

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ

Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

ΜΕ ΕΞΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ ΧΑΡΑΓΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ
ΜΑΡΚΟ ΖΑΒΙΤΖΙΑΝΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ ΑΘΗΝΑ 1993

Byzantinisch-Neugriechisches Seminar
Ino. Nr. 19.377

FL 34901 T583

ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΕΙΡΗΝΗ ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ
ΜΕ ΘΑΥΜΑΣΜΟ ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΗ ΦΙΛΙΑ

Philologische Bibliothek
FU Berlin

Εὐγενικιά Κυρία,

Θὰ ἤθελα νὰ Σᾶς ἀφιερῶσω τὸ ἔργο πὸν ἀπὸ καιρὸ Σᾶς ἔχω ὑποσκεθεῖ, ἓνα ἔργο ἄξιο τοῦ ὀνόματός Σας, τῆς καλλιτεχνικῆς ψυχῆς Σας καὶ τοῦ ἀπειρου σεβασμοῦ πὸν τρέφω γιὰ Σᾶς. Δὲ μοῦ ἔλειψε ἡ θέληση παρὰ ἡ δύναμη· καὶ γιὰ τοῦτο Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἀποδεχτεῖτε μὲ τὴ συνηθισμένη Σας καλοσύνη τὸ μικρὸ καὶ ἀσήμαντο διήγημα πὸν Σᾶς προσφέρνω. Ἐγράφηκε, Κυρία, πρὶν ἀπὸ τὸ βαλκανικὸ πόλεμο, πὸν εἶταν τὸ προοίμιον τοῦ σημερινοῦ ὀλέθριου σπαραγμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐδημοσιεύτηκε πρώτη φορὰ στὸ Νουμᾶ ἐνῶ διακοῦσε καὶ ἐμάνιζε ἐκείνη ἡ ἀντάρα. Εἶταν ἡ τύχη του φαίνεται, τὸ εἰρηνικὸ διήγημά μου νὰ προβάλλει μέσα σὲ τέτοιες κοσμοϊστορικὲς ταραχές, ὅταν ποτάμια αἵματος βάφουν τὴ μητέρα γῆ, σὰ μιὰ δειλὴ διαμαρτυρία ἐνάντια σ' ἓνα τόσο ἄτοπο καθεστῶς πὸν γιὰ νὰ ὑπάρχει χρειάζεται τὸν παράλογο φόνο καὶ τὴν ἀτυχία τόσων πλασμάτων. Τί σπατάλη ζωῆς ἔγινε στὰ χρόνια τοῦτα! ἀλλὰ ἂς εὐκηθοῦμε κιόλας, ἡ τωρινὴ θλιβερὴ αἱματοχυσία νὰ ναι γραμμένη ἡ τελευταία στὰ βιβλία τῆς ἀνθρώπινης Μοίρας. Ξέρω, εὐγενικιά Κυρία, πόσο συγκινοῦν τὴν τρυφερὴ καρδιά Σας ὅλες αὐτὲς οἱ δυστυχίες, κ' ἔχω γιὰ τοῦτο τὴν ἐλπίδα πὸς θὰ Σᾶς φχαρι-

στήσει λιγάκι τὸ ταπεινὸ μου διήγημα, ἂν ὄχι σὰν ἔργο τέχνης, ἀλλὰ τουλάχιστο σὰν κάτι σύμφωνο ἴσως μὲ τὰ φιλόφρονα ἰδανικά Σας, τῆ βαθιά Σας μόρφωση καὶ τῆ λαμπρή Σας εὐφροσύνη πού ὄλοι ὄσοι Σᾶς ξέρονται δὲ μποροῦν παρὰ νὰ τῆ θαυμάζουν.

Μὲ σεβασμὸ

Δικός Σας
Κ. Θ.

Κέρκυρα 15 Σεπτεμβρίου 1914

ὄὄ
ὄὄ

Σὰν καλὴ νοικοκυρὰ ἡ σιόρα Ἐπιστήμη ἢ Τρινκούλαινα ἐσηκώθηκε πρῶτὴ πρῶτὴ ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ἐφόρεσε μόνον τὸ μεσοφόρι της, ἔσιαξε λίγο τὰ μαλλιά της, ἀνοιξε τὴν πόρτα της καὶ ἐβγήκε μίαν στιγμὴ στὸ λιθόστρωτο καντούνι της. Οἱ γειτόνοι ἐκοιμούνταν ἀκόμη· ἐκοίταξε ψηλὰ τὸ μικρὸ κομμάτι τοῦ οὐρανοῦ πού ὀλοένα ἐφώτιζε καὶ ὅπου ἔλαμπαν ἀκόμα δύο ἢ τρία ἀστέρια, ἐκοίταξε κιόλας στὴν ἄκρῃ τοῦ στενοῦ τοῦ δρόμου τῆ θάλασσα, πού ἀπλωνόταν ὡς τὰ ἀπέναντι βουνὰ τῆς Στεριάς σταχτιά καὶ ἤσυχη, καὶ ἐξαναμπήκε πάλι στὸ σπίτι της γιὰ νὰ ἀνάψει φωτιά στὸ μικρὸ μαγειριό της. Εἶταν γυναίκα μισόκοπη, ἕως σαράντα πέντε χρονῶν, λιγνὴ καὶ ψηλὴ, μὲ ζαρωμένο πρόσωπο, μὲ πολλὰ μαλλιά ἄσπρα· ἀλλὰ τὰ μάτια της εἶταν ζωερὰ καὶ ἀκόμα νέα.

«Ὅα κάμει ζέστα σήμερα» ἐσυλλογίστηκε ἀνοίγοντας τὸ μικρὸ παράθυρο τοῦ μαγειριοῦ. Καὶ βλέποντας πῶς τὸ φῶς δὲν εἶταν ἀκόμη ἀρκετό, ἀνάψε μὲ ἕνα σπέρτο τὸ κατὰμαυρο λυχνάρι πού ἐκρεμόταν ἀπὸ ἕνα καρφὶ στὸν κοκκινωπὸ καὶ καπνισμένον τοῖχο πάνωθεν ἀπὸ τὴν ὀγνήστρα, ἔπειτα ἐκοίταξε τριγύρου, γυρεύοντας μὲ τὸ βλέμμα τὴν κοκκοῦμα τοῦ καφέ, ἔσκυψε καὶ ἐπῆρε κάρβουνα καὶ τὴν ἀνάψε ἐπιδέξια σὲ λίγες στιγμὲς στὸ σιδερένιο φουρνέλο, φυσώντας τα μὲ τὸ στόμα πρῶτα καὶ στερνὰ μὲ τὸ βέντουλο. Καὶ ἐσυλλογιζόταν:

«Έξη στήματα σφυρίδες από τέσσερα φράγκα τὸ στήμα κάνουνε... ἔξη, κ' ἔξη, δώδεκα· καὶ δώδεκα, εικοστέσσερα φράγκα· ὡς τὸ σαββάτο μεθαύριο, θὰ γένουνε ἄλλα τρία, τρεῖς ντουζίνες ὄλα ὄλα, τριάντα ἔξη φράγκα· θὰ πᾶνε κι αὐτὰ μαζί με τ' ἄλλα στὸν κομὸ, καὶ σὰ γένουν ἑκατὸ τοῦ τὰ δίνω καὶ τὰ παίρνει στὴν τράπεζα. Μὴν τὰ ἰδεῖ ὄμως πρῶτα ὁ μεθύστακός μου, γιατί τὰ παίρνει καὶ τὰ κάνει στάχτη εὐτύς στὴν ταβέρνα! Ὡχ, τότε γνοιάζει ἐκείνονε γιὰ τὰ παιδιὰ μας, γιὰ τοὶ κοπέλες μας! τὰ μαυρισμένα μεγαλώνουνε ὡστόσο. Νά ἡ Ρήνη μου, ἐγίνηκε, πάει, γυναίκα· ἂν ἐπρόσμενα ἀπὸ ᾠτόνε, ἀλλίμονό της! Ὅ,τι ἐκάμανε τοῦτα τὰ μπράτσα, ἀλλιῶς οὐδὲ ποκάμισο ν' ἀλλάξουμε δὲ θὰ ᾠχαμε.» Κι ἀναστéναξε κουνώντας τὸ κεφάλι.

«Ὅλο παίζοντας μετὸ βέντουλο ἐφώναξε στὴν κρεβατοκάμαρη:

«Ἐ Ρήνη, τί ἐπαθες ἐσήμερα! Ἀσηκῶσου, μωρὴ κοπέλα! Μετὸ νουὸ πλουταίνει ἡ κόρη, μετὸν ὕπνο ἡ ἀκαμάτρα. Δὲν ἀκοῦς, ἔ! Ἡ κάνεις ποὺ δὲν ἀκοῦς; Ξύπνα, λέω, ξύπνα.»

«Ἀκόμα δὲν ἐχάραξε, μητέρα» ἀποκρίθηκε ἀπὸ μέσα χασμουριώντας ἡ Ρήνη ποὺ ἤθελε νὰ πάρει ἀκόμα ἕνα γλυκὸ σουρούπι.

«Εἶναι μεσημέρι» τῆς ἐφώναξε ἀσπλαχνα ἡ μάνα της· «σῆκω! Πρέπει νὰ τὸ πάρεις μάθημα νὰ σηκώνεσαι πρῶτ'· θὰ πᾶς σὲ ἀντρὸς χέρια, καὶ ἀνάθεμα δὲ θέλω νὰ ᾠχω ἀπὸ τοσοῦ γαμπρούς μου.»

Ἐλομεμιὰς στὸ καντοῦνι ἀκούστηκε βιαστικὸ ποδοβολητό.

«Τί νὰ ᾠναι» ἔκαμε ἡ νοικοκυρὰ προσέχοντας.

Κι ἀφήνοντας τὸ βέντουλο ἐξαναβγῆκε στὴν πόρτα.

Ἀπὸ τὸ γιὰλὸ ἀνέβαιναν βιαστικὰ τὸ καντοῦνι τρεῖς ἀνθρώποι. Ὁ ἕνας τους εἶταν φορτωμένος μ' ἕνα βαρὺ τσουβάλι ποὺ τὸν ἐσκυφε· οἱ ἄλλοι δύο τὸν ἐβοήθουν μετὰ χέρια γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τρέχει. Κι ἀμέσως ἡ νοικοκυρὰ ἐκατάλαβε τί ἐσυνέβαινε.

«Εἶναι λαθρέμποροι» εἶπε μετὸ νουὸ της· «θὰ τοὺς ἔλαχε κάποιος μελιὰς στὸ δρόμο· πῶς λεχομανᾶνε, οἱ καημένοι, ἀπὸ τὸ φόβο τους κι ἀπὸ τὸν κόπο.»

Ἐσὸ τόσο οἱ ἀνθρώποι εἶχαν ζυγῶσει τὸ σπίτι τῆς κυρᾶς Ἐπιστήμης καὶ μπρὸς στὴν πόρτα της, καθαυτὸ στὸ κατώφλι, ἐξεβοήθησαν μετὰ μιᾶς τὸ σακί.

«Γλύτωσέ μας» τῆς εἶπε ὁ ἕνας βιαστικὰ· «κροῦψε το».

Τὸν ἐγνώρισε ποιὸς εἶταν. «Δὲ μπορῶ, Ἀντρέα μου, νὰ σὲ χαρῶ» τοῦ ᾠπε γλυκὰ· «ἡ ἀρχὴ μᾶς ὕποψιάζεται.»

Μὰ αὐτὴν τὴν στιγμή ἤρθε σιμά της κ' ἡ θυγατέρα της, ἀκόμα ἀπὸ τὸν ὕπνο, ἀντυτη κι αὐτὴ καὶ ξέπλεκη, καὶ ἐπρόβαλε τὸ ξανθὸ της κεφάλι μετὰ τὰ ρόδινα μάγουλα πάνου ἀπὸ τὸν ὤμο τῆς μάνας της, καὶ τῆς εἶπε μετὰ σπλάχνος:

«Θὰ τὸ ἀρνηθεῖς τοῦ Ἀντρέα;»

Κι ὁ Ἀντρέας ὡστόσο ἀποκρενότουν: «Ἡ ὥρα βιάζει· μᾶς κυνηγοῦνε· κάμε ὅ,τι θέλεις· κατὰδωσέ μας, ἂ σοῦ τὸ λέει ἡ καρδιά.» Κι ἀμέσως μετὰ τοὺς συντρόφους τοῦ ἐπῆρε τὸ φύγι πρὸς τὸν ἀνήφορο.

«Ἐκατάλαβες μελιὰς ἀμπωνῶρα, ἀμπωνῶρα, ποὺ νὰ μὴν εἶχα σηκωθεῖ!» εἶπε ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη σταυρώνοντας ἀνάποδα τὰ χέρια της καὶ κοιτάζοντας λυπητερὰ τὸ τσουβάλι «θέλεις καὶ δὲ θέλεις πιὲ γαίδαρε ἀγιάσμα. Καὶ νὰ σοῦ λέω, μωρὴ κοπέλα νὰ σηκώνεσαι πρῶτ'!»

«Έλα, μάνα» τῆς εἶπε χαμογελώντας ἡ Ρήνη, «πιάσ' το νὰ τὸ κυλήσουμε μέσα.»

Καὶ χωρὶς νὰ εἰποῦν ἄλλο λόγο τὸ 'πιασαν καὶ οἱ δύο μὲ δύναμη καὶ τὸ 'συραν μὲ προφύλαξη στὸ σπίτι. Ἡ Ρήνη ἐκλείσει τὴν πόρτα, ἔβγαλε ἀπὸ τὸ πάτωμα, ποὺ σ' ἓνα μέρος εἶταν κινητό, δύο τρεῖς σανίδες, καὶ σὲ μία στιγμή τὸ σακὶ ἔπεφτε μέσα στὸ κατώγι καὶ τὸ πάτωμα ξαναρχότου στὴ θέση του, σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει τίποτα. Μὰ ὁ πατέρας τώρα ἐφώναζε ἀπὸ τὸ κρεβάτι:

«Τί κάνετε, μωρὲς παραδερμένες; θὰ σᾶς βάλουνε στὴ φυλακὴ καὶ μένα μαζὶ σας, θὰ πάρεις τὰ παιδιὰ μας στὸ λαιμό σου.»

«Τὸ δικό μου τ' ὄνομα πάρ' το ἐσὺ γειτόνισσα!» τοῦ ἀποκρίθηκε ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη κáνοντας πῶς θυμῶνει «ἀφόντις μᾶς ἐκατάστρεψες, κ' ἐσπατάλησες ὅ,τι κι ἂν εἶχες στὸν τζιόγο, στὸ πιετό καὶ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει ποῦ ἄλλοῦ, τώρα χλιέσαι τὰ παιδιὰ μας, μεθοῦα! Πῶς θὰ βγεῖ τὸ θεόψωμο;»

«Μὰ δὲ μᾶς λείπει, μωρὴ γυναίκα» τῆς ἀποκρίθηκε καθίζοντας στὸ κρεβάτι καὶ κοιτάζοντας τὴν πόρτα τῆς κάμαρας ὅπου τώρα ἡ νοικοκυρὰ ἐστεκότου τρομερῆ, παρέτοιμη νὰ μαλώσει περισσότερο.

«Τὸ φέρνεις βλέπεις ἐσὺ κάθε μέρα» τοῦ ἀποκρίθηκε βάζοντας τὸ γρόθο της στὴ ζώση. «Ποῦ εἶσουνε ἐφές καὶ ἐπροφές καὶ ποῦ θὰ πᾶς ἀπόψε; Στὴν ταβέρνα ἔ; Κι ἀκόμα ἔχεις μοῦτρο καὶ μιλεῖς!»

«Ὁ,τι λάχει κι ἀπολάχει» τῆς ἀπάντησε δειλὰ δειλά, θέλοντας νὰ τελειώσει «ἢ ἴδια θὰ 'χεις τὸ φταιξιμο. Μὰ ἂς ἀφήσουμε τώρα τσι κουβέντες, ἄμε νὰ μοῦ φτιάξεις τὸν καφέ νὰ πᾶμε στὴ δουλειὰ μας.»

«Δὲ γνωιάζειςαι παρὰ γιὰ τὴν κοιλιὰ σου» τοῦ ἀπάν-

τησε μὲ ἡμερότερη φωνή· «γιατί νὰ 'σαι ἔτσι, καημένε;» Καὶ ἐξαναγύρισε στὸ μαγειριὸ της ὅπου τώρα τὰ ἀθράκια ἐξεψύχιζαν, καὶ τὸ νερὸ δὲν εἶχε ζεστάνει.

Μὰ ἓνας νέος ποδοβολημὸς τὴν ἔφερε πάλι στὴν πόρτα.

«Εἶναι οἱ χωροφυλάκοι» εἶπε μὲ τὸ νουὶ της χωρὶς κανένα φόβο «ἄς πᾶμε νὰ τσοῦ μιλήσουμε.»

«Κιουριά» τῆς ἐφώναξε ὁ ἓνας «μήπους πέρασαν δώθ' νις;»

«Ποιοί;» τοῦ ἀποκρίθηκε χαμογελώντας.

«Δὲν ἄκ' σις τίπ' τς; Μᾶς χτ' πήσανι, ἀνάθιμ' τοῦν πατέρα τ'ς, τοῦ νουματάρχ' καὶ μᾶς 'φ'γαν. Δὲν τς εἶδισ νὰ διαβοῦνι;»

«Ἐγώ;» ἀπολογήθηκε κáνοντας τὸ σταυρὸ της «τώρα σηκώθηκα· μὲ βλέπετε πού 'μαι ἄντυτη ἀκόμα... Μὰ πιστεύω ν' ἄκουσα τρεχατὰ στ' ἄλλο τὸ καντούνι· πηγαίνετε ιδέστε· πᾶνε πρὸς τὴ χώρα, λογιάζω· ἂν τρέξετε γλήγορα τσοῦ πιαίνετε.»

Οἱ χωροφύλακες ἐκοιταχτήκαν σὰ νὰ ρωτούσαν ὁ ἓνας τὴ γνώμη τοῦ ἄλλου:

«Ἄμι γύριβε τ'ς τώρα» ἔκαμε ἓνας «μᾶς φύγανι, χαλάλ' τ'ς γιὰ τούτ' τ'ν φουρά.»

«Ἄλλοντ'ς, βρὲ πιδιά, κάτ' κουλνοῦσ' κὶ γιὰ μᾶς, τώρα ἀντὶ ξύλου!»

Κ' ἐχαιρέτησαν τὴ νοικοκυρὰ πηγαίνοντας ἀφρόντιστα πρὸς τὸ γιολὸ καὶ παίζοντας μὲ τὰ κομπολόγια τους.

στιγμή φορτωμένα τ' ἀμάξια ἀπ' ὄξω· τρεῖς δεκάρες εἶ-
ναι πλερωμένη.»

«Οὔτε ὁ ναῦλος τοῦ καϊκιοῦ! Γι' ἀγάπη σου ἄς
εἶναι σαράντα πέντε.»

«Δὲ μοῦ πρέπει νὰ βγάλω κ' ἐγὼ δύο τάλαρα; θὰ
τὴν πάρω στὴ χώρα, θὰ τὴν πουλήσω λίγη λίγη· στ'
ἀρχοντικά, ἐκεῖ πού γνωρίζω· θὰ κιντυνέσω, θὰ κοπιά-
σω, μπορεῖ καὶ νὰ πάθω. Ὡχ! καλὰ πού κάθομαι καὶ
πέλαγα γυρεύω. Ὁχι, δὲν τὴν παίρνω.»

«Ἄς εἶναι στὰ σαράντα· βγάζουμε τὰ ἔξοδα.»

«Πόση εἶναι;»

«Πενήντα πέντε ὀκάδες, πάει νὰ πεῖ λίτρες ἑκατὸν
πενήντα πέντε· τὸ ὄλο ἐξήντα δύο φράγκα.»

«Ἔτσι τὴν ἔζιασα καὶ γώ.» Καὶ λέγοντας αὐτὰ ἐση-
κώθηκε, ἀνοιξε στὴν ἄκρη τῆς κάμαρας ἓνα συρτάρι τοῦ
κομοῦ τῆς καὶ τοῦ ἔφερε τὸ χρῆμα.

«Μὲ διάφορο» τῆς εἶπε παίρνοντας τὰ χαρτονομί-
σματα. Κ' ἔπειτα ἀπὸ μία στιγμή ἐπρόσπεσε σκεπτικός:
«Θὰ σοῦ προσφέρω καὶ μίαν ἄλλη κουβέντα.»

«Μάνα» εἶπε ἡ Ρήνη ἐρχόμενη ἀπὸ τὸ μαγειριό, «νὰ
πᾶς νὰ φέρεις λάδι.»

«Νὰ φύγει πρῶτα ὁ ξένος ὁ ἄθρωπος· δὲν ἐμπῆκε ἡ
ώρα στὸ σακί.»

Ἡ Ρήνη δὲν ἀποκρίθηκε, ἀλλὰ ἐστάθηκε ὀρθή στὴν
πόρτα γιὰ ν' ἀκούει τί ἔλεγαν· καὶ ὁ Ἄντρεας τότες
ἀκούμπησε σοβαρὰ τοὺς ἀγκῶνες του στὸ τραπέζι καὶ
χαμηλόφωνα ξανάρχισε πάλι:

«Οἱ δουγιές, σιόρα Ἐπιστήμη, μοῦ πήγανε ζαβὰ.
Ὁ πατέρας μου ὁ κακομοίρης μοῦ ἄφηκε χρέγια ἀπλέ-
ρωτα· ἐβάλαμε κι ἄλλα τώρα πού παντρέψαμε τὴν ἀδρε-
φή μας· τὸ σπίτι μας εἶναι ὑποθηκιασμένο· καὶ τὰ ἀδρέ-

φια οὔτε μοῦ γράφουνε ἀπὸ τὴν ξενητιά· ὡς φανεῖ, δὲ
θέλου νὰ ξέρουνε. Καὶ πρέπει ἔτσι ἐγὼ μοναχός μου νὰ
δουλέψω γιὰ νὰ κερδέσω κάτι. Θέλω νὰ πάω στὴ Στε-
ριά, νὰ φέρω καμπόσα κεφάλια βόια λαθραῖα, μόνε μοῦ
λείπονται κάτι λιανά. Ἡ ἀφεντιά σου ξέρω πὼς ἔχεις,
δόξοσοθέος! μὲ τὸν τόκο σου πάντα, μοῦ δίνεις ἑκατὸ
τάλαρα γιὰ λίγες μέρες.»

«Μπά, μπά, μπά! παιδί μου, καὶ τὰ ἔχω ἡ φλίβερη!
Ποῦ νὰ τὰ βρῶ· οὔτε τὰ μισά, τίποτα, πές· μ' αὐτὰ πού
σοῦ ἔδωκα ἔμεινα ἔπι ξύλου· κι ἂ δὲν πουλήσω τὴ ζάχα-
ρη, δὲ ντύνω τὰ παιδιά μου. Τόνε ξέρεις τὸ νοικοκύρη
μου, εἶναι χαλαστής.»

«Ἀφῆστα αὐτά, σιόρα Ἐπιστήμη μου, εἶναι πρό-
φασες.»

«Καὶ πάλε... Μὰ ὁ νωματάρχης εἶδες πὼς σᾶς κυ-
νηγάει. Ἄναψε, Ρήνη μου, τὴν ἄλλη τὴ λάμπα, εἶναι
σκοτάδι Ἄδης ἐδῶ μέσα. Ἄ σᾶς πιάσει μὲ τὰ βόια;
πᾶνε τὰ τάλαρα. Ποῦ νὰ τὰ βγάλετε καὶ νὰ μὴ σᾶς
δεῖ· καὶ τὸ ξέρετε, τραμποῦκο αὐτὸς δὲ δέχεται. Δὲν
ἔχω, παιδί μου, δὲν ἔχω.»

«Ἄκου ἐδῶ, σιόρα Ἐπιστήμη μου» τῆς ἀπάντησε
ἀκόμα πλιὸ σιγαλὰ σὰ γιὰ νὰ μὴν ἀκούσει κανένας καὶ
κουνώντας ρυθμικὰ τὸ ζερβί του χέρι καὶ τὸ κεφάλι· «ἐὼ
τοῖ δουγιές μου τοῖ θέλω σάικες! ἔπειτα ἀπὸ ἔφτο πού
μᾶς ἐσυνέβηκε, ἐπῆα στο' Ἀθάγιας καὶ το' εἶπα: νὰ βγά-
λετε αὐτὸν τὸ νωματάρχη ἀποδῶ· δὲ βοηθάει τὸ κόμμα.
Μοῦ ἔπε νὰ γράψει τ' ἀντρός τση στὴν Ἀνθήνα. Ἴσιαμε
νὰ πάει, εἶπα, νὰ ῥθει τὸ γράμμα ἀπόκει θέλουμε καιρὸ
καὶ χασομέρια. Το' εἶπα: τελεγράφησε. Καὶ ἔτσι ἐπῆαμε
ἀμαζὶ στὸ τελεγραφεῖο, καὶ τελεγράφησε τ' ἀντρός τση
τοῦ πουργοῦ, καὶ τοῦ ῥθε ἀμέσως ἡ μετὰθεση. Τώρα

έφυγε από τὸ Μαοῦκι ὁ νωματάρχης, καὶ γιὰ μέρες δὲ θά 'ναι ἐδῶ ψυχή. 'Η δουγειά εἶναι καλή. "Ὅ,τι ἀσφάλεια θέλεις σοῦ βάζω.»

'Η Ρήνη ἔφερε τὴ λάμπα, τὴν ἀπίθωσε στὸ τραπέζι κ' ἔσταμάτησε γιὰ ν' ἀκούσει καὶ κείνη. 'Η σιόρα 'Επιστήμη ἔμεινε ὁμως σκεπτική.

«Μὴ σκιάζεσαι» τῆς ξανά 'πε.

«Καλὰ τὰ καταφέρατε» τοῦ 'πε στὸ τέλος· «μά...»

«'Ε δὸς τα, μητέρα, δὲ θὰ τὰ χάσεις» εἶπε ἡ Ρήνη γλυκὰ γλυκὰ, «ἐσύ κάνεις δουλειές μ' ἄλλους κι ἄλλους καὶ ἀπὸ τὸν 'Αντρέα νὰ φοβᾶσαι;»

«'Η ἀφεντιά σου νὰ κοπιᾶσεις νὰ τηγανίσεις καὶ νὰ μὴ μοῦ ἀνακατώνεις σ' ὅλα, σὰν τὸ πετροσέλινο.»

'Ὁ 'Αντρέας ἐσήκωσε τότες τὸ κεφάλι, κι ἄνοιξε ὅσο μποροῦσε τὰ μάτια του. Πρῶτη φορά τὴν ἔβλεπε τὴ Ρήνη, γυναίκα καμωμένη. Τὴν ἐλογάριαζε πάντα κοπέλα μικρή, κι ὡς τὰ τότες δὲν τὴν εἶχε προσέξει. Αὐτὴ τοῦ χαμογέλασε· καὶ μία φωνὴ ἀπὸ μέσα του χωρὶς νὰ τὸ θέλει τοῦ 'πε: «Καλὰ θά 'τανε.» Κ' ἔχαμογέλασε καὶ κείνος. Πρῶτα ἐκατέβασε τὸ βλέφαρο κ' ἔπειτα τὸ ἐξανασήκωσε πάλι, καὶ τὴν εἶδε ποῦ ἔχαμογελοῦσε ἀκόμα δροσερὰ δροσερὰ, μὲ τὸ καθάριο καὶ τίμιο βλέμμα, παρόμοια σ' ἓνα κρίνου μπουμπούκι ποῦ προσμένει μόνο τὴν ἀχτίδα τοῦ ἡλίου γιὰ νὰ ἀνοίξει κατάλευκο καὶ μοσκοβολισμένο. Καὶ ὡστόσο ἀπαντώντας στὴν ἀθέλητη ἰδέα του ἐρώτησε σκεπτικὸς τὸν ἑαυτὸ του: «Τί, τί θά 'ταν καλά;»

Κ' ἐκείνην τὴ στιγμὴ ἡ κυρὰ 'Επιστήμη τοῦ 'λεγε:

«Μὲ συμβόλαιο ὁμως, νοδαρικό, εἰδεμὴ τίποτα.»

«Βέβαια, βέβαια» ἀπολογήθηκε· «ἀμὴ τί, στὰ ψέματα;» Καὶ ξακολουθώντας τὸ στοχασμὸ του, ἐνῶ τοῦ ἐκά-

στηκε πῶς ἡ Ρήνη τὸν ἐθάρραине: «Δὲ φτάνει» ἔλεγε μέσα του «πῶς τὸ σπίτι ἐξέπεσε τόσο; 'Ὁ πατέρας εἶχε ἀθρώπους στὸ καίκι καὶ ἐδούλευαν ἐκεῖνοι, κι αὐτὸς ἐκοιμότουνε ἤσυχα στὸ κρεβάτι του, καὶ ἐκέρδιζε ὅσο ἤθελε· καὶ τώρα ἀντὶς δουλεύουμε οἱ ἴδιοι κυνηγημένοι, καὶ δὲ βγάνουμε παρὰ ἓνα ψωμὶ φαρμακαωμένο καὶ κεῖνο. Τί θὰ τὴν κάμεις; Τί θὰ τὴν κάμεις; Θέλεις νὰ ξεπέσεις ἀκόμα κι ἀκόμα καὶ νὰ συμπεθερέψεις μ' ἀθρώπους τόσο πρόστυχους;» Κι ὡστόσο ἡ νιότη τῆς Ρήνης εἶταν σιμά του, κι ἀχτιδοβολοῦσε φαίνεται, γιὰ τὴν ἐγκρινοῦσε σιμά του ὡς καὶ χωρὶς νὰ τὴν κοιτάζει, καὶ ἐφανταζότου ἀθέλητα πῶς ἔπαιρνε ἡ νέα τὴν πνοή της, πῶς ἀνεβοκατέβαινε τὸ παρθενικὸ της στήθι καὶ πῶς ἐχτυποῦσε ἡ καρδιά της κάτου ἀπὸ τὸ μαρμαρένιο της τὸν κόρφο· καὶ ἀθέλητα πάλι ἐσήκωσε τὸ βλέμμα· καὶ τοῦ κάστηκε αὐτὴν τὴ στιγμὴ ὁμορφότερη ἀκόμα κ' ἐκατάλαβε πῶς τὸ καθάριο της τὸ μάτι τὸν ἐμάγευε.

«Λοιπὸν τὰ δέκα δώδεκα» ξακολουθοῦσε ἡ κυρὰ 'Επιστήμη.

«Τὸ 'παμε» τῆς ἀποκρίθηκε χαμογελώντας.

Τώρα καὶ ἡ Ρήνη ἐγελοῦσε φχαριστημένη, σὰ νὰ 'θελε νὰ πεταχτεῖ στὴν πλατιὰ ἀγκαλιά του γιὰ νὰ χαρεῖ μαζί του τὴ χαρὰ ποῦ τοῦ προξενοῦσε. Κι αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἐκεντοῦσε τὴν περιέργεια καὶ τῆς ἀναφτε τὸ βλέμμα σὰ νὰ 'ταν κ' ἐκείνη μαγεμένη ἀπὸ τὴν παρουσία του.

Κι ὁ στοχασμὸς του αὐτόματα πάλι τοῦ 'πε: «Ποιὸς ξέρει;» «Μὰ πῶς;» ἔδωκε ὁ ἴδιος ἀπόκριση· «καὶ μὲ ποιὸν τρόπο;» "Ὡ ἂν εἶχε τουλάχιστο λίγα χρηματάκια καὶ ἂν μποροῦσε μ' αὐτὰ νὰ διορθώσει τὲς δουλειές του καὶ νὰ βγεῖ ἀσπροπρόσωπος στὸν κόσμο! Μὰ τί θά 'δινε ἡ καλὴ κυρὰ 'Επιστήμη; Βέβαια ὅσο μποροῦσε λιγότερα

για να τῆς μείνει κάτι για τὰ γεράματά της· εἶχε κι ἄλλα παιδιά κ' ἔπρεπε νὰ διορίσει κάθε κοπελὸς της ξεχωριστὸ τὸ προικιό· θὰ ἴδινε λίγα. Καὶ ἡ παντρεῖα εἶταν γιὰ τὸν Ἀντρέα ἡ στερνὴ του ἐλπίδα. Καὶ πάλι ὅμως ἡ καρδιά του τοῦ ἔλεγε πὼς ἄλλοῦ δὲ θὰ βρισκότουν βέβαια παρόμοιο μπουμπούκι ποὺ νὰ ἐπρόσμενε μόνο τὴν ἀχτίδα τῆς ἀγάπης γιὰ νὰ ἀνοιχτεῖ κατάλευκο καὶ μοσκοβολισμένο. Κι ὡστόσο ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἀκολουθοῦσε νὰ παζαριάζει:

«Πάει νὰ πεῖ νὰ σοῦ δώσω ὀγδοήντα καὶ νὰ μοῦ φέρεις ἑκατὸ ὀπίσω;»

«Ναὶ» τῆς ἀποκρίθηκε, «τό 'παμε»· κ' ἐσηκώθηκε νὰ φύγει.

Ἄπὸ κείνη τὴν ἡμέρα ὅμως ὁ Ἀντρέας ἐκοίταζε μ' ἄλλο βλέμμα τὴ θυγατέρα της, κι ὅταν τὴν ἀντάμωνε τὴν ἐχαιρετοῦσε χαρούμενος.

Κάθε βράδι πολλοὶ μαστόροι ποὺ ἀσκόλαιναν ἀπὸ τὸ ἔργο τους ἐρχόνταν ἀπὸ τὴ χώρα στὸ προάστιο : χριστάδες μὲ τὰ παλιὰ ξερὰ μισοκάπελά τους, τὰ ροῦχα τους, τὰ ποδήματά τους ἀσβεστωμένα· μαραγγοὶ μὲ τὲς καθημερινές τους φορεσιές· ἐργάτες ἀπὸ τὰ διάφορα ἐργοστάσια σκεφτικοί, λιγνοί, καὶ σὰν ἀλαλιασμένοι ἀπὸ τοὺς κρότους τῆς μηχανῆς· ξυπόλητοι χαμάληδες, βαρκάρηδες, χωριάτες, κι ἄλλοι ἀθρῶποι κάθε τέχνης· κ' εἶχε αὐτὴν τὴν ὥρα ὁ δρόμος ζωή, γιὰτὶ κιόλας ἐπηγαινοερχόνταν πολλὰ ἀμάξια καὶ κάρα τῆς ἐξοχῆς καὶ τῆς χώρας. Ἄλλοι ἐπήγαιναν σπῆτι τους, ἄλλοι στὴν ταβέρνα γιὰ νὰ δειπνήσουν καὶ νὰ ξεφαντώσουν μὲ τοὺς συντρόφους τους.

Κ' ἡ πλιὸ ἀκουσμένη στὸ προάστιο, γιὰ τὸ καλὸ της τὸ κρασί, εἶταν ἡ ταβέρνα τοῦ Τραγοῦδη, ἓνα μαγαζὶ στὸν κεντρικὸ τὸ δρόμο μὲ τὰ μάρμαρα τῆς πόρτας καὶ τῶν παράθυρων βαμμένα γαλάζια, ποὺ αὐτὴν τὴν ὥρα εἶταν κιόλας φωτισμένο μέσα καὶ γιομάτο κόσμος. Δίπλα, σιμὰ στοὺς σοβαντισμένους τοίχους, εἶταν μεγάλα ξύλινα τραπέζια, καὶ ἀπὸ κάθε μέρος τῶν τραπεζιῶν μακριοὶ στενοὶ ξύλινοὶ μπάγκοι, ὅπου σιμὰ σιμὰ ἐκαθόνταν οἱ ἀθρῶποι. Δεξιά, μία συντροφιά ἀπὸ ἄντρες νέους καὶ μισόκοπους ἔπινε κρασί κ' ἐτραγουδοῦσε· σ' ἓνα ἄλλο τραπέζι μερικοὶ χωριάτες ἤσυχά ἐδειπνοῦσαν μὲ οἰκονομία κ' ἐκουβέντιαζαν δειλὰ καὶ σιγανὰ σὰ νὰ ἐφοβοῦνταν τοὺς ἀθρῶπους τῆς χώρας. Μία βαριά μυρωδιὰ κρασιοῦ, μα-

χειριοῦ, σκόρδου ὤμοῦ, τσιγάρου καὶ ἀθρώπινου ἴδρου ἐφούντωνε τὸν ἀέρα, καὶ καταχνιά ἐθάμπωνε τὸ φῶς ποῦ ἐρίχναν λίγα φωτερὰ κρεμασμένα στοὺς τοίχους.

«Φέρε μας κρασί, δύο καρτοῦτσα» ἐφώναξε χοντρόφωνα ἓνας ἀπὸ τὴ συντροφιά ποῦ ἐτραγουδοῦσε, καὶ ποῦ τότες εἶχε τελειώσει ἓνα τραγούδι, σέρνοντας γιὰ πολλὴν ὥρα σὲ διάφορες φωνές τὴν τελευταία νότα.

«Μωρὲ ἐφέτος» ἔκαμε ἓνας ἄλλος «εἶναι κι αὐτὸ τόσο ἀκριβό, ποῦ δὲ μεθάει πιλιὸ κανένας σ' ὄλο τὸ νησί.»

Αὐτὴν τὴ στιγμή ἐμπῆκε στὴν ταβέρνα κι ὁ Ἄντρέας μὲ δύο συντρόφους του, κ' ἐκαλησπέρισαν. Καὶ οἱ δύο εἶταν ντυμένοι σὰν αὐτὸς μὲ μαλακὸ μαῦρο καπέλο καὶ κόκκινο ζωνάρι, μὲ τὴ γιακέτα ριχτὴ ἀπάνου στοὺς νῶμους. Ὁ ἓνας εἶταν πλιὸ νέος ἀπὸ τὸν Ἄντρέα, ὁ ἄλλος πολὺ πλιὸ ἡλικιωμένος, χαμηλότερός του λίγο, δυνατὸς καὶ κόκκινος, καὶ τοῦ ἴμοιαζε στὰ σουσοῦμια καὶ στὸ χρῶμα. Ἐκάθισαν καὶ οἱ τρεῖς τους σ' ἓνα μπάγκο ποῦ εἶταν ἀκόμα ἄδειος κ' ἐγύρεψαν τοῦ ταβερνιάρη κρασί. Ἐκεῖνο τὸ βράδι ὁ Ἄντρέας εἶταν χαρούμενος. Ἐριξε ὀπίσω τὸ πλατύ του καπέλο, ἀνασκούμπωσε τὲς μανίκες τοῦ ποκάμισοῦ του, σὰ νὰ ἤθελε νὰ δουλέψει, καὶ μὲ τὴ χοντρή του φωνή, βλέποντας πῶς ὄλοι τοὺς ἐκοίταζαν, εἶπε:

«Μωρὲ παιδιά, τώρα ποῦ θὰ ῥθουνε οἱ ἐκλοές, νὰ ψηφίσετε, μωρέ, ὄλοι τὸν ὑπουργό, μωρέ! Αὐτὸς εἶναι ψωμοδότης γιὰ τὴ φτωχολογιά: μωρὲ δρόμους, μωρὲ φάμπρικες, μωρὲ θέατρα, μωρὲ ὅ,τι πεῖς, σὰς τὰ κάνει στυοὺ Κορφοῦς. Κ' ἐσᾶς, μωρὲ χωριάτες, θὰ σᾶς χαρίσει γιὰ μία, λέει, τὸ πράμα τσ' ἀρχόντωνες. Καὶ μὴ δὲν ἄρχισε; Κόπιασε τώρα, μωρὲ ἄθρωπε, νὰ μὴν τότε ψηφίσεις ὄχι μοναχὰ τὸν ψῆφο, μονὲ καὶ τσί ἕνα ἄλλο σὰς δόστε του!»

Ἄχ, ἡ σιόρα Ἐπιστήμη, ἀν ἀργήσω... (σελ. 25)

Στὴν ταβέρνα ἐγέλασαν ὅλοι. Φανερά ἄρεσε ἡ κουβέντα τοῦ Ἀντρέα. Κ' ἓνας ἀπὸ τοὺς χωριάτες, ἓνας ἀδύνατος ἀξούριστος γεροντούλης, ἀπὸ τοὺς σπάνιους πού ἐφοροῦσαν ἀκόμα τὴ βράκα, ἀποκρίθηκε:

«Ἐγὼ ἐγνώρισα κυβέρνησες καὶ κυβέρνησες· καὶ τὴν Ἀγγλία· ἄφησε ἐκεῖνον τὸν καιρό· οἱ ἀρχόντοι ἐκάνανε ὅ,τι ἠθέλανε. Ἔ, ὁ Κωτσαντάς, ὁ θεὸς σ'χωρὲς τονε, κάτι, κάτι· ποιός τὸ ἀρνιέται· μὰ καληώρα του, ὁ τωρινός! Τοῦτος εἶναι γιὰ τὴ φτωχολογιά.»

Μὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ἀντρέα, ὁ πλιὸ νέος, τὸν ἐσκούντησε μὲ τὸν ἀγκώνα, καὶ χαμηλόφωνα τοῦ ἔπε: «Ὁ πεθερός σου!»

«Ποιός» ἐρώτησε ὁ Ἀντρέας γελώντας καὶ κοιτάζοντας τὴν πόρτα, ὅπου τώρα ἔμπαινε ἓνας γέροντας, λιγνός, μικρόσωμος, κακοντυμένος, μὲ λίγα γένια στὸ πρόσωπο καὶ μὲ ἀχνὰ βασιλεμένα μάτια.

«Μὰ ὁ Τρίνκουλος» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ ἄλλος· «ὁ ἄντρας τσῆ σιόρα-Ἐπιστήμης.»

«Ἄφησε, Ἀντώνη, νὰ σὲ χαρῶ, τὰ ἀστεῖα» τοῦ ξανάπε παίρνοντας σοβαρὸ ὕφος· καὶ ἐφώναξε τοῦ νιόφερτου: «Ἐλα, ἔλα, μπάρμπα-Θανάση, ἔλα νὰ σὲ κεράσουμε.»

Ὁ τρίτος ὁ σύντροφος ἔδειξε πὼς ἐστενοχωριότου καὶ ὁ Ἀντρέας τὸν ἐκοίταξε χαμογελώντας.

«Καλησπέρα, παιδιὰ» εἶπε ὁ γέροντας σιμώνοντας. «Ἄχ, ἡ σιόρα Ἐπιστήμη, ἂν ἀργήσω, θὰ μὲ φωνάζει ὅλην τὴ νύχτα. Ἔχει καρδιὰ νὰ μὴν κλείσει μάτι. Καὶ τώρα πού ἀξιώσανε καὶ τὰ παιδιὰ, τσῆ δίνουνε ξοπίσω καὶ κεῖνα.»

Ὡστόσο ὁ Ἀντώνης τοῦ ἔχε γιομίσει τὸ ποτήρι καὶ μὲ τὸ χέρι τὸν ἐκαλοῦσε νὰ πιεῖ.

«Ὡς κ' ἡ Ρήνη;» ἐρώτησε ὁ Ἀντρέας.

Ὁ πλιὸ γέρος ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ ῥιξε μία μπιτιά καὶ ἐκούνησε πικρὰ τὸ κεφάλι.

«Στὴν ὑγεία σας, παιδιὰ» εἶπε ὁ Τρίνικουλος πιάνοντας τὸ ποτήρι· καὶ ἀφοῦ τὸ κένωσε, ἀποκρίθηκε: «Ἄ! ἡ Ρήνη μου δὲ λέει λόγο. Μὰ ἡ σιόρα Ἐπιστήμη ὅλο τὴ Ρήνη καὶ τὴ Ρήνη φέρνει μπροστά, γιατί, λέει, αὐτὴ εἶναι τώρα, λέει, τὸ μεγαλύτερο θεριό! λέει. Εἶναι σὲ ὦρα γάμου, καὶ θέλει ἔξοδα καὶ προικιὰ καὶ βάσανα. Κ' ἐγώ, λέει, δὲ φέρνω τίποτα στὸ σπίτι. Μὲ ἀδικοβάνει ὅμως, γιατί τὸ λίγο πού κερδίζω αὐτὴ τὸ φυλάει μὲ τ' ἄλλα στὸν κομό. Κι ὁ κομός δὲν ἔχει παρὰ ἓνα κλειδί καὶ τὸ ἔχει ἡ ἴδια τὸ κλειδί. Κ' εἶναι ὡστόσο, μωρὲ παιδιὰ, ὅλο γκρίνια καὶ παράπονα, πὼς δὲν ἔχει, πὼς εἶναι φτωχιά· κι ἀντίς, ἐγὼ τὸ ξέρω, τσῆ κάθονται τάλαρα... καμπόσα.» Κ' ἐγάλασε.

«Πολλά, ἀλήθεια;» ἐρώτησε ὁ Ἀντρέας μὲ περιέργεια.

«Μὰ παιδί μου, δὲν τὰ εἶδα, δὲν ξέρω μήτε τὸ χρωμα τους! Θὰ ξέρεις καλύτερά μου ἐσύ. Τσι προάλλες πού σοῦ δάνεισε τὰ ἑκατὸ τάλαρα ἕκαμα ἐγὼ τὸ συμβόλαιο, γιατί ἔτσι, λέει, τὸ θέλει ὁ νόμος· μὰ οὔτε τὰ ἔπιακα, οὐδὲ τὰ εἶδα. Τὰ ἔδωκε ὀπίσω, τὸ ξέρω, μὰ... Καὶ πὼς ἐπῆε ἡ δουλειά, Ἀντρέα;»

«Μὲ δική μας Κυβέρνηση, ρωτᾶς; Ὅπως ἤθελε ὁ Θεός. Ἐβγάλαμε καὶ μεῖς τὸ διάφορό μας. Καλὰ περὶ καλα. Πιὲ κι ἄλλο μπάριμπα-Θανάση.»

«Ἔ, ἄς τὸ πιῶμε, γι' ἀγάπη σας... καὶ νὰ φύγω!» Καὶ σὰ νὰ ἐθυμότουν κάτι πού νὰ τὸ ἔχε λησμονήσει, εἶπε ἔπειτα ἀπὸ μία στιγμή χαμηλώνοντας τὴ φωνή: «Μὰ εἶναι τόσο ἄξια νοικοκυρά! Εὐλογία στὸ σπίτι· τίποτα,

δόξα νὰ ἔχει ὁ Θεός, δὲ μᾶς λείπει. Μὲ τὸ διάφορο πού τῆς ἔδωκε ἀποτέλειωσε τὰ προικιὰ τσῆ Ρήνης καὶ τσῆ τὰ ἔχει τώρα ὅλα χαζίρι, ἴσιαμε τὸ βελόνι. Τί ἄλλο νὰ σοῦ κάμει ἡ γυναίκα; Καὶ τσῆ ἔχει χαζίρι καὶ τὰ τάλαρα πού θὰ πάρει.»

«Σὰν πόσα» ξαναρώτησε μὲ περιέργεια ὁ Ἀντρέας.

«Μωρὲ εἶσαι φόρτωμα, μωρὲ Ἀντρέα» τοῦ'πε ὁ πλιὸ γέρος ἀπὸ τοὺς συντρόφους του· «ἔτσι, μωρὲ, ρωτᾶνε γιὰ τ' ἄλλουνοῦ τὸ θηλυκό; Τί σὲ γνοιιάζει, μωρὲ, ἤθελα νὰ ἔξερα.»

«Ἀφησέ τονε νὰ ρωτᾶει, μωρὲ Σπύρο» εἶπε ὁ γέρος· «οἱ κοπέλες εἶναι γιὰ παντρεία· καὶ εἶναι καλὸ πράμα, λέω, ν' ἀκούγεται πού ἡ μία ἔχει κάτι, γιατί δὲν ἔχουνε κι ὅλες τάλαρα. Σπάνιες μοναχά. Μὰ ἔλα πού ἡ σιόρα Ἐπιστήμη δὲ μοῦ λέει σὰν πόσα θὰ τσῆ δώσει. Ἄ, καλονυχτῆστε... Ὅποιος θὰ πάρει, λέει, τὴ θυγατέρα μας, πρέπει νὰ διαλέξει ἄθρωπο, κι ὄχι νὰ προτιμήσει τὰ ὄβολα. Καλὴ σας νύχτα, παιδιὰ... Μὰ λογιᾶζω τσῆ δίνει τρεῖς ἑκατοστές... Καλὴ νύχτα.»

Λέγοντας τὰ τελευταῖα λόγια ὁ γέρος εἶχε σηκωθεῖ τέλος καὶ σὰ φοβισμένος ἀπ' ὅλα τὰ σφάλματα πού ἔχε κάμει ἤθελε τώρα νὰ φύγει. Καὶ στὴ γέρικη κουρασμένη μορφή του εἶταν ζωγραφισμένη ἡ δυσαρέσκεια, γιατί ἔπρεπε τόσο ἐνωρίς νὰ τραβηχτεῖ ἀπὸ τὴν ταβέρνα πού τὴν ἀγαποῦσε περισσότερο ἀπὸ τὸ σπίτι του.

«Λίγα» εἶπε ὁ Ἀντρέας, ἐνῶ ὁ γέρος ἔφευγε.

«Ὅλη ἡ ταβέρνα ἐκαληνύχτισε.

«Τί θὰ τσῆ δώσει, μωρὲ; Τὰ μάτια τσῆ;» εἶπε ὁ Σπύρος σὰν πειραγμένος.

Τώρα ὁ Ἀντρέας ἐβάλλθηκε νὰ τραγουδάει:

*Ἄναρια ἀνάρια νά βρεθεῖ, κάπου καὶ κάπου ἂ λάχει,
Κοπέλα μὲ ξανθὰ μαλλιά καὶ μαῦρα μάτια νά ᾿χει.*

Οἱ δύο συντρόφοι τοῦ ᾿καναν ὁ ἓνας σιγόντο, ὁ ἄλλος ἀμπάσσο· καὶ στὲς τελευταῖες νότες ὅλη ἡ ταβέρνα τὸν ἐσυνόδεψε σὲ διάφορες φωνές, βαστώντας στὰ τελευταῖα γιὰ πολλὴν ὥρα τὸ ἴσιο.

Ἄλλὰ σὰν ἐτέλειωσε τὸ τραγούδι ὁ ᾿Αντώνης τοῦ ᾿πε χαμογελώντας: «Δὲ στὰ ᾿λεγα ἐγώ, πού τήνε θέλεις τὴ Ρήνη! Καὶ μοῦ ᾿κανες τὸν ᾿Ιντιάνο, ἔ; Γιατί ρωτοῦσες γιὰ τὰ προικιά; Μὰ μὴν ἀκοῦς τὸ μεθύστακα. Ἡ Τρινκούλαινα εἶναι γιομάτη τάλαρα· ὅλο τὸ Μαντούκι τὸ ξέρει· καὶ μὲ τέχνη, μπορεῖς νὰ τσῆ βγάλεις, ἂ θέλεις, πολλὰ πιλιότερα. Ἐστάθηκε νοικοκυρὰ τετραπέρατη. Ἄλλα τόσα ἴσως. Καὶ τί κοπέλα μιὰ φορά! Στὸ μπόργγο, λογαιάζω, ἄλλη δὲν εἶναι.»

«Καὶ πάλε εἶναι λίγα» ἀποκρίθηκε ὁ ᾿Αντρέας κακοφανισμένος.

«Ἀκοῦστε, μωρὲ παιδιὰ» εἶπε μὲ σοβαρὸ ὕφος ὁ Σπύρος, «μὴ μελετᾶτε τὰ ξένα θηλυκὰ στὴν ταβέρνα, μωρέ. Τραουδῆστε, ἀστειευτεῖτε, μιλήστε πολιτικά, κάμετε ὅ,τι ἄλλο θέλετε. Μὰ αὐτὰ τὰ πράματα στὴ μπάντα! Μωρέ, καλὴ παράκαλη εἶναι ἡ θιατέρα τοῦ Τρίνκουλου, μὰ εἶναι, μωρέ, γιὰ μᾶς; Γιὰ σκεφτεῖτε το! ᾿Ποῦ τί σόι κατεβαίνει αὐτὴ καὶ ποῦ ἐμεῖς; Καὶ χίγια, μωρέ, νὰ τσῆ ᾿δινε καὶ πάλε κακά. Πρέπει, ἂ θὰ παντρευτεῖς, ᾿Αντρέα, νὰ πάρεις ἀπὸ οἰκογένεια, μωρέ, καὶ νὰ τὸ σηκώσεις ἀπ' ὅλες τοῖς μεριές τὸ σπίτι μας. ᾿Εγὼ τοῦ ᾿πα, μωρὲ ᾿Αντώνη, μιὰ κουβέντα, κι ἂ μ' ἀκούσει ἐγλύτωσε. ᾿Ἄς μὴν ἀφοκράεται τὸν κόσμο, μωρέ, ἐγὼ τοῦ θέλω τὸ καλό του.»

«Λὲς γιὰ τὴ θυγατέρα τσῆ Σάββαινας, μπάρμπα» εἶπε ὁ ᾿Αντρέας πειραγμένος· «οὔτε νά...»

«Χωριὸ κι ὄχι ὄνομα» ἀπάντησε σοβαρὰ πάλε ὁ Σπύρος· «εἶπαμε στὴν ταβέρνα, μωρέ, δὲ γέρονται τέτοιες κουβέντες. Τραουδῆστε, μιλήστε, κάμετε ὅ,τι ἄλλο θέλετε, εἶπαμε. Καὶ τὰ ᾿χει, μωρέ, αὐτὴ τὰ χίγια πού χρειάζονται· κ' εἶναι ἀπὸ σπίτι. Τί μπαίνει, μωρέ, πού ὁ κόσμος τήνε κακολοάει. ᾿Ἄς λέει. Δὲν πάει νὰ λέει; Σὰν τήνε πάρεις, μωρέ, τὰ φράζεις ὅλα τὰ στόματα. Ἡ ζήγεια τότε κάνει, μωρέ, νὰ μιλεῖ τὸν κόσμο. Πῶς λέει ὁ μύθος; «Ἡ ζήγεια νὰ ᾿τανε ψώρα...»

«Θὰ τὴν εἶχεν ὅλη ἡ χώρα» ἀποτελείωσε γελώντας ὁ ᾿Αντώνης κ' ἐβάλθηκε νὰ τραγουδάει:

*Κακὰ τὰ χίλια πέριπερα κ' ἡ κακοειδὴ γυναῖκα,
Τὰ χίλια πέριπερα πετοῦν κ' ἡ κακοειδὴ ἀπομένει.*

᾿Ολη ἡ ταβέρνα ἐγέλασε ἀνοιχτόκαρδα.

«Μὰ, μπάρμπα» εἶπε ὁ ᾿Αντρέας ἀπαντώντας· «λογιάζω δὲ θὰ γένει τίποτα· καὶ θὰ ψοφήσω, σὰν ἔρθει ἡ ὥρα μου, ἀνύπαντρος κι ἄκλερος.»

«᾿Ακόμα εἶσαι παιδί, μωρέ· τί ξέρεις τί θὰ σοῦ πτύχει» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Σπύρος.

«Μὰ ξέρω τί ἔχω νὰ κάμω» εἶπε ὁ ᾿Αντρέας. «Τώρα πῶβρηκα τὴν ἀποχὴ καὶ τὸ καταβόδιο, θὰ δουλέψω στὰ γερά, μὰ τὸν ᾿Αγιο. Κι ἂν πᾶμε ἔτσι μπροστά, σὲ κά ᾿να δύο χρόνια ξεχρεώνω καὶ διορθώνω τὰ πράματά μου. Ποῦ νὰ καρτερῶ ἀπὸ προῖκες! Μόνο νὰ μὴν πέσει ἡ κυβέρνηση καὶ μᾶς βγοῦνε ὅλα ξυνά!» Κ' ἐφώνηξε: «᾿Ε μωρὲ παιδιὰ, δὲ θὰ τονὲ ψηφίσετε τὸν ὑπουργό;»

«Καὶ ἐδῶ νὰ τότε ψηφίσουμε» εἶπε ἓνας μάστορας πού ἔπινε ὀρθὸς ἓνα κρασί, «τίποτα δὲν κάνει. Γιὰ πὲς

μου, τί θά κάμουνε οί άλλες οί έπαρχίες. 'Εδῶ ἄς τσου πάρει καί τσ' ὀχτώ· ἡ χωριατιά εἶναι μαζί του· ἀμὴ ἄλλοῦ; Σᾶς τὸ δίνω γραφτό, ἡ Κυβέρνηση εἶναι πεσμένη.»

«Τὸ ξέρουμε» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ 'Αντρέας «πού ἐσὺ δὲν ἀνήκεις στὸ κόμμα, γιατί δὲν ἔφραες ὅσα ἤθελες ἀπὸ τὴν ἐργολαβία τοῦ θεάτρου· μὰ τὸ χατήρι δὲ θά σοῦ γένει.»

Ὁ ἄλλος ἐκοίταξε ὀλόγυρά του, καί ἀφοῦ ἐκατάλαβε πὼς κανένας δὲν εἶταν μὲ τὸ μέρος του δὲν ἀπάντησε.

«Τί νὰ σᾶς πῶ» ξακολούθησε ὁ 'Αντρέας, μιλώντας χαμηλόφωνα στοὺς συντρόφους του, «ἃ γένει αὐτὸ πού κρᾶζει τοῦτος ὁ κόρακας, τότες βέβαια δὲ μένει ἄλλο παρὰ ἡ παντρεία. Σὲ δύο μῆνες τὰ χρέγια δὲ βγαίνουνε. 'Ε μπάρμπα, τὰ 'χει τὰ χίλια αὐτὴ πού λές;»

«Καί περσότερα» τοῦ ἀποκρίθηκε χαρούμενος. «'Εγώ, μωρέ, σοῦ τὰ καταφέρνω ὅπως θέλει ὁ Θεός· καί θά μὲ συχωρᾶς μιὰ μέρα, μωρὲ παιδί.»

«Μὰ ἔχει κάτι μάτια ἢ ἄλλη!» εἶπε πάλε ὁ 'Αντρέας κουνώντας τὸ κεφάλι του.

«'Α! ἡ Ρήνη τοῦ Τρίγκουλου, ἔ;» εἶπε ὁ 'Αντώνης πίνοντας μιὰ γουλιὰ κρασί καί χτυπώντας τὰ χεῖλη του. «Μὲς στὴν καρδιά μπήγεται τὸ βλέμμα τση. Καί ἀνάκουστη, καί ἀμελέτητη καί δουλεύτρα. Ὡ νὰ 'μουνα ἐλεύτερος!»

«Θὰ τὴν ἔπαιρνα, μὰ τὸν 'Αγιο» εἶπε ὁ 'Αντρέας σηκώνοντας τὸ καπέλο του, «μὰ τί νὰ σοῦ κάμω. Εἶναι βλέπεις τὰ ὄβολα. Γιά τὴν οἰκογένεια τόσο τόσο δὲ θά μ' ἐγνοιαζε. Ὡς καί οἱ ἀρχόντοι παίρνουνε τσι δούλες τσου καί χειρότερες. Κάποιος δὲν ἐπῆρε μιὰ δημόσια ἀπὸ τὸ δρόμο, καί τώρα κάνει καί βίζιτες μαζί τση, κι αὐτὴ

πάει σ' ὄλα τ' ἀρχοντικά, καί τὴν ἔχει στὰ μεταξωτὰ ντυμένηνε; 'Εμέ, μπάρμπα, ἡ Ρήνη, νὰ ζεῖς, ντροπὴ δὲ θά μοῦ 'φερνε.»

«Πάρτηνε 'Αντρέα» εἶπε ὁ 'Αντώνης· «αὐτὴ εἶναι γυναίκα γιά τὸ σπίτι σου.»

«Τί τοῦ λές, μωρέ» εἶπε ὁ μπάρμπα· «αὐτὴ γιά ἐμᾶς δὲν εἶναι δὲν ἔχει παράδες! 'Εγὼ τοῦ 'πα τί ἔχει νὰ κάμει.»

«Νὰ τση 'δινε μοναχὰ ἡ 'Επιστήμη τὰ χίλια, κ' ἡ-βλεπεις!» εἶπε ὁ 'Αντώνης.

«'Α δὲν εἶτανε» εἶπε ὁ 'Αντρέας «τὸ σπίτι μου σ' αὐτὴ τὴν περίληψη, καί τίποτα νὰ μὴν εἶχε, παρὰ μοναχὰ ὅ,τι φορεῖ τὴν καθημερινή, τὴν ἔπαιρνα, γιατί ἔχει ξανθὰ μαλλιά καί κάτι μάτια!... καί κοιτάζει τόσο ἀθῶα, τόσο γλυκά! Τώρα τὸ κατάλαβα πού 'ναι ὁμορφη. 'Εγίνηκε μιὰ κοπελιάρα! 'Εξεσπούρδισε μὲ μίας. Οὔτε ἡ χώρα δὲν ἔχει μιὰν ὁμοιανε. Μὰ τί κάνουνε τὰ τάλαρα, ἀνάθεμά τα κι ὅπου τὰ ἀνάδειξε!»

«Τὸ λές γιατί δὲν ἔχεις» τοῦ 'πε πονηρὰ ὁ μπάρμπα· σουφρώνοντας τὸ μέτωπο. «Πάρε, μωρέ, αὐτὴνε πού σοῦ λέω ἐγώ, καί βλέπεις ἃ δὲν τὰ βλοήσεις. Ζωὴ χαρισάμενη, μωρέ. Τάλαρα, μοῦ λές; Αὐτὰ εἶναι οἱ θεοὶ σὲ τούτην τὴ γῆς! Φάε, ἀγάπη, μωρέ!» Κ' ἔκαμε μὲ τὸ χέρι του τὸ βιολι ἀπάνου στὴν κοιλιὰ του. «Μὰ ψηλὰ τὴ γούνα σου, 'Αντρέα, κοίταξε μὴ σοῦ τὴν κολλήσουνε, μωρέ, καί δὲν ἔχεις ξεμπερδεμούς. Μὴν παραπερνᾶς τὸ καντούνι τση. Μοῦ λένε, πὼς τση μιλεῖς κιόλας.»

«Παιδοπούλα τὴν ἐγνώρισα καί νὰ μὴν τση μιλιῶ; Γιατί;»

«Γιατί ἐγίνηκε γυναίκα», τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ μπάρμπα μὲ σοβαρὸ ὕφος.

Στην ταβέρνα τώρα οί χωριάτες είχαν φύγει. Κι από ένα άλλο τραπέζι αντήχησε από πολλά στόματα ένα άλλο τραγούδι:

*Σάν απεθάνω θάψε με δῶ μέσα στην ταβέρνα
νά με πατεῖ ἡ ταβερναριά κ' ἡ κόρη πού μ' ἐκέρινα.*

Στὸ τέλος τοῦ τραγουδιοῦ ὅλη ἡ ταβέρνα ἐγέλασε. Ὁ κόσμος εἶχε πληθύνει. Ὁ μικρὸς ξυπόλητος δοῦλος δὲν ἐπρόφτανε νὰ πλένει τὰ ποτήρια, κάποιοι κρασισιμένοι ἐφώναζαν περσότερο. Καὶ ἡ κουβέντα εἶταν γενικιά. Ἐμιλοῦσαν γιὰ τὰ καράβια, γιὰ τὰ παπόρια πού ἐρχόνταν φορτωμένα κάρβουνα καὶ πού ἐφόρτωναν τὰ λάδια τοῦ νησιοῦ· ἐμιλοῦσαν γιὰ τὰ παζάρια τοῦ λαδιοῦ πού ἐκείνην τὴ χρονιά εἶχαν βασταχτεῖ ἀκριβὰ πολὺ, γιὰ τὰ χρήματα πού ἐμπαιναν στὸν τόπο· ἐμιλοῦσαν γιὰ τοὺς φόρους πού ἔβαζε ἡ Κυβέρνηση, κάθε Κυβέρνηση, ἐτοιμάζοντας πόλεμο, γιὰ νὰ στέρνει τοῦ τόπου τὰ πλούτη, τὸν ἴδρω τοῦ ἐργάτη, σὲ ξένα πουγγιά, τῶν πλούσιων τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἰταλίας, καὶ κάπου κάπου ἀντίσκοφτε τὴν ὁμιλία ἕνα ἀρμονικὸ τραγούδι, σάν τοῦτο:

*Κορίτσι δὲν ἀγάπησα ποτὲ μὲ τὸν παρὰ μου
παρὰ μὲ τὸ τραγούδι μου καὶ μὲ τὸν ταμπουρά μου.*

Τοῦ πρόστιου τὰ κορίτσια ἐσεργιάνιζαν... (σελ. 38)

Μιά Κυριακή τ' απόγιομα ή σιόρα 'Επιστήμη ή Τριν-
κούλαινα έκαθότου, όπως έσυνήθιζε κάθε γιορτή, μ' άλλ-
λες νοικοκυρές στή μικρή πλατεία του προάστιου. 'Η
κάθε μία είχε φέρει τó σκαμνί της από τó σπίτι της,
κ' εΐταν όλες καθισμένες στήν άράδα στήν άκρη του δρό-
μου, μπρός στα σπίτια. Μπροστά τους, ή θάλασσα ήσυ-
χη και μπλάβα, άπλωμένη ως τά βουνα τής Στεριάς που
εΐταν εκείνην τήν ώρα καταχνιασμένα άκόμα από τó θερ-
μό λιοπύρι. Σ' ένα μέρος κατηφορητό στο γιאלό, δύο μάρ-
νες, ή μία άφτιαστη άκόμα, ή άλλη κοντοτελειωμένη,
έπρόσμεναν τούς μαστόρους, που τήν άλλη μέρα τó πρωί
θα ξανάπιαναν τó έργο τους. Πάνου σ' ένα τεντωμένο
σκοινι έστέγωναν τά μαῦρα δίχτυα. "Ένας άέρας ζεστός
έμπαινε από τή θάλασσα και ή κάψα εΐταν άκόμα πολύ
δυνατή. Του προάστιου τά κορίτσια έσεργιάνιζαν, μπου-
λούκια μπουλούκια, στή μεγάλη τή ρούγα, όλα χωρίς
γιάδεμα στο κεφάλι, καλά χτενισμένα, μ' άσπρες ποδιές,
μ' ένα δύο γαρούφαλα ή ρόδα στον κόρφο, μιλώντας και
γελώντας δυνατά άναμεταξύ τους, ρίχνοντας κάπου κά-
που ματιές προς τó πλάι, όπου όρθοί, άκουμπημένοι στους
τοίχους τών σπιτιών, οί νέοι, κυριακάτικα ντυμένοι, τά
κοίταζαν ένα ένα. Οί νοικοκυρές τά καμάρωναν, και όλο-
ένα έκουβέντιαζαν άναμεταξύ τους.

«Τύχη καλή έβρηκε» έλεγε ή σιόρα 'Επιστήμη, «ή

θυγατέρα τοῦ παπᾶ μας· φτωχούλα ἡ καημένη. Μὰ αὐ-
τὸς στέκεται καλά.»

«Τί νὰ σ' ὀρίσω» τῆς ἀποκρίθηκε μία μισόκοπη ἀσ-
προντυμένη παχιά γυναίκα, «καλὸς καὶ περίφημος ὁ
νέος, μὰ θαλασσινός, νὰ σὲ χαρῶ, σιόρα Ἐπιστήμη. Τὸ
ψωμί τῆς θάλασσας ἔχει φαρμάκια.»

«Ὅσοτόσο» ἔκαμε μία ξυλαγερνὴ γριά, ἄσκημη, ποὺ
ἐφοροῦσε μαῦρα, «ὁ παπὰς τὴν ἐπάντρεψε· μαγάρι κ' οἱ
δικές μας ἔτσι· κι ὅποιου καλὸ μᾶς θέλει.»

Αὐτὴν τὴ στιγμή ἐπέρασε γοργὰ ἀπὸ μπροστά τους
ἓνα μεγάλο αὐτοκίνητο, λαλώντας, ἀφήνοντας ὀπίσω ἓναν
κάκοσμο καπνό.

«Διάλογος στοὶ τρουμπέτες σας» εἶπε μία ἄλλη νοι-
κοκυρὰ ὡς πενήντα χρονῶ πού 'χε καλοχτενισμένα τὰ
μαῦρα τῆς μαλλιά καὶ ποὺ ἐκρατοῦσε τὰ παχιά τῆς χέ-
ρια σταυρωμένα ἀπάνου στὸν κόρφο τῆς· «τώρα ἐβγή-
κανε κι αὐτὲς οἱ μηχανές γιὰ νὰ σκιάζουμε τὴν καημένη
τὴ φτώχεια! ὦ αὐτοὶ οἱ πλούσιοι! Τὰ 'χουμε ὅλα.» Καὶ
μὲ τὸ χέρι τῆς ἐφοβέρισε τὸ αὐτοκίνητο ποὺ δὲν ἐφαι-
νότου.

«Ἐτσι ἔκαμε ὁ Θεὸς τὸν κόσμον σου» εἶπε χαμογε-
λώντας ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη, «κ' ἐμεῖς οἱ φτωχοὶ θὰ ζή-
σουμε μὲ τσοὶ πλούσιοι.»

«Καλὰ λέει» εἶπαν ἀμέσως δύο τρεῖς προεστῆς ἐπαι-
νώντας τὴν.

«Ὁ βρώμας» ξανάειπε ἡ νοικοκυρὰ ποὺ ἐμισοῦσε
τοὺς πλούσιους, «ὅ,τι κάνει ὁ Κάιζες, θέλει νὰ τὸ κά-
νει καὶ λόγου του! Μᾶς ἤφερε τώρα κι ὅμοιες τρουμπέ-
τες, γιὰ νὰ τόνε παίρνει ὁ κόσμος γιὰ τὸν Κάιζε. Κακό
του καιρό! Τί νὰ σοῦ κάμω, σὰν ἡ Κυβέρνηση τοῦ ρί-
χτει στὸ βρωμόστομό του τὰ ναπολεόνια μὲ τὸ φτυάρι,

τὸ ξέρω καὶ γὼ ποὺ ἐπλούτησε. Δέκα χρόνια ὀπίσω εἶ-
τανε κι αὐτὸς μικρὸς ἄθρωπος.» Καὶ ἐκούνησε βεβαιώ-
νοντας τὸ κεφάλι.

«Μὴν παραμιλεῖς, σιόρα Χριστίνα» εἶπε σοβαρὰ ἡ
Ἐπιστήμη, «εἶναι ψωμοδότης τοῦ φτωχοῦ· ἕκατὸ γυ-
ναῖκες καὶ κοπέλες κ' ἕκατὸ ἄντρες ζοῦνε ἀπὸ τὰ χέ-
ρια του.»

«Χά, χά» ἐγέλασε ἡ ἄλλη μὲ κακία, «θέλεις νὰ πεῖς
τόνε πλουταίνουμε, ἔ; Μὰ προχτές, στ' Ἀλεύκι, ἐπλά-
κωσε μία προβατίνα καὶ θὰ 'βρισκε τὸ μπελιά του· μὰ
φτηνὰ πάλε τὴ γλύτωσε.»

«ὦχ, ἀφῆστε αὐτὲς τσοὶ κουβέντες ποὺ δὲν εἶναι
χριστιανικές» εἶπε κάποια.

«Πράμα κοπέλα πῶχεις, σιόρα Χριστίνα» εἶπε ἡ κυ-
ρὰ Ἐπιστήμη, δείχνοντας μὲ τὸ δάχτυλο ἓνα κορίτσι ποὺ
ἐδιάβαινε μὲ τὲς φιλενάδες του.

«Ἀδύνατο μέρος τὸ καημένο! Φτωχούλα. Καὶ ἡ Ρή-
νη σου, κυρὰ Ἐπιστήμη, ἀκόμα σπίτι; Γιατὶ δὲν ἐβγή-
κε;»

«Ὅπου κι ἂν εἶναι θὰ τήνε ἰδοῦμε. Ἐσυγυρίζοντάνε
ἀπὸ τώρα.»

Δύο ἀμάξια καταφορτωμένα σακιά, κανίστρια, λά-
χανα, ἄθρώπους, μὲ κατακουρασμένα λιγνὰ καὶ κακο-
συγυρισμένα ἄλογα, ἐδιάβαιναν ἐκείνην τὴ στιγμή σηκώ-
νοντας ἓνα σύγνεφο σκόννη.

«Μᾶς ἐπνίξανε» εἶπε φτυώντας ἡ νοικοκυρὰ ποὺ ἐμι-
σοῦσε τοὺς πλούσιους.

«Εἶναι τὰ ἀμάξια τὰ Ἀγυριώτικα ποὺ πᾶνε στὰ χω-
ριά. Τώρα κάθε χωριὸ ἔχει καὶ τὴν ἀμαξά του.»

«Ποιὸς εἶτανε ὁ ἄρχοντας ποὺ εἶτανε μέσα;» ἐρώτη-
σε κάποια.

«'Εγὼ τότε ξέρω» εἶπε ἡ κυρὰ Χριστίνα μὲ πείσμα· «εἶναι αὐτὸς ἀπὸ τὸ Λευκοράκι· ἐκεῖ τὰ 'χει ὅλα δικὰ του: χτήματα, ἄντρες, γυναῖκες, κοπέλες! Τώρα καὶ τὰ χωριὰ καταντήσανε χειρότερα ἀπὸ τὴ χώρα: πορνοστάσια! Τί νὰ κάμουμε οἱ δυστυχισμένοι οἱ χωριάτες· ἂ δὲν ὑποταχτοῦνε, φοφᾶνε τῇ πείνας.»

«Πάλε τὰ ἴδια ἢ σιόρα Χριστίνα» εἶπε ἡ 'Επιστήμη· «ἀφῆστε τα αὐτά. Ἄφησε τὸν κόσμον νὰ πάει στὴ δουλειά του.»

«Ἦρθε ἡ Ρήνη σου;»

«Δὲν τὴ γλέπω.»

«Νὰ ζήσεις, σιόρα 'Επιστήμη, κάτι καλὸ ἀκούσαμε· εἶναι ἀλήθεια;»

«Τί;»

«Μὰ κάτι γιὰ τὸν Ἄντρέα τὸν Ξῆ.»

«Ἄ, ἐμεῖς εἴμαστε» εἶπε ἡ κυρὰ 'Επιστήμη κλειώνας τὰ μάτια, «μικροὶ ἀθρῶποι, κι αὐτὸς ἀπὸ οἰκογένεια. Ποῦ ν' ἀπλώσουμε τόσο ψηλά. Καὶ πάλε, ἂν τῇ τὸ γράφει ἡ τύχη της...»

«Δίκιο! Δίκιο!» εἶπαν πολλές.

«Μὰ τί νέος!»

«Κρίμας» εἶπε ἡ νοικοκυρὰ πού ἐμισοῦσε τοὺς πλούσιους, «πού ἐφτωχύνανε τώρα κομμάτι κι αὐτοὶ οἱ Ξῆδες. Μὰ εἶναι ἀθρῶποι πού δὲ χάνονται. Ἔχουνε τόσες γυνῶρες! Μοναχά, κοίταξέ σου καλά, σιόρα 'Επιστήμη μή... μὴ σᾶς γελάσει. Τὰ 'καμε τὰ ἴδια κι ὁ μαγαρισμένος ὁ πατέρας του· καὶ ἐκακομοίριασε, ἀνάθεμά το, μία δύο ἐδῶ στὸ μπόργο.»

«Τὰ 'καμε ἐκεῖ πού τοῦ περνούσανε! μὰ ξέρεις τί κοπέλα εἶναι ἡ Ρήνη μου;»

«Τὸ μῆλο πού θὰ πέσει;» εἶπε κάποια.

«Ἀποκάτου ἀπὸ τὴ μηλιά» ἀποτελείωσε μία ἄλλη.

«Οὔτε γιὰ ὄλο τὸ βιὸς τῶν Κορφῶνε, μάτια μου, δὲν τὸ κάνει» εἶπε μία τρίτη.

«Γι' αὐτὸ καὶ γὼ ἀφήνω» εἶπε μὲ ὑπερηφάνεια ἡ 'Επιστήμη· «παιδί δικό μας εἶναι, ἀπὸ δῶ ἀπὸ τὸ μπόργο. Καμία φορὰ κουβεντιάζουνε καὶ τσ' ἀφήνω. Τὰ λόγια ξέρεις μπότα δὲν κάνουνε. Μοναχὰ στὸ δρόμο δμως. Δὲ θέλω νὰ τῇ κόψω τὴν τύχη τση, ἂν τῇ γράφει νὰ τότε πάρει.»

«Καλῶς τὰ κουβεντιάζετε, νοικοκυρές» εἶπε μία μισόκοπη συμπαθητικὴ γυναίκα πού ἦρθε μὲ τὴν καρέκλα της κ' ἐντρυμώθηκε ἀνάμεσα στὲς ἄλλες. «Ἔ, γιὰ τὴ Ρήνη μιλεῖτε; τὸ ξέρει λοιπὸν ἢ σιόρα 'Επιστήμη;»

«Νὰ ξέρω τί, Κωνσταντίνα;» εἶπε μὲ σοβαρὸ ὕφος.

«Τὸ 'χει κρουφὸ καμάρι» εἶπε ἡ νοικοκυρὰ πού ἐμισοῦσε τοὺς πλούσιους· «εἶναι, πές, ὅλα τελειωμένα· γι' αὐτὸ καὶ δὲν τὴ γνοιάζει.»

«Χαρὰ σ' ἐσᾶς» εἶπε ἡ νιόφερτη. «Ἀπὸ τὴ γειτονιά μας ἔρχομαι. Ἐκουβεντιάζανε τὰ παιδιὰ πολλῶρα στὸ δρόμο καὶ δὲν ἐσκιαζόντανε πού τὰ βλέπαμε. Μὰ τί νὰ σοῦ πῶ, εἶναι κομμάτι σὰν ἄπρεπο... τὸν ἔμπασε τώρα μέσα.»

Ἡ κυρὰ 'Επιστήμη ἀνατινάχτηκε μὲ μιάς κ' ἐβρέθηκε ὀρθή. «Τί λές, Κωνσταντίνα» εἶπε πασκίζοντας νὰ φαίνεται ἡσυχη· «μπά, μπά, ἡ Ρήνη μου αὐτὸ τὸ πράμα! Θὰ τὸν ἐκραξε μέσα ὁ γέροντάς μου· τὸν ἄφηκα στὸ κρεβάτι· μοῦ 'χε πεῖ πὼς δὲ θὰ 'φευγε παρὰ τὸ βράδι.»

Μὰ τὰ λόγια της δὲν τὰ πίστευε οὔτε ἡ ἴδια· ὁ νοῦς της ἐδόυλευε ἀλλιῶς: «Χάλευε πού εἶναι αὐτὸς ὁ μεθύστακας. Κυριακὴ καὶ νὰ μείνει σπίτι. Μὰ κι αὐτὴ ἡ Ρήνη νὰ τότε μπάσει μέσα! δὲν ἤξερε πού ὁ κόσμος ἔχει μὰ-

τια για να βλέπει;» Και δυνατά ξακολούθησε:

«Πάω να ιδῶ τί γίνεται· θά σᾶς τήνε φέρω ἐδῶ τῆ Ρήνη να σᾶς πεῖ ἡ ἴδια τί ἐστάθηκε. Μυστικά ἡ κοπέλα μου δὲν ἔχει, οὔτε ψεγάδι κανένα.»

Οἱ γυναῖκες ἔχαμογέλασαν. Ἐνα ἄλλο αὐτοκίνητο ἐδιάβηκε μ' ὄλη του τῆ γληγοράδα καὶ ἡ κυρὰ Χριστίνα ξανάρχισε τὴν καταλαλιά της. Βιαστικιά ἡ Ἐπιστήμη ἐπήγαινε τώρα σπίτι της.

Κι ὅταν ἔφτασε εἶδε πῶς ὅλα εἶταν ἀλήθεια. Ἡ γειτόνισσα εἶχε πεῖ τὴν ἀλήθεια. Ναὶ ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ δὲν εἶταν κλεισμένη, μὰ στὴν μπασιά, πού ἐχρησίμευε γιὰ τραπεζαρία καὶ γιὰ σαλόνι, ὅπου κιόλας εἶταν ὁ περίφημος κομός, ὁ Ἄντρέας καὶ ἡ θυγατέρα της, ὀρθοὶ καὶ οἱ δύο καὶ γιορτιάτικα ντυμένοι, ἐκουβέντιαζαν χαμογελώντας ὁ ἕνας τ' ἄλλου. Καὶ ἡ Ἐπιστήμη, πού ἐρχότου μὲ χτυποκάρδι στὸ σπίτι της, ἔμεινε μία στιγμή στὸ δρόμο καὶ τοὺς ἐπαρτήρησε. Καὶ ἐνῶ ἀπὸ ἕνα μέρος γρικουῖσε μίαν ἄγρια στενοχώρια να τῆς σφίγγει τὴν τίμια καρδιά της, καὶ ἐνῶ κρύος ἴδρος ντροπῆς τῆς περιβρεχε τὰ χέρια καὶ τὸ μέτωπο, ἐκείνην τῆ στιγμή τῆς ἐκάστηκε ἀκόμα πλιὸ ὠραία ἡ θυγατέρα της, στ' ἄνθι τῆς νιότης, κι ἄλλο τόσο ὠραῖος κι ὁ Ἄντρέας καὶ σὰν καμωμένος γιὰ να ἴναι τὸ ταίρι τῆς κόρης της. Κ' ἡ μάνα εἶπε ἀθέλητα μὲ τὸ νοῦ της: «ᾠ να τὴν ἔπαιρνε.» Καὶ ἡ σκέψη της ἀποτελείωσε τὸ λόγο πού τῆς ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς καρδιάς της: «Θὰ ἐκλειοῦσαν ἔτσι κι ὅλα τὰ στόματα! Νὰ μὴν εἶναι σπίτι αὐτὸς ὁ μεθύστακας! Τί ξαφόρμιση να βρω τώρα γιὰ τὴν ὑπόληψή μας;» Κι ὄρμησε στὸ σπίτι κ' ἐκλείσε μὲ τὸ συρτάρι τὴν πόρτα. Καμπόσες στιγμὲς ἐμεῖναν καὶ οἱ τρεῖς τοὺς ἀκίνητοι, ἀλαλοὶ, στατικοί, μὴ ξέροντας κανένα τί ἔπρεπε να κά-

μει. Ἡ Ρήνη εἶχε ἀχνίσει ἀπὸ τὴ ντροπὴ κι ἀπὸ τὸ φόβο κ' εἶταν παρέτοιμη να λιγοθυμήσει, παρόμοια σ' ἕνα ἀχνόθωρο λουλούδι πού μαραίνεται πρὶν ξεμπουμπουκιάσει. Ὁ Ἄντρέας ἔκανε τὸν ἀδιάφορο, μὰ ἡ καρδιά του τοῦ ἐσάλευε τὸ στήθι· ἡ μάνα δὲν ἤξερε ἂν ἔπρεπε να χτυπήσει τὸ κεφάλι της καὶ να κλάψει, ἂν ἔπρεπε να φωνάξει καὶ να βρῖσει, ἂν ἔπρεπε να μιλήσει καλὸτροπα καὶ να διορθώσει, ἂν ἠμπόρειε, τὴ συφορά. «Τί εἶχαν κάμει ὀλομόναχοι τόσην ὥρα; Καὶ πόση ὥρα τὸν εἶχε μέσα;» Τέλος ἀποφάσισε να μιλήσει. Ἡ Ρήνη ἀναστέναξε.

«Ἄντρέα» εἶπε μὲ σιγαλὴ μὰ σταθερὴ φωνή, «ἐβάλληκες να ντροπιάσεις τὸ φτωχικό μου;»

«ᾠ μάνα» εἶπε ἡ Ρήνη ξεσπώντας σὲ δάκρυα, «ὦ μάνα!»

«Ὅχι» εἶπε ὁ Ἄντρέας γενόμενος πλιὸ κόκκινος.

«Δὲν ἐσκέφτηκες» ξακολούθησε πικρά, «πῶς εἶμαστε φτωχοὶ ἀθρῶποι, ἀδύνατο μέρος, πῶς δὲν ἔχουμε παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ὀλπίδα καὶ τὴν ὑπόληψή μας, καὶ τὸ μοναχὸ ἀποκούμπι τῆς φαμιλιάς μου δὲν εἶμαι παρὰ ἐγώ, μία καημένη γυναῖκα, σὰν ἔρμη, γιὰτὶ τὸν ἄντρα πῶχω εἶναι σὰ να μὴν τὸν εἶχα;» Κ' ἐβάλληκε να κλαίει.

«ᾠ μάνα!» ξανάπε ἀναστενάζοντας ἡ Ρήνη, «θα σοῦ πεῖ ἡ καρδιά του εἶναι χρυσή· δὲν καταδέχεται τὴν ἀτιμία.»

«Γιὰτὶ τὸν ἔμπασες μέσα; Γιὰτὶ ἤρθες μέσα, Ἄντρέα; Ἡ γειτόνισσα στὸ φόρο τὸ βουκινίζει· κ' ἔχει δικίο· ποιὸς θὰ τήνε πάρει τῆ δυστυχισμένη τώρα πού τῆς ἔκαμες αὐτὸ τὸ κακό;»

«Ἄκου» εἶπε ὁ Ἄντρέας πειραγμένος, «ὄλο τὸ μπόργο μ' ἐγνώρισε τίμιονε, καὶ ἡ ἴδια μὲ ξέρεις. Τί να σοῦ

κάμω; Ἡ ἀγάπη δὲν παίρνει τὸ θέλημα τῶ γονιῶν· γεννιέται μοναχὴ τση. Τὴ Ρήνη σου ἐγὼ τήνε παίρνω.»

«Δὲ μένει ἄλλο» εἶπε ἡ μάνα μ' ἕναν ἀναστεναγμὸ παρηγορητικό, «ἔτσι μόνο θὰ γλυτωθεῖ ἡ τιμὴ μας.»

«Ἄ θέλεις» ξανάπε ἀδιάφορα ὁ Ἄντρέας «φέρε καὶ τώρα τὸν παπὰ καὶ τὸ νοῦνο γιὰ νὰ τελειώσει. Μά, σιόρα Ἐπιστήμη, ξέρεις τὴν περίληψη τοῦ σπιτιοῦ μου. Ὁ κακομοίρης ὁ πατέρας μου μ' ἄφηκε χρέγια πού ὀλοένα τὰ πλερώνω· τί νὰ πρωτοκάμω μ' αὐτὰ τὰ μπράτσα; Σκίσε μου τὴν καρδιά μέσα θά βρεις τὴ Ρήνη σου. Τὴν ἀγαπάω ἀπὸ κεῖνο τὸ βράδι· τὰ μάτια τῆς μ' ἐκάψανε. Μὰ πῶς νὰ τήνε ζήσω, πῶς νὰ κουναρήσω παιδιά;»

«Αὐτὸ συλλογιέσαι! Καὶ δὲ βοηθαίει ὁ θεός; Δουλευτάδες καὶ οἱ δύο, ποιόνε ἔχετε ἀνάγκη;»

«Ὁχι, σιόρα Ἐπιστήμη· θὰ ξεπέσει κι ἄλλο τὸ σπιτι μου· θὰ μοῦ τὸ πουλήσουνε, θὰ ντροπιαστῶ στὸν κόσμου!»

«Δουλευτάδες καὶ οἱ δύο, ποιόνε ἔχουμε ἀνάγκη;» εἶπε τώρα ἡ Ρήνη ἀνάμεσα στὰ δάκρυά τῆς, «καὶ σ' ἕνα καλύβι, μὲ τὴν ἀγάπη μας, θὰ ξαλλάζουμε τὴ ζωὴ μας καὶ γιὰ ὅλο τὸ βιὸς τοῦ κόσμου;»

«Θέλω νὰ 'σαι σὰν κυρὰ στὰ χέρια μου· δὲ σὲ παίρνω στὴν κακομοιριά. Τί δίνεις, κυρὰ Ἐπιστήμη;»

«Τὸν ἄθρωπό μου» ἀποκρίθηκε μὲ περηφάνεια σφουγγίζοντας τὰ μάτια τῆς, «καὶ τὴν εὐκὴ μου! Γιατί δὲν πράξεις σὰν τίμιος ἄντρας πού εἶσαι; Τὴν ἀγαπᾶς; πᾶρ' τήνε. Ὁ θεὸς βοηθός. Φτωχοὶ ἀθρῶποι εἴμαστε· τό 'ξερες!»

«Χωρὶς τίποτα;» ἐρώτησε στενοχωρημένος.

«Τὴν ἐπειράξεις! κ' εἶναι ἀδύνατο μέρος ἡ δύστυχη. Τρεῖς ἑκατοστὲς ἔχει κι ὄχι ἄλλα.»

«Σὰν τίποτα» εἶπε σταυρώνοντας τὰ χέρια· «τί νὰ πρωτοκάμω;»

«Τὴν ἐπειράξεις» τοῦ ξανάπε ἡ μάνα ἀψωμένη· «ἂν εἶσαι τιμημένος δεῖχ' το· εἶδὲ τὴν ἔχεις στὸ λαιμό σου!»

«Δὸς μου ἕξ νὰ λευτερώσω κάνε τὸ σπίτι μου. Ἄναθεμά τα τὰ τάλαρα!»

«Ὡ δὸς τα μάνα!» εἶπε τότες κλαίοντας ἡ Ρήνη καὶ σηκώνοντας πρὸς τὴ μάνα τὰ χέρια τῆς· «μ' αὐτὰ θ' ἀγοράσεις τὴν εὐτυχία μου. Ὅσοι ἄντρες κι ἂν εἶναι στὸν κόσμου, οὔτε καὶ βασιλόπουλα, δὲ θὰ μ' ἀγαπήσει κανένας σὰν τὸν Ἄντρέα· οὔτε καὶ γώ!»

«Τί λές;» τῆς ἀποκρίθηκε, ρίχνοντάς τῆς μία σκληρὴ ματιά. «Ἐσὺ ἔσφαλες· κ' ἐγὼ ν' ἀδικήσω τ' ἀδέρφια σου τ' ἄλλα; Δύο θεριά ἀξαίνουνε ὀλοένα κατόπι σου καὶ τ' ἀρσενικὸ μένει στὸ δρόμο. Τί ἄλλο νὰ κάμω γιὰ σᾶς; ὅ,τι μποροῦσα δὲν τό 'καμα; Δὲν ἔχω ἄλλα!»

«Ἐτσι εἶναι ἀδύνατο» εἶπε ὁ Ἄντρέας κ' ἐδάκρυσε.

Μὰ τότες ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἐθύμωσε. Ἐσήκωσε ψηλὰ τὸ χέρι τῆς, καὶ ἀχνὴ καὶ μὲ σπίθες στὰ μάτια τοῦ 'πε:

«Ἐτσι εἶτανε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τὸ σπίτι σου· ἔτσι! κ' ἐχαλάστηκε κατὰ πῶς τοῦ 'πρεπε. Καὶ σὺ ἀκολουθᾶς τὸ παράδειμα. Ὡ καταραμένε, τί σοῦ χρωστοῦσα νὰ πειράξεις τὴν ἡσυχία τοῦ σπιτιοῦ μου, τὴν καλύτερη κοπέλα τοῦ μπόργου, ὧ πού νὰ πιαίνεις χρυσάφι καὶ νὰ γένεται χῶμα!»

«Μὴν καταριέσαι» εἶπε χτυπώντας φοβισμένη τὰ στήθια τῆς ἡ κόρη· «δὲν τό 'θελε ἔτσι, μάνα· μ' ἀγαπάει· δὸς τα, δὸς τα!»

«Καὶ σὺ» τῆς εἶπε ἀκολουθώντας μὲ ὀργή, «ἀφοῦ ἐγίνηκες ὅπως ἐγίνηκες, κ' ἔχασες, ἀνέμουαλη, τὴν καημένη

σου τὴ νιότη! σύρε, κακομοίρα μου, κουρέψου σὲ κανένα μοναστήρι! "Ὦχι, τί νὰ σὲ κάμω!» Κ' ἔπεσε σὲ μιὰ κάρελλα κ' ἔκρουσε τὸ τίμιο πρόσωπό της στὰ χέρια της καὶ ἐβάλλθηκε νὰ κλαίει πικρὰ πικρὰ χωρὶς νὰ φωνάζει.

Ἐκλαῖγαν καὶ οἱ τρεῖς τους.

"ὦ!» ἔκαμε δειλὰ δειλὰ ἡ Ρήνη, κοιτάζοντας τὸν Ἄντρέα μὲ μάτια δακρυσμένα καὶ περιπλέοντας τὰ δάχτυλά της: «δουλευτάδες καὶ οἱ δύο ποιόνη ἔχουμε ἀνάγκη;»

«Δὲ μπορῶ» ξανάπε ὁ νέος μὲ πόνο: «αὔριο θὰ ἴμαστε στὸ δρόμο· δὲ σὲ παίρνω στὴ φτώχεια καὶ στὴν καταφρόνια.»

Καμπόση ὥρα ἐμεῖναν πάλε σιωπηλοὶ καὶ οἱ τρεῖς. Ἡ κάμαρα ἐσκοτείνιαζε τώρα, γιὰτὶ ὁ ἥλιος εἶχε καθίσει· καὶ δὲν ἀκούοιεν τίποτα ἄλλο παρὰ ὁ κουφὸς ἀνασασμὸς τῆς νοικοκυρᾶς ποὺ δὲν ἐσάλευε. Κανέννας ἐκεῖνο τὸ βράδυ δὲν ἐσκεφτότου ν' ἀνάψει τὸ φῶς.

Καὶ τώρα εἶταν ἡ Ρήνη ποὺ ἐθύμωνε καὶ ποὺ ἀπελπισμένη ἐπαναστατοῦσε:

«Ἐσύ, μάνα» εἶπε βραχνά, «κι ὄχι ὁ Ἄντρέας, ἐσύ μὲ παίρνεις στὸ λαιμό σου γιὰ λίγα λεφτά! Ἔχεις καὶ δὲν τὰ δίνεις. Καὶ δέκα καὶ δώδεκα ἑκατοστὲς ἔχεις, τὸ ξέρω ἐγώ· καὶ κάνεις δουλειὲς κάθε μέρα, καὶ τὰ ἀβγατίζεις τὰ τάλαρά σου. Καὶ τώρα... καὶ τώρα θέλεις νὰ μὲ κλείσεις σὲ μοναστήρι, ἐμένανε ποὺ σ' ἐδούλεψα, ποὺ τὰ βγαλα ἡ ἴδια τὰ προικιά μου μὲ τὸν κόπο μου, γιὰ νὰ ἔχουνε τ' ἄλλα σου τὰ παιδιά περσότερα. ὦ μάνα! ὦ μάνα!»

«Τρεῖς ἑκατοστὲς εἶναι οἱ δικές σου» τῆς ἀποκρίθηκε μὲ βραχνὴ φωνὴ χωρὶς νὰ σηκώσει τὸ κεφάλι.

«Θὰ σὲ πάρω» τῆς εἶπε στ' αὐτὴ ὁ Ἄντρέας: «ἔχε ὑπομονή!» καὶ ἀδρασκέλησε βιαστικὰ τὸ κατώφλι.

Σὲ λίγο ἡ Ἐπιστήμη εἶταν ἡσυχασμένη. Ἡ θυγατέρα της ἐστεκότου ἀκόμα ὀρθή, σὰν καρφωμένη στὴ θέση της, καὶ δὲν ἔλεγε λόγο.

«Ἄναψε τὴ λάμπα» ἐπρόσταξε ἡ μάνα σηκώνοντας τὸ κεφάλι της σὰ νὰ μὴν εἶχε γένει τίποτα. Κι ἀφοῦ ἤρθε τὸ φῶς ξακολούθησε ἀδιάφορα: «Ἄς μετρηθοῦμε τώρα καλά. Τί ἐστάθηκε; Ἐκαμες ἓνα σφάλμα. Θὰ τὸ πλερώσεις βέβαια. Μὰ δὲν εἶναι καὶ τόσο τόσο μεγάλο. Ὀχι; Ἄκουστηκες μοναχά. Μὰ ἔχεις τσι τρεῖς ἑκατοστὲς σου. Ἡ τύχη σου δὲ σοῦ τό ἴγραφε νὰ τότε πάρεις τὸν Ἄντρέα· θὰ πάρεις τώρα ἓναν κατώτερον. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὄλο. Φτάνει μόνο νὰ ἡσυχάσεις ὡς ἐδῶ.»

«Ὀχι, μάνα» εἶπε, «τὸν Ἄντρέα θὰ πάρω, ὄχι ἄλλο» καὶ ἐπῆγε στὸ μαγειριό.

Ἐκείνην τὴ στιγμή ἐρχότου καὶ ὁ γέρος, ἀδύνατος, κρασισμένος, σκυμμένος, στὸ σπίτι. Εἶχε ἀκούσει τὰ τελευταῖα τὰ λόγια καὶ μ' ἓνα κουτὸ χαμόγελο στ' ἀχνά του τὰ χεῖλη ἐρώτησε κλειώνοντας τὰ μάτια:

«Τί τρέχει;»

«Καμάρωσε τὸ θηλυκό σου!» τοῦ ἀποκρίθηκε ἡ γυναίκα του, «ὄλα ἀπὸ σένανε κατάγονται. Ἄν εἴσουνε σπίτι καὶ ὄχι στὴν ταβέρνα τίποτα δὲ θὰ γενόντανε.»

«Ἡ Ρήνη μου;» ἐρώτησε παρῆτοιμος νὰ κλάψει.

«Ἡ Ρήνη σου, ναί!» τοῦ ἀποκρίθηκε, «ἔμπασε ἐδῶ μέσα...»

«Μὲ χαλεύει» ἀντίσκοψε κλαίοντας ἀπὸ τὸ μαγειριὸ ἡ κόρη, «ὁ Ἄντρέας· μὰ θέλει ἔξη ἑκατοστὲς καὶ δὲν τοῦ τσι δίνει· δὲ θέλει νὰ μὲ καλομοιρώσει.»

«Δὸς τες» ἔκαμε σπλαχνιστικὰ ὁ μεθυσμένος στενάζοντας, «δὸς τες, γυναίκα.»

«Καὶ οἱ ἄλλες; καὶ μεῖς; καὶ τὸ παιδί;»

«Δός τες, γυναίκα, έχει ο Θεός και για μᾶς!» κ' ἐτράβηξε πρὸς τὴν κάμαρα γιὰ νὰ κοιμηθεῖ.

«Ὁχι, ὄχι!» ἐφώναξε ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη.

Τὸ καλοκαίρι εἶχε περάσει· οἱ μέρες εἶχαν μικρύνει καὶ ἡ καλοκαιριάτικη ἢ κάψα εἶχε πέσει. Ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἐδούλευε πάντα ὅλη τὴ βδομάδα στὸ ἐργοστάσιο, ἔκανε κι ἄλλες δουλειές καὶ ἐκέρδιζε, καὶ κάθε Κυριακὴ ἐρχότουں στὴ μικρὴ πλατεία ξάγναντα στὴ θάλασσα, ὅπου τώρα οἱ μαόνες εἶταν ἔτοιμες, καὶ ἐκουβέντιαζε μὲ τὲς ἄλλες νοικοκυρὲς ὡς τὸ βράδι. Ἡ θυγατέρα της ἐπιμελιότουں ὅπως πάντα τὸ σπίτι κ' ἐπλεκε σφυρίδες, σὰ νὰ μὴν εἶχε γένει τίποτα. Στὴν ταβέρνα τοῦ Τραγοῦδη ὁ κόσμος κάθε βράδι ἔτρωγε, ἔπινε, ἐμεθοῦσε κ' ἐτραγουδοῦσε. Ὁ Ἄντρέας ἐφαινότουں πὼς εἶχε λησμονήσει τὴν ἀγάπη του, καὶ ἀδιάκοπα ἐταξίδευε μὲ τὸ καῖκι του πηγαίνοντας νὰ φορτώσει λαθραῖα στὴ Στεριά, γιὰ νὰ διορθώσει τὰ βάσανά του, ὅσο ἀκόμα εἶταν τὸ κόμμα στὴν ἐξουσία, πού γιὰ λίγο, καθὼς ὅλοι τὸ πρόβλεπαν, θὰ τὴν κρατοῦσε.

Εἶταν ἀργά. Ἐνας φρέσκος ἀέρας ἐφυσοῦσε κόνοντας νὰ κυματάει τὴ μελανὴ τὴ θάλασσα καὶ τὸ καῖκι ἀρμένιζε μὲ φουσκωμένα τὰ θεόρατα πανιά του. Ὁ Ἄντρέας καθισμένος στὴν πρύμνη ἐκυβερνοῦσε, οἱ δύο του συντρόφοι, ὁ μπάρμπας καὶ ὁ Ἀντώνης, ἐτραγουδοῦσαν θαλασσινὰ τραγούδια στὴν πλώρη καὶ ἀνάμεσα σὲ δύο τραγούδια ἔτρωγαν μοσκεμένο παξιμάδι κ' ἔπιναν λιγάκι νερωμένο κρασί ἀπὸ ἕνα μποτήρι πού τό ἔχαν σιμά τους.

Τὸ καῖκι ἔσκιζε τὰ κύματα μὲ γληγοράδα· ἡ χώρα, μὲ

τὰ ἀναμένα της φανάρια, πού ἀντίφεγγαν στή θάλασσα, ἀλάργευε πάντα περσότερο· κι ὀλοένα τὸ πλοῖο ἐταξίδευε μὲ περσότερη γληγοράδα.

«Μάϊνα τὸ λατίνι, μπάρμπα» ἐπρόσταξε ὁ Ἀντρέας· «ἢ θάλασσα φουρτουιάζει.»

Ὁ ἄλλος μαθημένος νὰ πείθεται τὸ 'καμε ἀμέσως. Καὶ μόνο ὅταν εἶχε τελειώσει τὸ ἔργο του κ' εἶχε δέσει τὸ πανὶ ἀποκρίθηκε:

«Ὡς νὰ πιάσει ἢ φουρτούνα, μωρέ, εἴμαστε στή Σαγιάδα. Πάμε πρύμα, μὴ σκιάζεσαι. Μόνε μὴ μᾶς κλείσει ἐκεῖ ὁ καιρός.»

«Ἄς πᾶμε καλά» εἶπε ὁ Ἀντώνης, «κ' ἔχει ὁ Θεὸς καὶ γιὰ μᾶς.»

Κ' ἐσώπασαν πάλι κι ἀρχίσαν καὶ οἱ τρεῖς τους ἓνα θαλασσινὸ τραγοῦδι:

*Θάλασσα πικροθάλασσα καὶ πικροκυματοῦσα
ὄλοι σὲ λένε θάλασσα κ' ἐγὼ σὲ λέω γελούσα.*

Τὸ πλεούμενο ἀνεβοκατέβαινε τώρα τὰ κύματα, καλανταρίζοντας δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ κάπου κάπου τοὺς ἐράντιζε ὁ ἀρμυρὸς ἀφρός τους, καὶ ἐνόττευε τὰ πανιὰ καὶ τὰ σκοινιὰ πού ἀνάδιναν ὀσμὴ ἀπὸ κατράμι.

«Ἄν ἐταξιδεύαμε» εἶπε σὲ λίγο γελώντας ὁ Ἀντώνης «μὲ γυναῖκες, θὰ μᾶς ἀρρώστειναν ἀπόψε καὶ θὰ 'χαμε βάσανα.»

«Εἴμαστε καὶ οἱ τρεῖς στρίγγλοι ἀνύπαντροι» ἀπολογήθηκε ὁ μπάρμπα γελώντας, «καὶ μιλεῖς, μωρέ, γιὰ γυναῖκες!» Καὶ σὲ μία στιγμή ξακολούθησε: «Δὲν τὴνὲ τελειώνεις, μωρὲ ἀνιψιέ, αὐτὴ τὴν κουβέντα, νὰ καζαντίσεις, μωρὲ, καὶ σὺ, κι ὄχι νὰ δουλεύεις σὰ ραγιαὺς μέρα νύχτα! Προφὲς πάλε μοῦ τὸ 'πε ἢ Σάββαινα. Τί νὰ τσῆ πῶ;»

«Ὀρτζα! — Τί νὰ τσῆ πεῖς; Ξέρω καὶ γώ. Νὰ μὴν εἴτανε κάνε ἢ ἄλλη, θὰ 'λεγα, μὰ τὸν Ἅγιο, τὸ ναί, γιατί οἱ στενοχώριες τσ' ἀποχῆς εἶναι μεγάλες.»

«Δίκιο ἔχεις» εἶπε κι ὁ Ἀντώνης κακοφανισμένος κομματί· «καλὰ θὰ 'τανε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ κάνει ὅ,τι θέλει· μὰ τί νὰ γένει· κάμε, Ἀντρέα, τὸ σταυρὸ σου κι ἄκουσε τὸ μπάρμπα σου.»

Τὰ κύματα ἐγενόνταν τώρα μεγαλύτερα κι ἀφρίζαν. Ὁ ἀγέρας τοὺς ἐχτυποῦσε τὸ πρόσωπο, τοὺς ἔπαιρνε ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὰ φορέματα, καὶ γιὰ ν' ἀκοῦν τὰ λόγια τους ἔπρεπε νὰ φωνάζουν. Τὸ πλοῖο ἐκουιότουν ἄταχτα.

«Γιὰ τὴν ἄλληνε λὲς τσῆ Τρινκούλαινας;» ξανάπε ὁ μπάρμπα: «ἔμαθα ἐχτές, μωρέ, τὸ λέγανε γυναῖκες στὸ φόρο, παντρεύεται: παίρνει ἓνα καλὸ φτωχόπαιδο.»

«Ἡ Ρῆνη!» ἐφώναξε ἀφήνοντας τὸ τιμόνι καὶ ἀναπηδώντας: «ἢ Ρῆνη παίρνει ἄλλονε!»

Τὸ πλοῖο, πού μία στιγμή ἐβρέθηκε χωρὶς κυβέριο, ἐκιντύνεψε. Ὁ ἀγέρας τὸ γύρισε· καὶ τὸ πανὶ ἐχτυπήθηκε ἐδῶ κ' ἐκεῖ φουσκώνοντας καὶ ξεφουσκώνοντας.

«Παναγία βόγηθα!» ἐφώναξε ὁ μπάρμπα κ' ἐρίχτηκε νὰ μάσει τὸ πανί. «Θὰ μᾶς πνίξεις ἀπόψε, μωρὲ, μὲ τὴ Ρῆνη σου! Ἔχε τὸ νοῦ σου, καημένε, δὲν εἶναι μπουνάτσα, τὸ γλέπεις.» Καὶ σὲ μία στιγμή βλέποντας πάλε τὸν Ἀντρέα στή θέση του ξακολούθησε: «Τί ἤθελες, μωρὲ, νὰ τήνε κάμουνε οἱ γονέοι της; Νὰ τὴν ἀφήκουνε νὰ μυχλιάσει ἀνύπαντρη; Ἔχει τρακόσια τάλαρα: ὁ φτωχὸς τὸ βάζει κατὰ μέρος αὐτὸ πού ἀκούστηκε μὲ σένανε.»

«Τί ἀκούστηκε καὶ ξακούστηκε· ἀξίζει μοναχὴ τσῆ γιὰ ὄλες τσ' ἄλλες.»

«Καλὰ λὲς» εἶπε ὁ Ἀντώνης.

«Λησμόνησέ τηνε, μωρέ· δὲ σ' ἐσύφερνε» τοῦ 'πε ὁ μπάρμπας.

Ἐσώπασαν πάλι. Τὸ καράβι γοργὰ ἐταξίδευε ἀνεβοκατεβαίνοντας τὰ κύματα πού τώρα εἶταν μεγαλύτερα καὶ περσότερα καὶ πού τοὺς ἔβρεχαν καὶ περσότερο, γιατί ὁ Ἄντρέας δὲν ἐγνοιαζότου νὰ τὰ ξεφεύγει. Ὁ νοῦς του ἐδούλευε ἄλλοῦ. Στὴν πλώρη οἱ δύο ναῦτες ἔτρωγαν παξιμάδι μοσκειμένο στὴν ἄρμη κ' ἔπιναν κάπου κάπου κρασί κ' ἔτραγουδοῦσαν θαλασσινὰ τραγούδια:

*Καταμεσίς στὴ θάλασσα εἶναι ἓνα πηγαδάκι,
Πίνουν οἱ ναῦτες τὸ νερὸ κι ἀρνιοῦνται τὴν ἀγάπη.*

Κι ὡστόσο ὁ Ἄντρέας ἐσυλλογιότου: «Τί, ἓνας ἄλλος, χειρότερός του τοῦ τὴν ἔπαιρνε τὴν κορασιά πού αὐτὸς ἀγαποῦσε καὶ πού θὰ τὸν εὐτύχιζε; Ὡ πόσο τοῦ τάρραζε αὐτὴ ἡ ἰδέα ὅλα τὰ σπλάχνα, πόσο τοῦ σφιγγε τὴν καρδιά πού δυνατὰ τοῦ χτυποῦσε στὰ στήθη!» Κι ὁ ἀγέρας ἐσφύριζε τώρα ἀνάμεσα στὰ σκοινιά καὶ στ' ἄλμπουρα, καὶ ἡ θάλασσα ὅλο ἀγρίευε, σὰ νὰ ἀνταριαζόνταν καὶ τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ θλίψη του. «Ἡ Ρήνη θὰ ἐπήγαινε σ' ἄλλα χέρια, ἄλλος θὰ ἐμάλαζε τὸ παρθενικὸ κορμί της, ἄλλος θὰ τὴν εἶχε γυναίκα του, γιατί αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν εἶχε τὰ χρήματα νὰ ξαγοράσει τὸ πατρικὸ του τὸ σπίτι καὶ γιατί ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη δὲν ἐπειθότου νὰ δώσει τὰ περσότερα πού τοῦ ἐχρειαζόνταν.»

Κι ὅλο ἄψυωνε ὁ ἀέρας κι ὅλο ἐσφύριζε μὲ περσιότερο θόρυβο, κι ὅλο ἀνακατωνότου ἀφρισμένο τὸ πέλαγο, καὶ συχνὰ τὸ κύμα ἔσπαινε ἀπάνου στὸ καῖκι, καθὼς ἐπέρσευε κιόλας ἡ ταραχὴ τῆς καρδιάς του.

«Ὡ νὰ μὴν τὸν ἔβλεπε αὐτὸν τὸν γάμο τελειωμένον! δὲν θὰ μπόρειε πλιὰ νὰ ζεῖ στὸν τόπο του. Θὰ ζήλευε·

Τὸ καράβι γοργὰ ἐταξίδευε... (σελ. 48)

και ἡ ζωὴ του ὀλάκερη θά 'ταν ἀδιάκοπη λάβρα, ἀδιάκοπη θαλασσοταραχὴ, θά ἐμισοῦσε, θά ἐδιψοῦσε νὰ χύσει αἷμα, δὲ θά 'χε ποτέ του γλυκιὰ καρδιά!»

«Ἀνάθεμά τα τὰ τάλαρα» ἐφώνηξε. Κι αὐτὴν τὴ στιγμή ἕνα κύμα τὸν ἐκατάβρεξε και τὸ καῖκι ἐκλινε περισσότερο πρὸς τὴ θάλασσα.

«Μάινα τὸ πανι» ἐφώνηξε.

«Μὰ χρειάζονται» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ μπάρμπα, κάνοντας ὅ,τι τοῦ 'χε προστάξει.

«Χρειάζονται» ἐξανασυλλογίστηκε παραγμένος σὰ νὰ βλεπε μπροστά του τὸ θάνατο· «και ἡ ἄλλη τὰ 'χει κι ἄς μὴν εἶναι μήτε ὁμορφη, μήτε καλή, μήτε τίμια σὰν τὴ Ρήνη. Ἡ ἄλλη τὰ 'χει, ἔχει και περισσότερο· και μ' αὐτὰ πλερώνονται ὅλα τὰ χρέγια, μένουν τὰ σπίτια ἐλεύτερα, διορθώνονται ὅλες οἱ δουλειές, ἀρχίζει ἡ ζωὴ και ἡ καλοπέραση. Κι ἀντὶς μὲ τὴ Ρήνη, ἄχ, ἡ καταφρόνια! Μὰ και ἡ ἀγάπη, ἡ χαρὰ, ἡ ἀναγάλλιαση. Στὸ σπίτι μὲ τὴ Ρήνη πάντα σὰ σὲ πανηγύρι: χαρές, τραγούδια, φιλιὰ, εὐτυχία! Ὡ ποῦ νὰ βρεθοῦν στὴ ζωὴ τέτοια πράματα χωρὶς ἀγάπη;» Κι ἀναστέναξε. «Κι ἀντὶς θὰ τὴν ἔπαιρνε ἕνας ἄλλος! Θὰ τοῦ τὴν ἔπαιρνε ἕνας ἄλλος· και θὰ τοῦ παιρνε ἔτσι ὅλης του τῆς ζωῆς τὴν εὐτυχία. Ὡ πῶς νὰ τὸ ὑπομείνει, πῶς θὰ μπόρειε νὰ τὸ βλέπει, ἢ και ἀπὸ μακριὰ νὰ τὸ ἀκούει, ἢ και μόνο νὰ τὸ φαντάζεται; Κι ἀντὶς νὰ 'χει στὸ πλευρό του μίαν ἄλλη ποῦ θὰ τὴν ἔπαιρνε μόνο και μοναχὰ γιὰ τὸ πουγγί της!»

«Ἀνάθεμά τα τὰ τάλαρα» ἐξαναφώνηξε.

Ἐνα δυνατὸ φύσημα κ' ἕνα μεγάλο κύμα ἔκαμαν νὰ τρίξει φοβερὰ τὸ καῖκι. Ὁ ἀγέρας ἔκανε νὰ βράζει ὅλη ἡ θάλασσα· τ' ἀστέρια στὸν οὐρανὸ εἶχαν σβῆσει· ἀπὸ μακριὰ βροντὲς ἐμούγκριζαν, και χοντρὲς σταξιὲς βροχῆς

ἐπέφταν ἀπὸ τὰ σύγνεφα. Τὸ καῖκι ἐκαλαντάριζε, ἀνέβαινε, ἐκατέβαινε μεγάλα βουνά, ταξιδεύοντας μὲ γληγοράδα.

«Χρειάζονται, μωρέ, τὰ βλοημένα» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ μπάρμπας ἀπὸ τὴν πλώρη, «καὶ ἡ θυγατέρα τῆ Σάββαινας τὰ ἔχει. Ἡ ἀγάπη μοναχὰ δὲ χορταίνει. Ἦξερέ το!»

Τὸ ἔξερε· καὶ γιὰ τοῦτο εἶχε ξεφύγει ὡς τώρα τὴ Ρήνη, κ' εἶχε πασιώσει νὰ πνίξει καὶ νὰ νικήσει τὴν ἀγάπη στὴν καρδιά του. Καὶ νὰ πού τώρα ἡ ζήλεια τὴν ἔκανε νὰ προβάλλει μὲ πλιὸ μεγάλη δύναμη, ἀψυά, φλογερή, χαλάστρα, σὰν τὸ πέλαγο τὸ ταραγμένο, σαλεύοντάς του τὸ λογικό, σπρώχνοντάς τον ἀβάσταχτα ὡς καὶ στὴ φτώχεια.

«Ὅχι· ἓνας ἄλλος δὲ θὰ τοῦ τὴν ἔπαιρνε! Ἦ κυρὰ Ἐπιστήμη, κυρὰ Ἐπιστήμη!»

Τὸ πλοῖο ἀρμένιζε πάντα στὴν τρικυμία, καὶ οἱ δύο ναῦτες στὴν πλώρη ἐτραγουδούσαν ἀδιάφορα θαλασσινὰ τραγούδια κοιτάζοντας τὴ μελανὴ τὴ θάλασσα. Μὰ τώρα εἶχαν φανεῖ τῆς Στεριᾶς τὰ φανάρια.

«Θὰ σοῦ τὴν πάρω!» εἶπε πάλι ὁ Ἄντρέας ἀποφασιστικά μὲ τὸ νοῦ του. «Ἐγὼ θὰ τὴν πάρω κι ὄχι ὁ ἄλλος. Καὶ πρέπει νὰ μοῦ δώκεις ὅσα σοῦ ζήτησα: τὰ ἑξακόσια. Τὶ τὰ χρειάζομαι καὶ χωρὶς αὐτὰ πνίγομαι κ' εἶμαι χαμένος ἄθρωπος. Πρέπει νὰ μοῦ τὰ δώκεις. Κι ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά θὰ τὴν ἔπαιρνα, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ χέρια τοῦ γαμπροῦ, ὄχι νὰ γένει γυναίκα του!»

Τώρα πού ἡ γῆς ἦταν σιμά, ἡ θάλασσα κι ὁ ἀγέρας ἐπράαιναν, καὶ τὸ πλοῖο ἡσυχότερα ἔσκιζε τὰ κύματα πού ἐγενόνταν μικρότερα.

«Τόσον καιρὸ γιατί δὲν τό 'κανα;» ξακολούθησε ὁ

Ἄντρέας μὲ τὸ νοῦ του· «γιατὶ δὲν ἤθελα νὰ σὲ βιάσω νὰ μοῦ τὰ δώκεις. Μὰ τώρα ἤρθε ὁ κόμπος στὸ χτένι. Τὴν πάντρεψες ἄλλοῦ καὶ μ' αὐτὸ μοῦ χαλᾶς τὴ ζωὴ μου. Ἦ κυρὰ Ἐπιστήμη, δὲν τὴν ἄξιζα μία μικρὴ θυσία;»

Ὁ ἄνεμος εἶχε πέσει πλιὰ καὶ ἡ θάλασσα εἶταν ἡσυχῆ. Οἱ δύο ναῦτες στὴν πλώρη ἐτραγουδούσαν θαλασσινὰ τραγούδια καὶ ἡσυχὰ τὸ καράβι ἀρμένιζε. Καὶ ἡ καρδιά τοῦ Ἄντρέα παρόμοια εἶχε ἡσυχάσει μέσα στὰ στήθη του, γιατί τώρα εἶχε πάρει τὴν ἀπόφαση.

«Ρίξε ἄγκορα» ἐπρόσταξε. Κ' εἶπε μὲ τὸ νοῦ του: «Εἶναι δική μου, κι ἂς πέσει ὁ κόσμος!»

οὐδὲ νὰ κάμει ἄλλο τίποτα. Καὶ κεῖνος ὥστόσο τὴν ἐκοίταζε μὲ πόθο, σὰ νὰ 'θελε νὰ ρουφήσει μὲ τὸ βλέμμα του ὅλην τὴν πανώρια τῆς τῆ νιότη καὶ νὰ χορτάσει ἀγάπη, καὶ τὸ πλατύ του στήθι ἀνεβοκατέβαινε γοργὰ καὶ ἀνοιγοκλειούσαν τ' ἄρθουνα του καὶ ἐφούσκωναν οἱ φλέβες στὸ λαιμό του καὶ στὸ πρόσωπό του, πού τώρα εἴταν ἀκόμα πλιὸ κόκκινο, καὶ ὅμως ἔτρεμε σύγκορμος.

Ἐκοιταχτήκαν καὶ τὸ βλέμμα τους ἐπρόδωσε τὴν ἀγάπη. Καὶ τώρα ὅλοι οἱ λογαριασμοὶ τῆς κορασίδας, ὅλοι τῆς οἱ φρόνιμοι στοχασμοί, μονομιᾶς ἐρειπιζόνταν μπροστὰ στὸν ἄντρα πού τὴν εἶχε κάμει νὰ ὑποφέρει, καὶ γρικουῖσε πὼς ἡ θέλησή τῆς ἐγενότου ἕνα τίποτα μπροστὰ σ' ἐκεῖνον πού ἡ καρδιά τῆς ἀληθινὰ καὶ πρῶτον τὸν εἶχε ἀγαπήσει. Γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ θὰ 'κανε τὰ πάντα. "Ὅλο τῆς τὸ εἶναι θὰ 'θελε νὰ τὸ θυσιάσῃ στὴν εὐτυχία του. Κι ὥστόσο μὲ φωνὴ σιγαλὴ, φοβισμένη μὴν τῆς ἔχανότου ἀγύριστα τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἢ ἀπέραντη γλυκάδα τοῦ 'πε:

«ὦ, ἂ δὲν ἐρχότουε τὸ νερὸ ὡς τὰ χεῖλη, δὲν ἀναφαινόσουε!»

«Τόνε παίρνεις;» τὴν ἐρώτησε ἀχνίζοντας.

«Τί νὰ κάμω; Ἄφοῦ τόσον καιρὸ μ' ἀπαράτησες;» Καὶ μὲ τὸ μαντήλι ἐσφούγγισε ἕνα δάκρυ χοντρὸ πού μὲ πόνου τῆς ἔβγαине ἀπὸ τὸ μάτι. Καὶ σὲ μία στιγμὴ τοῦ ξανάπε μὲ χαρὰ καὶ μὲ λύπη: «Μὰ ποιὸς ξέρει, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ φτωχόπαιδο θὰ μὲ θέλει ἀκόμα. ὦ Ἄντρέα, θὰ σ' εἶδανε πού ἤρθες!»

Καὶ τώρα ὀλομεμιᾶς τῆς ἐρχόνταν πάλι ὁ νοῦς τῆς καὶ ξάστερα ἀναμετροῦσε τ' ἀποτελέσματα. Μὲ τὴ γληγοράδα τῆς ἀστραπῆς πλῆθος ιδέες ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς: οἱ γειτόνοι, ἡ μάνα, ὁ γαμπρός, ἡ τιμὴ τῆς,

ἡ ἀδυναμία τοῦ Ἄντρέα νὰ πάρει γυναικῶ φτωχία, τὸ πείσμα τῆς μάνας νὰ μὴ δώσει τὰ χρήματα, ἡ τελειωτικὴ καταστροφὴ τῆς. Κ' ἐνῶ ὁ Ἄντρέας τὴν ἐκοίταζε ἀκόμη, μὴν ξέροντας πὼς νὰ τῆς φανερώσῃ τέλος τὸ σκοπὸ του, τοῦ ξανάπε:

«Θὰ σ' εἶδανε, θὰ 'ρθεῖ ἡ μάνα, τί μῶκαμες!»

Ἐκεῖνος ἐκίνησε τὸ κεφάλι: «Μ' εἶδανε» τῆς εἶπε χαμηλόφωνα μὲ σοβαρὸ ὕφος: «ὅπου καὶ ἂν εἶναι, ἡ μάνα σου ἔφτασε.»

«ὦ μ' ἔχασες!» τοῦ ἀπολογήθηκε ἡ Ρήνη σταυρώνοντας ἀπελπισμένα τὰ χέρια τῆς: «τώρα θὰ μ' ἀπαράτησῃ κ' ἐκεῖνος. Μὰ δὲ σοῦ τὸ γράφω σὲ κακό: θὰ σ' ἔσπρωξε ἡ ἀγάπη!» Καὶ μέσα στὰ δάκρυά τῆς ἔχαμογέλασε.

«Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ζήλεια» τῆς ἀποκρίθηκε.

Κι αὐτὴν τὴ στιγμὴ τὸ βλέμμα τῆς ἔπεσε στὴν πόρτα, πού 'χε μείνει ἀνοιχτή, κ' εἶδε πὼς ἀπὸ τὸ δρόμο ἡ Κωνσταντίνα ἢ γειτόνισσα τοὺς ἐπαραμόνευε. Ἄχτισε σὰν τὸ πανὶ ντροπιασμένη, καὶ ἀμέσως τῆς ἤρθε ἡ ιδέα νὰ κλείσῃ, μὰ ἐφοβήθηκε.

«Μᾶς βλέπουε» τοῦ 'πε περίτρομη.

«Πᾶμε» τῆς εἶπε μὲ ἀπόφαση.

Ἄναταράχτηκε. Ἐκείνην τὴ στιγμὴ ἔπρεπε νὰ πάρει ἀπόφαση: μία τρανὴ καὶ μεγάλη ἀπόφαση, πού θὰ 'ζίαζε βαριά γιὰ ὅλο τὸ μακρὸς τῆς ζωῆς τῆς. Κ' ἐνῶ, σὰ νὰ μὴν τὸ εἶχε καταλάβει, τὸν ἐρωτοῦσε: «Ποῦ νὰ πᾶμε;» καὶ κεῖνος τῆς ἀποκρενότου ἤσυχια: «Σπίτι μου: νὰ σὲ κάμω γυναίκα μου: δὲ μὲ θέλεις;» ἐσυλλογίζότου: — «Τώρα τοὺς εἶχανε ἰδεῖ: αὐτὸ εἴτανε βέβαιο. Καὶ ἡ μάνα σὲ λίγες στιγμὲς θὰ 'ταν ἐδῶ καὶ θὰ ἀγρίευε καὶ θὰ χαλοῦσε τὸν κόσμου. Κι ὁ γαμπρός; ὦ ὁ γαμπρός, δὲν

τὴν ἐπέειραζε! Τὸ τίμιο φτωχόπαιδο ποὺ τὴν εἶχε ζητή-
σει δὲν τ' ἀγαποῦσε. Θὰ τὸ 'παιρνε, ναί, γιὰ νὰ ἀπο-
κουμπιστεῖ, μὰ ὁ διαλεχτός της εἶτανε τώρα μπροστά
της! Ἄλλὰ ἡ ντροπὴ ποὺ τὴν ἐπρόσμενε; Γιατί νὰ δε-
χτεῖ τὸν Ἄντρέα, γιατί, ὅταν ἦρθε, νὰ μὴν τρέξει στὸ
δρόμο, νὰ μὴ φωνάξει, ὅπως εἶναι τὸ χρέος κάθε τί-
μιας κοπέλας, ὅπως τῆς τό 'χε διδάξει ἡ μάνα της, λέ-
γοντας πὼς ἔτσι μόνο θ' ἀποχτοῦσε ἄκουσμα καλὸ καὶ
δόξα;»

«Πᾶμε, γιατί ἀργοῦμε» τῆς ξανάπε. «Θὰ 'χουμε λό-
για, φωνές καὶ βάσανα, ἀν πρέπει νὰ σὲ πάρω ἀπὸ μπρο-
στά της.»

Ἡ Ρήνη ἔκλεισε τὰ μάτια. Καὶ τότες σὰ σὲ ὄνειρο
ἐφαντάστηκε πὼς ἡ μάνα της ἐρχότου, ψηλὴ, λιγνὴ, ζα-
ρωμένη, μὲ σπίθες στὰ μάτια ποὺ ἦταν ἀκόμα νέα, καὶ
πὼς ἀγρίευε καὶ πὼς τοὺς ἀπηχοῦσε καὶ τοὺς δύο μὲ τοὺς
γρόθους φωνάζοντας, ἐνῶ ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι ἐσυναζότου
κόσμος, καὶ πὼς ἔτσι ἐγενόνταν βουρδούλιο καὶ θέατρο.
Καὶ πάλι ὁ στοχασμός της τὴν ἠσύχασε: — «Κι ἀν ἐρ-
χότου ἡ μάνα, κι ἀν ἐφώναζε, κι ἀν ἔδερνε, δὲ θὰ ἐπράαι-
νε ἀμέσως, ἅμα ὁ Ἄντρέας ἀνοιγε τὸ χεῖλι;»

«Θὰ 'ρθεις;» τῆς ξανάπε πιάνοντάς της τὸ χέρι καὶ
σέρνοντάς την λίγο πρὸς τὴν πόρτα.

«Ἄφησέ με» τοῦ ἀποκρίθηκε· «ἄς τὴν προσμείνουμε·
ἄς ποῦμε τῆς γειτόνισσας ποὺ μᾶς βλέπει γιατί ἦρθες, θὰ
μᾶς βοηθήσει κ' ἐκείνη.»

Μὰ ὁ Ἄντρέας ἀνυπομόνησε τώρα: — «Πᾶει καλὰ»
τῆς εἶπε· «κάθισε βράσε σπίτι σου καὶ ὑπόφερε. Ἡ ὅπως
λέω, ἡ τίποτα. Φεύγω.»

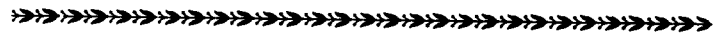
«Ἦ δυστυχία μου!» ἀπολογήθηκε κλαίγοντας.

«Μᾶσε τὰ ροῦχα σου.»

«Θὰ γυρέψεις περισσότερα· γι' αὐτὸ θέλεις νὰ φύγω.
Τί νὰ κάμω; Θέ μου!»

«Πᾶμε!»

Ἐμεινε μία στιγμὴ σκεφτικὴ, ἐνῶ ἀπὸ τὰ μάτια της
ἐτρέχαν ποτάμι τὰ δάκρυα, κ' ἔπειτα ἐκατέβασε τὸ κεφάλι
σὰ νὰ 'δειχνε πὼς ὑποταζότου σὲ μία δύναμη ἀνώ-
τερη. Ἄν ἔλεγε τὸ ὄχι, ἡ ὑπόληψή της εἶταν γιὰ πάντα
χαμένη καὶ ἡ ζωὴ της ἀδιάκοπο μαρτύριο. Βιαστικὰ
ἐβάλληκε νὰ συναζέει τὰ ροῦχα της. Κι ὁ Ἄντρέας ἐβγῆκε
μία στιγμὴ γιὰ νὰ κράξει τοὺς συντρόφους του νὰ τὰ πά-
ρουν, καὶ καθὼς ἐδιάβαινε ἀπὸ τὸ καντούνι εἶπε τῆς γει-
τόνισσας ποὺ κοροϊδευτικὰ τὸν ἐκοίταζε: «Ἀπόψε τήνε
παίρνω.»

Και δὲν εἶχαν περάσει παρά λίγα λεπτά τῆς ὥρας, ἀπ' ὅταν οἱ δύο νέοι εἶχαν φύγει, πού ἡ σιόρα Ἐπιστήμη ἐγύριζε σὰν κάθε βράδι βιαστική στοὺ σπίτι της. Μὰ ἀπόψε στὴν ἄκρη τοῦ καντουνιοῦ, κάτου ἀπὸ ἕνα φανάρι ἡ γειτόνισσά της τὴν ἐσταμάτησε.

«Ἐρχόμουνα νὰ σ' ἔβρω στοὺ ἐργοστάσιο» τῆς εἶπε ἡ Κωνσταντίνα χωρὶς νὰ καλησπερίσει· «σοῦ τὴν ἐσήκωσα, τώρα, τώρα.»

«Ποιάνε; τί;» ἐρώτησε ἀχνίζοντας.

«Τῆ Ρήνη σου, ὁ Ἄντρέας, καημένη Ἐπιστήμη!»

Τὸ μυαλό της ἐταράχτηκε, ἄκουσε στ' αὐτιά της μία βουή σὰ νὰ ἐπετούσαν τριγύρου της χιλιάδες μέλισσες, τὰ σπίτια, ὁ δρόμος, τὰ ἀστέρια τῆς ἐφανήκαν πὼς γυρίζουν· θολούρα καὶ σκοτούρα ἐκυρίεψε τὸ λογικό της. Ἔμεινε καμπόσες στιγμὲς σὰν καρφωμένη στὸν τόπο της, καὶ ἡ καρδιά της ὡστόσο δυνατὰ ἐχτυποῦσε, καὶ τῆς ἐφάνηκε τέλος πὼς ὅλα τὰ πάντα ἐβυθιζόνταν κάτου ἀπὸ τὰ πόδια της στοὺ χάος, καὶ πὼς ἀμέσως τότες ἔπρεπε νὰ πεθάνει.

«Κουράγιο» τῆς εἶπε ἡ γειτόνισσα πονεμένη βλέποντας τὴν ταραχή της.

«Τῆ Ρήνη μου;» εἶπε μὲ ἀδύνατη φωνὴ καὶ μὲ ἀχνότατο χεῖλι.

«Ναί.»

Τώρα ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἄξαφνα ἐρεθίστηκε: «Πάλε»

εἶπε «αὐτὸς ὁ μεθύστακας τὰ φταίει! Μ' ἔτρωε τὸ φίδι, καὶ τοῦ τό 'πα νὰ προσέχει. Μὰ τοῦ κάκου! Τώρα τὸ κακὸ ἐγίνηκε!» Καὶ μὲ τρομάρα ἐπρόσθεσε: «Ἦ θὰ μᾶς γδάρει!»

Μὰ ὀλομεμιάς μία ἀχτίδα ἐλπίδας ἔφεξε στοὺ μυαλό της: «Τώρα, τώρα, εἶπες» ἐρώτησε.

«Δὲν εἶναι δύο λεπτά· ἂν ἕνας τρέξει τοὺς βρῖσκει στοὺ δρόμο.»

Ἄνάσανε βαθιά. Ὅλο τὸ εἶναι της τῆς ἔλεγε νὰ τρέξει, νὰ τοὺς προφτάσει, νὰ τὴν πάρει ὀπίσω, πρὶν τὴν κάμει γυναίκα του, νὰ τοῦ τὴν ἀρπάξει, ὄχι γιὰ νὰ μὴν τοῦ τὴ δώσει πιά, μὰ γιὰ νὰ γλυτώσει τὸ σπίτι της, τὸ καημένο τὸ χρῆμα ποὺ τό 'χε συνάξει φράγκο φράγκο, δεκάρα δεκάρα, δουλεύοντας ὅλην της τὴ ζωὴ μὲ τὰ τίμια της τὰ χέρια· τὸ καταλάβαινε τώρα, τὰ πάντα ἐκιντύνευαν, γιὰτὶ ὁ Ἄντρέας δὲ θὰ στεφάνωνε τὴ θυγατέρα της, ἃ δὲν τοῦ ἔδινε πρῶτα ὅσα τῆς εἶχε ζητήσει, ἢ καὶ περισσότερα ἀκόμα· γι' αὐτὸ τῆς τὴν εἶχε κλέψει.

Κι ὅλοι τοῦτοι οἱ στοχασμοὶ εἶχαν περάσει ἀπὸ τὸ μυαλό της, μὲ τὴν γληγοράδα τῆς ἀστραπῆς, ὅπως μᾶς ἔρχονται πάντα οἱ ιδέες, κατακλυσμός, στὲς μεγάλες στιγμὲς τῆς ζωῆς μας. Καὶ χωρὶς νὰ συλλογιστεῖ ἀποφάσισε νὰ τρέξει.

Κ' ἔτρεχε τώρα τὸν μέγαν δρόμο τοῦ προάστιου, σπρώχνοντας τοὺς ἀθρώπους, ρίχνοντας τὰ παιδιὰ ποὺ ἐβρῖσκόνταν μπροστά της, ἀδιάφορη ποὺ τὴν ἐκοίταζαν μὲ περιέργεια ἀπὸ τὰ μαγαζιά οἱ μαγαζάτορες κι ὁ κόσμος στοὺ δρόμο. Νὰ προφτάσει. Κ' ἔτρεχε. Κι ὅσο οἱ στιγμὲς περνοῦσαν, περισσότερο ἐβιαζόταν. Ἦ τώρα ὁ Ἄντρέας θὰ τὴν ἀνέβαζε σπίτι του· δὲ θὰ πρόφτανε. Ἴδρος κρύος τῆς ἔβρεχε τὶς παλάμες καὶ τὸ μέτωπο· ἡ

ἀναπνοή της εἶταν κοντὴ καὶ γλήγορη· ἡ καρδιά της ἐπάσκιζε νὰ τῆς σπάσει τὰ στήθια. Κάθε στιγμή ἄξιζε περισσότερο ἀπὸ ἓνα χρόνο. Ὡ δὲ θὰ πρόφτανε! Κ' ἔτρεχε. Δύο ἀμάξια ποὺ ἀνταμωθήκαν τῆς ἐφράξαν μία στιγμή τὸ διάβα, κ' ἐχρειάστηκε νὰ προσμεινεῖ. Ἡ στενοχώρια της ἐπέρσεψε, κ' ἐπέρσεψε, κ' ἐπέρσεψε. Κάτι τῆς ἔσφιξε τὴν καρδιά. «Μωρὲ χάνεται ἄθρωπος» ἐφώναζε στοὺς ἀμαξάδες ποὺ δὲν τὴν ἄκουσαν, καὶ μὴ ξέροντας τί νὰ κάμει ἐκινουσε πάντα τὰ πόδια της, σὰ νὰ μπορούσε νὰ προχωρέσει μὲ τὸν ψεύτικο βηματισμό! Ὡ! ἐχάνονταν στιγμές. Καὶ τί στιγμές! Καὶ τὸ κορίτσι ἐκιντύνευε. Ἴσως τώρα τὸ ἔβαζε στὸ κρεβάτι. Ὡ, ὦ! «Μωρὲ τραβᾶτε, μωρὲ!» ξαναφώναζε.

Τώρα ὁ δρόμος εἶχε ἐλευθερωθεῖ, καὶ γλήγορα ὅσο ἐδυνότουν, σὰ γιὰ νὰ κερδίσει τὸ χαμένον καιρὸ, ἐβάλθηκε πάλε νὰ τρέχει. Μὰ ἡ καρδιά της ἀπελπισμένα τῆς ἔλεγε πὼς δὲ θὰ πρόφτανε. «Γλήγορα! γλήγορα!» ἐσυλλογιζότουν.

Τέλος ἔφτασε στὸ σπίτι τοῦ Ἀντρέα· ἓνα μικρὸ καλοσυγυρισμένο σπίτι μ' ἓνα πάτωμα σ' ἓνα στενὸ τοῦ προάστιου πρὸς τὴ θάλασσα. Στὸ καντούνι καμία ταραχή, καμία ἀνησυχία· τὸ σπίτι τοῦ Ἀντρέα κατάκλειστο. «Ὡ δὲ θὰ ἔναι ἐδῶ» εἶπε ἀγκουσεμένη, παρέτοιμη νὰ δειλιάσει καὶ σταματᾶίνοντας χωρὶς νὰ ξέρει τί νὰ κάμει. Ἐκοίταξε ὀλόγυρά της. Στὸ δίπλα τὸ σπίτι εἶδε τὸ μπάριμπα τοῦ Ἀντρέα, ποὺ ἐκαθότουν στὸ κατώφλι του κ' ἐκάπνιζε ἀδιάφορα, καὶ τοῦ φώναζε:

«Σπύρο, ποῦ εἶναι ὁ ἀνιψιός σου;»

Ἡ στενοχώρια της δὲν εἶχε ὄρια· ἐχτύπησε τὸ κεφάλι της μὲ τοὺς γρόθους· «Ποῦ εἶναι;» ἐξαναρώτησε.

Ὁ ἄλλος χωρὶς νὰ βιαστεῖ ἔρθε σιμά της καὶ τὴν ἐκαλησπέρασε ἡσυχᾶ.

«Ὡ ποῦ εἶναι;» τοῦ ἔπε ἀγρία.

«Τί ἔχεις, σιόρα Ἐπιστήμη» τῆς ἀποκρίθηκε μ' ἓνα χαμόγελο· «θὰ ἔσαι ἄρρωστη ἀπόψε!»

«Ποῦ εἶναι, λέγε γλήγορα!»

«Νὰ σκεφτῶ μία στιγμή.»

«Ἀπάνθρωπε, χάνεται ἄθρωπος!»

Ὁ ἄλλος ἔτριψε τὰ χέρια του. «Θὰ ἔναι» τῆς εἶπε ἀδιάφορος «στῆ θειᾶς του, πέρα στου Ἀληάδες. Μὰ, κυρὰ Ἐπιστήμη, γιὰ τὸ καλὸ ποῦ σοῦ θέλω, ἄμε κάλλιο σπῆτι σου». Καὶ πονηρὰ ἐκλείσει τὸ ἓνα μάτι.

Ἡ γυναίκα ἐκατάλαβε πὼς τὴν ἐγελοῦσε· καὶ τὴν ἐκυρίεψε ἐκείνην τὴ στιγμή ἓνας θυμὸς ἀψύς. Τὴν ἐπεργελοῦσε κιόλας ἡ ἄτιμη ἡ φάρα, καὶ ὡστόσο ἡ θυγατέρα της ἡ κακομοίρα ἐκιντύνευε, ἡ κιόλας, ἄχ! εἶταν χαντακωμένη! Ἡ ὀργὴ τὴν ἔσπρωχνε νὰ χυμῆσει ἀπάνου του, νὰ τοῦ ξεσκίσει μὲ τὰ γράτσουνα τὸ πρόσωπο, νὰ τὸνε δαγκάσει, νὰ τὸνε πνίξει, σὰ μανιωμένη λιοντάρισσα ὅταν τῆς ἀρπάζουν τὰ παιδιὰ της. Μὰ θὰ ἔχανε ὥρα μὲ τὸν ψεύτη. Καὶ σὰ λάμψη τῆς ἀπέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ ἡ ἰδέα πὼς ὁ Ἀντρέας εἶχε φέρει ἐκεῖ, στὸ σπίτι του, τὴ θυγατέρα της, καὶ πὼς ὅλα εἶταν ἐτοιμασμένα καὶ μελετημένα γιὰ νὰ τὴ γελάσουν. Κι ὅλη της ἡ μάνητα, ὁ θυμὸς, ἡ ἐνέργεια ἐστράφηκαν τώρα στὴν πόρτα. Ἐρίχτηκε μ' ὅλη τὴ δύναμή της γιὰ νὰ τὴ χαλάσει, καὶ τὴ χτυποῦσε μὲ τὰ πόδια, μὲ τὰ γόνατα, μὲ τοὺς γρόθους, μὲ τὸ κεφάλι, ὅπως ἠμπόρειε. Κ' ἐφώναζε μ' ὅλη της τὴ δύναμη: — «Ἀνοῖχτε! εἴσατε ἀπάνου, σκυλιά, τὸ ξέρω!»

Μὰ ἡ πόρτα δὲν ἀνοίγε. Καὶ ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἐφαναταζότουν, τὸ βλεπε ξάστερα, σὰ νὰ ἔταν οἱ τοῖχοι τοῦ

σπιτιοῦ διάφανοι καὶ σὰ νὰ 'ταν ψηλὴ τόσο ὥστε νὰ φτάνουν τὰ μάτια της στὸ πάτωμα τ' ἄλλο, τί ἐγενότουν μέσα. Καὶ δὲν ἀνοίγε.

Καὶ τώρα τὴν ἔβλεπαν ἀπ' ὅλα τὰ παράθυρα, ἀπ' ὅλες τὶς πόρτες, ὁ κόσμος βαρύθυμος, πῶς ἐδερνότου ἀπελπισμένα, ἀδύνατη, μπροστὰ στὴν κλεισμένη τὴν πόρτα πού εἶταν πάρα στέρεη, καὶ συχνὰ οἱ ἀθρῶποι ἐλέγαν ἀναμεταξύ τους: «Ἡ καημένη ἡ μάνα!» Τέλος ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἀντρέα ἀνοίξε, πάνου ἀπὸ τὸ κεφάλι της, ἓνα παράθυρο. Κι ὀλομεμιάς ἡ ὀργή της ἔπεσε. Τὴν εἶχαν ἀκούσει.

«Ἐλα, μωρὴ σκύλα, σπίτι μας» εἶπε μὲ βραχνὴ φωνή, ἀδυνατίζοντας ἔπειτα ἀπ' ὄλον τὸν πόλεμο· «δὲ σοῦ κάνω τίποτα.»

Ἡ Ρήνη ἔκλαιγε πικρὰ στὸ παράθυρο καὶ δὲν τῆς ἀπάντησε. Μὰ ἀντὶς ὁ Ἀντρέας ἀχνὸς καὶ ταραγμένος τῆς εἶπε μὲ τρεμάμενη φωνή, φοβισμένος σὰ νὰ 'πρεπε νὰ κάμει ἐκείνην τὴ στιγμὴ φονικό:

«Εἶναι γυναίκα μου! Θὰ τὴ στεφανώσω!»

«Ἄχ!» ἔκαμε ἡ μάνα κ' ἐσωριάστηκε στὸ κατώφλι.

«Ὀλος ὁ κόσμος ἐσώπαινε ὑποφέροντας τῆς γυναικὸς τῆ λύπη, σὰ νὰ μὴν εἶχε ὄλος παρὰ μίαν καρδιά πού νὰ χτυποῦσε στὴ μέση τῆς δημιουργίας. Ὅλοι ἐπρόσμεναν τὸ τέλος.»

Ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἐσηκωνότου τώρα ντροπιασμένη· ἐσκέπασε μὲ τὸ μαντήλι τοῦ κεφαλιοῦ της ὄλο τὸ πρόσωπο καὶ καλανταρίζοντας ἔπαιρνε πάλι τὸ δρόμο τοῦ σπιτιοῦ της. Μία στιγμὴ ἔσταμάτησε καὶ χωρὶς νὰ σηκώσει τὸ κεφάλι, εἶπε ἀναστενάζοντας:

«Δὲ σὰς δίνω κατάρρα· μὰ ξέρε το, Ἀντρέα· ἔχει τράκωσια τάλαρα, οὔτε ἓνα λεφτὸ περισσότερο· κάμε ὅ, τι θέλεις.»

«Δὲ θέλω τίποτα» τῆς ἀπάντησε ἀπὸ τὸ παράθυρο ὁ νέος πού ἐκείνην τὴ στιγμὴ ἡ καρδιά του ἀνοίξε, χορταμένη ἀγάπη κ' ἔτοιμη νὰ συμπονέσει τὴ θλίψη κάθε πλάσματος. «Δὲ θέλω τίποτα» εἶπε.

Ἡ μάνα ἔφυγε· καὶ τώρα μέσα στὰ δάκρυά της ἡ Ρήνη ἐχαμογελοῦσε παρηγορημένη καὶ τὸν ἀγκάλιασε μὲ πάθος καὶ τοῦ 'πε:

«Ὡ Ἀντρέα! Δουλευτάδες εἶμαστε, ποιὸν ἔχουμε ἀνάγκη;»

Εἶχε πιάσει ὁ χειμώνας. Ἕνας χειμώνας βρεχάμενος, κρύος, νοτερός, περίλυπος. Ἡ κυρά Ἐπιστήμη ἐπήγαινε κάθε αὐγή στὸ ἐργοστάσιο, στὸ σπίτι τὲς δουλειὲς τῆς Ρήνης τὲς ἔκανε τώρα ἡ δεύτερη θυγατέρα πού γι' αὐτὸ τὴν εἶχε βγάλει ἀπὸ τὸ σχολεῖο· στὴν ταβέρνα τοῦ Τραγούδη κάθε βράδι ἐσυναζότουν ὁ κόσμος κ' ἔτρωγε κ' ἔπινε κ' ἐτραγουδοῦσε κ' ἐμεθοῦσε· τὲς σπάνιες Κυριακάδες, ὅταν ἔβγαινε ὁ ἥλιος, ἐκαθόνταν ἀκόμα οἱ ἴδιες νοικοκυρὲς στὴ μικρὴ πλατεία τοῦ προάστιου, μόνο ἡ κυρά Ἐπιστήμη, πού 'χε γένει πλιὸ σοβαρὴ καὶ πού τώρα δὲν ἐγελοῦσε, δὲν ἐπήγαινε μαζί τους, παρὰ ἐκαθότουν σπίτι τῆς προσμένοντας τὸν ἄντρα τῆς νὰ γυρίσει μεθυσμένος. Μὰ ἡ κυβέρνησις τοῦ Κορφιάτη ὑπουργοῦ εἶχε πέσει. Τὸ νησί, ὅπως ὅλοι τὸ πρόβλεπαν, τοῦ 'χε δώσει καὶ τοὺς ὀχτῶ βουλευτάδες, μὰ οἱ ἄλλες οἱ ἐπαρχίαι βαρεμένες ν' ἀκοῦν ἀπὸ τόσα χρόνια τὰ ἴδια τὰ ὀνόματα, ἐθυμήθηκαν ἕνα γέροντα παλιὸ πρωθυπουργό, πού πονηρὰ ἔταξε λαγούς μὲ πετραχήλια, καὶ τὸ κόμμα τ' ἄλλο εἶχε πάθει π α ν ω λ ε θ ρ ί α.

Τώρα στὸ Μαντούκι τὸ λαθρεμπόριο τὸ κυνηγοῦσαν.

Κ' εἶταν μία Κυριακὴ ἀπόγειομα πρὸς τὲς Ἀποκριές. Ἐβρεχε κ' ἔκανε κρύο. Τυλιγμένος σὲ δύο παλιὲς χοντρές γιακέτες, ὁ Σπύρος, ὁ μπάρμπαπας τοῦ Ἀντρέα, εἶχε πάει νὰ βρεῖ τὴν κυρά Ἐπιστήμη, κ' ἐμιλοῦσαν τώρα οἱ

δύο τους στὴ μικρὴ κάμαρα πού ἐχρησίμευε γιὰ τραπέζα καὶ σαλόνι.

«Πότε τὸ στεφάνωμα» εἶχε ρωτήσῃ ἡ νοικοκυρά, ἀφοῦ ἔστειλε τὰ παιδιὰ τῆς στὴ γειτόνισσα γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μιλεῖ ἐλεύθερα.

«Θ' ἀσπρίσει τὸ μάτι τους, ὅσο νὰ ἰδοῦνε στεφάνω» τῆς ἀποκρίθηκε πονηρὰ, καθίζοντας μπρὸς στὸ τραπέζι καὶ χαϊδεύοντας τὸ πυκνὸ του μουστάκι· «οἱ δουγειὲς πᾶνε κακὰ, ψυχρὰ, κι ἀνάποδα.»

«Καὶ δὲν τὸ 'ταξε; καὶ δὲν εἶπε πὼς δὲ θέλει μῆτε προίκα;»

«Τὸ 'πε, συμπεθέρα· μὰ σκέψου: τί καιροὶ δυστυχημένοι. Κλεισοῦρα, συμπεθέρα, ξαιτίας τοῦ καιροῦ, ξαιτίας τσ' ἀρχῆς πού κυνηγᾷ τώρα σὰ λυσοιασμένη! Ἡ Κυβέρνησή μας ἔπεσε, τὸ ξέρεις· κ' ἐστίανε ἐδῶ, συμπεθέρα, ἕνα νωματάρχῃ πῶχει ὄλον τὸ διάλογο μέσα του. Θέλει νὰ μᾶς ξεπαστρέψει. Θέλει, λέει, ἡ Κυβέρνησις ἡ τωρινὴ νὰ τὸ χαλάσει τὸ λαθρεμπόριο, γιὰτὶ εἶναι, λέει, μία μεγάλη πληγὴ γιὰ τὸ ἔθνος. Ψέματά τους ὅλα! Ἄλλοῦ, στὴν πατρίδα τους, καὶ οἱ τωρινοὶ οἱ ὑπουργοὶ θὰ προστατεύουνε τσ' ἀθρώπους τους. Πῶς νὰ κάμουνε; Ἐμεῖς, συμπεθέρα, εἰμάστεμε ἡ ψυχὴ σὲ κάθε κόμμα, κ' ἐδῶ καὶ στὴ χώρα καὶ στὰ χωριά· ὁ κόσμος εἶναι σὰν τὸ κοπάδι· ὅπου τὸ ρίζουμε, ἐκεῖ πάει. Ἐμεῖς τὸ κάνομε στσ' ἐκλογὲς αὐτὸ πού λένε τὸ ρέγμα, πάει νὰ πεῖ τὸ ἔμπος τοῦ νεροῦ, γιὰτὶ ὁ κόσμος εἶναι σὰν τὸ ξέχειλο ποτάμι τὸν καιρὸ πού πάει καὶ ψηφίζει. Μ' ἔκατάλαβες, συμπεθέρα; Χωρὶς ἐμᾶς, τὸ λοιπό, τίποτα κόμμα· κι ἂς λένε ὅ,τι θέλουνε οἱ φημερίδες οἱ ψευτρες· κ' οἱ κουβεντιαστὲς οἱ ὑποκριτάδες: μωρὲ καμία κυβέρνησις δὲν τὸ κυνηγᾷ τὸ λαθρεμπόριο. Τσοὶ λαθρέμποροι πού

δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ κόμμα τση, ναί· τὸ λαθρεμπόριο, ὄχι.
— Δὲν εἶναι ἀλήθεια, συμπεθέρα;»

«Ναί» τοῦ ἀποκρίθηκε ἀδιάφορη καὶ βαρεμένη ν' ἀ-
κούει ὅλην αὐτὴ τὴν πολυλογία· «μὰ πὲς μου κάλλιο,
πότε τὴ στεφανώνει;»

«Θά 'ρθουμε ἀγάγια ἀγάγια καὶ σ' αὐτό, συμπεθέρα·
μὰ δὲ σοῦ 'πα; Θ' ἀργήσει, θ' ἀργήσει. Εἴτανε κουτὸ αὐ-
τὸ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ του. Τὸ λοιπὸ σοῦ 'λεα, συμ-
πεθέρα, δὲν τὸ κυνηάει καέννας τὸ λαθρεμπόριο· ψέματά
τσοῦ. 'Εμπόριο εἶναι κι αὐτό, τόσο τίμιο ὅσο καὶ τ' ἄλ-
λο. Καὶ νὰ ποῦμε τὴν ἅγιαν τὴν ἀλήθεια, πὸν δὲν τὴνε
λέει κανέννας, μούτε καὶ σωστὸ δὲν εἶναι νὰ κυνηῖται.
Εἶναι ἡ εὐκολία τοῦ κόσμου· τόνε γλυτώνει ἀπὸ τσοὶ ἄδι-
κοι τσοὶ φόροι. Τί πάει νὰ πεῖ κι ἃ φᾶνε λίγα λιγότερα
στὴν 'Ανθήνα ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ χάφτηδες; 'Ὡς καὶ οἱ ἴδιοι
ποῦ φωνάζουνε τὰ μύρια καὶ πὸν κάνουνε ἕνα στόμα
τόσο» κ' ἔκαμε μία χειρονομία «σὰ βροῦνε ἕνα εἶδος
φτηνὸ, δὲν τ' ἀγοράζουνε λές; Καλὰ εἶσαι! Παράδειμα
οἱ κυράδες, πὸν τσοῦ παίρνεις στὴ χώρα τὴ ζάχαρη κι
ὅλα τ' ἄλλα· δὲ σοῦ λένε σπολάητης; Μὰ ἐδῶ ὁ νωματάρ-
χης ἔχει τὸ διάολο μέσα του. Θέλει, γλέπει, προῖβασμό.
Γαλόνια πὸν λές τοῦ τάξανε κι αὐτουνοῦ, καὶ μᾶς κυ-
νηάει ἀνήμερα. Καὶ ὁ καιρός; βρωμερός, συμπεθέρα· μᾶς
ἀπέθανε ἐφέτος ὅλον τὸ χειμῶνα. Κλεισούρα καὶ νήστεια.
Καὶ πάλε εἴμαστε ἄξιοι καὶ τσοῦ γελοῦσαμε: καὶ τὸ νω-
ματάρχη καὶ τὸν καιρό. Πῶς νὰ κάμουμε; Τάλαρα δὲν
εἴχαμε, γιὰ νὰ στεφανωθεῖ ὁ 'Αντρέας· ἐδουλεύαμε γιὰ
νὰ τὰ βάλουμε ἀπάνου. Οἱ χαρὲς θέλουνε ἔξοδα, ὅσο οἰ-
κονομικὰ κι ἂν πάει καέννας· σ' ὅλον τὸν κόσμον, καὶ στὸ
Μα' ὄνκι τὸ ἴδιο, θέλουνε ἔξοδα· δὲν εἶναι ἔτσι;»

'Η κυρὰ 'Επιστήμη ἔκαμε νὰ τὸν ἀντισκόψει, μὰ δὲν

τὴν ἄφηκε· «Μωρὲ ξέρω τί θὰ μοῦ πεῖς» ξακολούθησε·
«μὰ δὲ μποροῦσε, νὰ ζεῖς, νὰ τὸ κάμει! 'Ἦτε γὼ δὲν τὸν
ἄφηνα. Νὰ στεφανωθεῖ μία νύχτα σὰ μπαντίδος; Αὐτὸ
δὲν τὸ 'καμε καέννας ἀπὸ τὸ σπίτι μας καὶ ν' ἀρχινήσου-
με ἐμεῖς; Κι ὄβολα δὲν εἴχαμε· τὸ ξέρεις ὡς καὶ ἡ
ἀφεντιά σου. Τὰ χρέγια τοῦ πατέρα του μᾶς ἐτρώγανε
τσοὶ κόποι μας. 'Εμπορευομάστεμε ξένο χρῆμα· πλέ-
ρωνε διάφορα, πλέρωνε ἀθρῶποι, ζουμιὲς ἀπὸ δῶ, ζου-
μιὲς ἀπὸ κεῖ, καὶ τὸ θεόψωμο, δὲν ἀπόμεινε τίποτα. Λέω
καλὰ; Κι ὁ κούταυλος ὁ ἀνιψιός μου ὅλο ἐκήρυχνε πὸν
δὲν ἤθελε προικιὰ· δὲν ἤθελε, λέει, νὰ κάμει κακὴ φιγού-
ρα μία φορὰ πὸν τὸ 'χε φωνάζει.»

«Καὶ τώρα θέλει;» εἶπε ἡ γυναῖκα κουνώντας σοβαρὰ
τὸ κεφάλι, καταλαβαίνοντας πὸν ἔμελλε νὰ τελειώσει ὅλη
αὐτὴ ἡ πολυλογία.

«'Αφησέ με, μωρὴ χριστιανή, νὰ τεγειώσω· δὲν τὰ
ξέρεις ἀκόμα ὅλα μας τὰ βάσανα.»

«Δὲ δίνω.»

«Μωρὲ μὴ δῶκεις, πάει καλὰ· κάμε ὅ,τι σὲ φωτίσει ὁ
θεός· μὴ στοχαστεῖς πὸν θὰ σὲ πιάκει καέννας ἀπὸ τὸ
λαιμό. Τὸ λοιπὸ, δὲν ἤθελε νὰ γυρέψει. 'Επρόσμενε νὰ
κερδίσει τὰ ἔξοδά του ὁ κακομοίρης· κι ὅλο κλεισούρα,
κι ὅλο κυνήγι. 'Ἔτσι τὰ 'φερε ἡ ἀποχὴ. Τοῦ τὰ 'χα πεῖ
ἐγὼ: 'Ἡ ἀγάπη μοναχὴ τῆς δὲ θρέφει. Μωρὲ, πάρε,
τοῦ 'λεγα, τὸ προικιό σου.—'Ὅχι.—Μωρὲ ἐσὺ πρέπει νὰ
πλερώσεις ὅθε χρωστᾶς.—Τὰν 'πὶ τὰν ὄχι. Τώρα εἶναι
καλὰ. Γιατί, συμπεθέρα, ἐδῶ στὰ μπόργα, ὅπως καὶ στὴ
χώρα, βλέπεις, ἂν ἔχει ἕνας χρέγια, ὁ ἄλλος τόνε κυνηάει,
τόνε ἀποφασίζει, τόνε χώνει στὴ φυλακὴ, τοῦ παίρνει τὸ
πράμα του, τὸ σπίτι του, ἂν ἔχει. Δὲν εἶναι, πὸν λές, σὰ
στὰ χωριά. Οἱ χωριάτες ἐγινήκανε δασκάλοι μας. 'Ἐστα-

θήκανε πονηροί, κ' ἐσυνενωθήκανε ὄλοι γιά νά μὴν πλε-
ρώνει καένας, κι οὔτε φυλακὴ πᾶνε, οὔτε ἀφήνουνε νά
τσοῦ γένει κατάσκηση. Σ' αὐτὸ φυσικά τσοῦ προστατεύει
καὶ κάθε κυβέρνηση, γιά τσοὶ ψῆφοι! Ἐδῶ αὐτὸς ὁ και-
ρὸς δὲν ἦρθε ἀκόμα.»

«Μ' ἐχτίκισσε ἀπόψε» εἶπε μὲ τὸ νού της ἡ κυρὰ
'Επιστήμη. «Τί λίμα εἶναι αὐτή!» Κι ἀνυπομονώνοντας:
«Πές μου, Σπύρο» τοῦ 'πε, «τί λέει ἡ Ρήνη σ' αὐτὴν τὴ
στενοχώρια;»

«Ἡ Ρήνη; τί νά πεῖ κι αὐτὸ τὸ φλιμένο! Ὁ Θεὸς
τοῦ δίνει ἀπομονή. Κλαίει, κάνει, μὰ τί; Κάθεται κλει-
σμένη σπίτι· καὶ ποῦ νά πάει, συμπεθέρα, ἡ φλίβερη,
ἀστεφάνωτη, καθὼς εἶναι; ντρέπεται κιόλας τὸν κόσμο.
Τί νά κάμει; κι ὄλο λέει γιά τὸ στεφάνι. Μὰ τώρα στε-
φάνι;»

«Τί τώρα;» ἐρώτησε ἀνήσυχη.

«Θά 'ρθουμε καὶ σ' αὐτό, συμπεθέρα, ἀπομονή. Ὡς
τώρα κουτσά, στραβά, κάπως ἐπηαίνανε τὰ πράματα· ὅ-
πως, νά ποῦμε, πᾶνε ὄλα τ' ἀνθρωπινὰ τὰ πράματα. Πάν-
τα κάτι κάτι ἐβάζαμε στὴν μπάντα. Στὸ ὕστερο θὰ τὸ
κάνουμε τὸ στεφάνωμα. Θὰ δουλεύαμε μέρα νύχτα γιά τὰ
χρέγια, σὲ κἀνα δύο χρόνια θὰ 'πεφτε, ἢ θὰ φύφουνε κι ὁ
παλιογέροντας ποῦ μᾶς κυβερνάει· ὁ ὑπουργὸς μας θὰ
μᾶς ἐδιαφέντευε πάλε, καὶ θὰ ἐκερδίζαμε ἀξέγνοιαστοί
ὅσο ἠθέλαμε. Τώρα ἡ Ρήνη σοῦ λέει: "Ὅχι ἔτσι· ὄχι μ'
ὀρπίδες μοναχά· δὲ βγαίνει τίποτα ὄζω. Εἰμάστεμε, λέει,
δουλευτάδες; Ναί; — Δὲν ἔχουμε ἀνάγκη καένανε. Ἄς
τῆνε στεφανώσει, λέει, μία νύχτα κι ἄς τ' ἀφήσουμε νά
χαθοῦνε τὰ σπίτια ποῦ μᾶς τρῶνε· κι ἄς ζήσουμε κ' ἐμεῖς
σὰν τσοὶ φτωχοὶ τσ' ἄλλοινοί.»

«Καὶ δὲ λέει καλά;»

«Καλὰ λέει. Μὰ τὸ ἔρτζι μας; Νά ξεπέσουμε ἀπὸ
ἀνημπόρια γιά νά γελοῦνε οἱ ὀχτροὶ μας! Ἄ ὄχι. Αὐτὸ
δὲν τὸν ἀφήνω ἐγὼ τὸν ἀνιψιό μου νά τὸ κάμει. Κάλλιο
ἄς κάτσει πάντα του ἀστεφάνωτος. Νά πᾶμε κ' ἐμεῖς μὲ
τὰ μυαλὰ τὰ γυναικία! Τί ἐκάμαμε τότες; — Τίποτας.
'Ὁ ἄντρας, συμπεθέρα, εἶναι ἐκεῖνος ποῦ διευτύνει τὸ
σπίτι· ἡ γυναίκα κάθεται καὶ κουναρεῖ τὰ παιδιὰ τση.
"Ὅχι; Ἄντις, ἔχει ἄλλες ιδέες ἡ Ρήνη· ἄλλες ἐμεῖς. Λέει
νά δουλεύει κι αὐτή. Μὰ ποιὸς βαστάει αὐτὴν τὴν κατα-
φρόνια! Οὔτε ἀδερφή μου, οὔτε ἡ μάνα μου, οὔτε ἡ νύ-
φη μου, οὔτε οἱ ἀνιψιές μου δὲν ἐξενодουλέψανε· καὶ
ν' ἀρχινήσουμε τώρα;»

Ἡ κυρὰ 'Επιστήμη ἔβηξε στενοχωρημένη. "Ὅλα αὐ-
τὰ τὰ 'ξερε· ἤξερε καὶ περσότερα· τί τὴν ἐσχότιζε τώρα
αὐτὸς ὁ πονηρὸς ὁ ἄθρωπος; Ἀπὸ μακριὰ ἐκαταλάβαι-
νε τί τὸν ἔκανε νά μιλεῖ καὶ ποῦ ἔμελλε νά τελειώσει.
'Ἡ Ρήνη κι ὁ Ἄντρέας εἶχανε φτώχεια. Γι' αὐτὸ δὲν
ἐστεφανωνόντανε. Ἐπρεπε ἂν ἤθελε τὸ καλὸ τους, ἡ ἴδια
νά φροντίσει. Ναί· μὰ εἶτανε γελασμένοι! Ἡ κυρὰ 'Ἐπι-
στήμη εἶχε κι ἄλλα παιδιὰ: δύο θεριά ποῦ ἄξαιναν κ' ἓνα
ἀγόρι· ἔπρεπε νά 'χει στὸ νού της τὸ σπίτι της, τὰ γερά-
ματά της, καὶ τὸν ἀδύνατο τὸν ἄντρα της τὸ μεθύστακα.
"Ὅ,τι εἶχε νά δώσει τὸ 'ξερε. Ἄ, οὔτε λεπτὸ περσότερα.
Ἄ δὲν τὰ 'θελε ὁ Ἄντρέας τὰ τρακόσια, τόσο τὸ καλύ-
τερο. Αὐτὴ τὰ φύλαε κι ἄς ἐμένανε ἀστεφάνωτοι. Λίγο
τὸ κακό. Κ' εἶπε δυνατά: «Τὰ τρακόσια ἄς τὰ πάρει·
οὔτε λεπτὸ περσότερο.»

«Μὴ βιάσσαι, χριστιανή! Ὁ ἀνιψιός μου, κι ἄς εἶναι
ἄντρας, τό 'παμε, συμπεθέρα, εἶναι παιδί κουτό, καὶ τὴν
ἔπαθε σὰ μὲ τὰ μῆλα. Τοῦ τό 'λεα ἐγὼ: Μὴ πειράζεις
τὴ θουατέρα τοῦ Τρινκούλαινας· δὲν ἔχει τὸ χρηματικὸ

πού σου χρειάζεται· μὴν τὸ πειράζεις τὸ ξένο τὸ θηλυκό. Δὲ μ' ἄκουσε. Πάρε μίαν ἄλληνε πού νά 'χει· ἐγὼ σοῦ τή βρίσκω, σοῦ τὴν ἔχω στὸ σκαρί. Τίποτα αὐτός· κουτός, τί νά τοῦ κάμεις! Τώρα ὅλα τοῦ πήανε κακὰ κι ἀνάποδα· ὅλα· θὰ τὸ ξέρεις. Τὸ καίκι τὸ 'πιακε γιομάτο πράμα, αὐτός ὁ νωματάρχης ὁ διαολεμένος, πού ἀνάθεμα τὸν πατέρα του. Πάρ' τονε καὶ δέσ' τονε τὸν 'Αντρέα. 'Απὸ κείνη τὴν ἡμέρα ψωμί γλυκὸ δὲν ἔφαε. "Ἦτε τρώει, ἦτε πίνει, ἦτε κοιμάται· εἶναι ὄλος συλλοῆ κι ὄλος γκρίνια. Καὶ καλὰ πού δὲν τὸν ἐπιάκανε κι αὐτόνε! ἦτε καὶ μᾶς! 'Ο 'Αντρέας ἐκεῖνο τὸ βράδι ἐκοιμόντανε στὸ κρεβατάκι του· ἐγὼ κι ὁ 'Αντώνης τσοῦ φύαμε· μὰ ἐπῆε στὸ διάλογο καὶ πράμα καὶ καίκι! "Ἔτσι τώρα τὰ χρέγια ἀβγατίσανε. Ποῦ ὄβολα νὰ κάμει ἄλλο μπατέλο! τὰ διάφορα μένουνε ἀπλέρωτα· κι ἀνησυχίες μὲ τὸ σακί. Καὶ τώρα καθομάστεμε καὶ οἱ δύο μὲ σταυρωμένα χέρια στὴν ἀπολιπσία. 'Ο 'Αντρέας ἐγέννηκε ἀγνώριστος, σὰν ἄλλος ἀθρῶπος ἔπειτα ἀπὸ τὴ συφορά του· καὶ μὲ τὸ δίκιο του ὁ καημένος. Πᾶνε τὰ λεφτὰ πού ἐκυκλοφοροῦσε, καὶ μ' αὐτὰ ἔβγαζε τὸ καθημερινό του! Κ' ἔλεε νὰ τ' ἀβγατίσει. Στὸ στόμα του τώρα δὲν ἔχει παρὰ τὰ τάλαρα τῆ Σάββαινας, καὶ χτυπάει τὸ κεφάλι του πού δὲ μ' ἄκουσε. Τί νά τοῦ κάμω τώρα; "Ἄς μ' ἄκουε τότες. "Ἔτσι δὲ θὰ πείραζε μούτε τὸ σπίτι σου, καὶ θὰ 'τανε σήμερα ἀφέντης. "Ἀφῆσ' τότε νὰ τὸ χτυπάει.»

Κ' ἐσώπασε κοιτάζοντας τί ἐντύπωση εἶχαν κάμει στὴ γυναίκα τὰ τελευταῖα του λόγια. Μὰ ἡ Τρινκούλαινα ἔμενε ἀδιάφορη.

«Τὸ κακὸ εἶναι» ξακολούθησε «πού κ' ἡ Ρήνη ἐκατάλαβε πῶκαμε κακὸ νεότσιο. Κι ὄλο κλαίει ἀντὶς νὰ τότε παρηγοράει. Μωρὲ ξέρεις πού καμία φορὰ ἕνα φαρ-

μάκι ἀμπώνει τὸν ἄθρωπο καὶ στὴν ἀτιμία καὶ τοῦ κάνει τὴν καρδιά του σίδερο; "Ἔτσι κι ὁ 'Αντρέας. 'Απ' ὅτις τοῦ 'λαχε αὐτό, οὔτε συλλογιέται τὴ Ρήνη· πιάνεται μοναχὰ ἀπὸ τσοῦ καθρέφτες γιὰ νὰ ζήσει καὶ νὰ μὴν ξεπέσει, κι ἀγωνίζεται χωρὶς νὰ γνοιάζεται γιὰ καέναν ἄλλονε. Κακὸ αὐτό· καὶ τοῦ τὸ λέω ὁ κακομοίρης. Τὸ 'καμες; τὸ 'καμες. Μὰ δὲ μ' ἀκούει. Καὶ τοῦ 'πα κι ὄλις: — Μωρὲ ἀνιψιέ, ὅ,τι ἐγέννηκε, ἐγέννηκε· δὲ διορθώνεται· ἐφτώχυνες τώρα, καὶ πρέπει νὰ ζήσεις καὶ νὰ ζήσεις καὶ τὴ γυναίκα σου, γιὰ νὰ μὴν τὴνε βάλεις, μωρὲ, νὰ ξενοδουλεύει. "Ἄμε πάρε, μωρὲ, τὸ προικιὸ τῆ Τρινκούλαινας γιὰ νὰ ἀρχίσεις ἕνα ἔργος. «"Οχι» λέει, «τῆ 'πα πού προικιὰ δὲ θέλω.» Καὶ ἔμενε στὸ πεῖσμα του, σὰν ὁ ἀναθεματισμένος ὁ 'Οβριὸς στὴν πίστη του. «Μωρὲ, ἡ Τρινκούλαινα σὶ 'χει, τοῦ 'πα, μωρὲ μπορεῖ νὰ σὲ βοηθήσει, ἂ θέλει.» Τοῦ κάκου. «Τί θὰ σοῦ κάμουνε, λέει, τὰ τρακόσια τάλαρα τῆ; Κάλλιο ἂς ψοφήσουμε ὄλοι τῆ πείνας.» «Μωρὲ ἂν τῆ χαλέψεις κάτι παραπάνου θὰ στὸ δώσει.» «"Οχι» λέει· «ὁ λόγος εἶναι λόγος.» «'Ο λόγος ναί, μὰ τὸν ἔδωκες μίαν ὥρα πού 'χες δικό σου καίκι καὶ πού οἱ ξένοι νοικοκυρέοι σοῦ μπιστευόντανε τὸ χρῆμα τσοῦ καὶ τὸ κυκλοφοροῦσες, κ' ἔβγαζες τὸ ψωμί σου.» «"Οχι» λέει. «Μωρὲ, μὲ παίρνεις καὶ μένανε στὸ λαιμό σου, γιὰτὶ ἔμεινα ἀνεργος, κι ὅταν εἶμαι νηστικός, τὸ λιοπύρι δὲ μὲ χορταίνει.» «"Οχι» λέει, «ὄχι!» — «Καλὰ ὄχι· ἂς ἰδοῦμε πού θὰ τὰ βγάλει ἡ ἄκρη. Κάμε πάλε τοῦ κεφαλιού σου καὶ μὴ μ' ἀφοκραστέις, μωρὲ. Εἶδες τί καλὰ πού ἐβρέθηκες; Τί προσμένεις, μωρὲ; Νά 'βρεις κἀνα ἥβρεμα; "Ἄ! αὐτὴν τὴν τύχη θὰ σοῦ φέρει, λές, μωρὲ, ἡ Ρήνη; μὰ δὲν εἶδες τὸ μπάχι τῆ; 'Αφόντις ἦρθε αὐτὸ τὸ θηλυκὸ στὰ χέρια σου, δὲν ἔχασες, μωρὲ, τὰ

πάντα;» Σ' αὐτὸ μοῦ πείθηκε. «Νὰ πάω τῶν Τρινκού-
λαινας;» «'Οχι» μοῦ 'πε.— «Καλά».

«'Ακόμα δὲν ἐτέλειωσες;» τοῦ 'πε ἡ κυρὰ 'Επιστήμη
συγχυσμένη· «ἔχω νὰ κάμω καὶ τὸ θέλημά μου.»

«Μᾶς διώχνεις, ἔ, συμπεθέρα;» τῆς ἀπάντησε μ' ἕνα
γέλιο πονηρό· «δὲν πειράζει· ἀκόμα μία στιγμή καὶ τε-
γειώνω. Ἡ κακόμπαχτη ἡ Ρήνη ποῦ νὰ ἰδεῖ στεφάνι!
Εἶναι κᾶνας μῆνας πού ζιοῦμε χῶρις δουγιά. Τὰ ὄβολα
πάει, ἐσωθήκανε. Τώρα μᾶς στέρνουνε δικαστικά χαρ-
τιά στὸ σπίτι. Ἐγαθήκαμε. Κι ὁ 'Αντρέας ἔχασε τὸ νοῦ
του τέγεια. Θὰ τοῦ τὸ πάρουνε τὸ σπίτι, καὶ νὰ τόνε
ἰδεῖς, εἶναι καμωμένος σκυλί. Αὐτὸ τὸ ντρέπεται! Κι
ὄλο λέει τώρα πού θὰ μισέψει καὶ πού θὰ μᾶς ἀπαρατή-
σει ὄλους, καὶ ἡ Ρήνη σου ὄλο κλαίει. Καὶ ἡ ἀφεντιά
του εἶναι καὶ κακότροπος. Ἄς χτυπάει τὸ κεφάλι του.
"Ωρα του καλή!»

«Καὶ τί θὰ γένει ἡ Ρήνη, ἡ δυστυχισμένη ἡ θυγατέ-
ρα μου;» εἶπε μὲ μιὰς ἡ 'Επιστήμη ἀνταριασμένη, κατα-
λαβαίνοντας πῶς τῆς ἔλεγε τὴν ἀλήθεια.

«Ἐέρω καὶ γώ! Αὐτὴ εἶτανε τῶν καημένης ἡ τύχη
τση» ἀποκρίθηκε μὲ κρουφὴ εὐχαρίστια κἀνοντας τὸ λυ-
πημένον, «νὰ μείνει ἀναντρη, ἡ καψούλα, χωρὶς νὰ
φταίει. Καὶ νὰ ἔξερεις τί τὸν ἀγαπάει! Τί νὰ κάμει;
Θὰ 'ρθεὶ πάλε σπίτι τση.»

«Σπίτι της» εἶπε ἀνατριχιάζοντας ἡ μάνα· καὶ ἐση-
κώθηκε ν' ἀνάψει τὴ λάμπα γιατί ὡστόσο εἶχε νυχτώσει·
«σπίτι της» ξανάπε. Κ' ἐσυλλογίστηκε πῶς ὁ πονηρὸς ὁ
μπάρμπας δὲν ἔλεγε ψέμα. Ὁ 'Αντρέας θὰ τό 'κανε· θὰ
μίσειε. Ἀναγκασμένος τώρα ν' ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴ συν-
τήρησή του, γιὰ τὴ θέση του, θὰ πολεμοῦσε, αὐτὸς
ἕνας, μ' ὄλα τὰ πλάσματα πού ὑπαρχαν, πρὶν κραχτεῖ

νικημένος, καὶ θ' ἄφηνε τὴ θυγατέρα της στὴν καταφρό-
νια. Θὰ ἐντροπιαζότου ἐτσι περσότερο τὸ σπίτι της. Κ'
ἡ δυστυχισμένη ἡ κόρη δὲν εἶχε φταίξει, γιατί μία δύ-
ναμη ἀνώτερη, ἡ μοίρα, τὴν εἶχε ρίξει στὰ χέρια του,
καθὼς ὁ ἀέρας παίρνει ἀπὸ τὰ δέντρα τὰ φύλλα καὶ φου-
σκώνει τὰ ἀφρισμένα τὰ κύματα.

Κι ὡστόσο ὁ ἄλλος τῆς ἔλεγε: «'Μωρὲ' τοῦ 'πα, 'πρὶ
φύγεις, μωρὲ, ἄφησέ με νὰ πάω στὴ Τρινκούλαινας νὰ
τῶν τὰ πῶ ὄλα'. — Δὲ μοῦ 'δωκε ἀπάντηση. — 'Μωρὲ
καλέ, μωρὲ κακέ, μωρὲ ἄφησέ με'. 'Ποῦ νὰ πᾶς, μπάρ-
μπα' μοῦ 'πε, 'δὲ θὰ τὰ ξέρει ὄλα λογιάζεις ἡ Τρινκού-
λαινα; ἂν ἤθελε νὰ βοηθήσει, δὲ θὰ μνηοῦσε ἡ ἴδια;'
— 'Μωρὲ τῶν πῆρες τὸ παιδί τση καὶ τὴν τιμὴ τση καὶ
νὰ μνηῦσει; τί λές!' "Ἐχει στὸ νοῦ τση' μοῦ 'πε, 'νὰ
γένω δοῦλος. Ἐέρεις, μωρὲ μπάρμπα, τί τῶν 'πρεπε; Νὰ
τῶν στείλω ὀπίσω τὴ Ρήνη καὶ νὰ πάρω τὴν ἄλληνε τῶν
Σάββαινας. Τί λές; μοῦ τῆνε δίνει ἀκόμα;» 'Γιὰ νὰ στὴ
δίνει, τὴ δίνει' τοῦ 'πα· 'μὰ αὐτὴν τὴν ἀτιμία δὲν τὴν
κάνεις· κάλλιο μίσειψε'. 'Λογιάζεις θὰ σκιαζόμουνα τὸ
Τρίνκουλο;' μοῦ 'πε».

«Ἄ ἐβρήκατε ἀδυναμία» εἶπε ἡ 'Επιστήμη θυμωμέ-
νη καὶ φοβισμένη, «σύμφωνοι εἶσατε καὶ οἱ δύο σας.
'Ὁ μασκαράς! Τί ἰδέες πού γεννάει ὁ νοῦς του. Σὲ θιαμά-
ζομαι πῶρχεσαι καὶ μοῦ λές αὐτὰ τὰ λόγια. Μὰ ἐτσι τὸ
συνηθᾶτε ἐσεῖς. Τὸ σοί σας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ του εἶναι
τέτοιο!»

«Μὴ μᾶς βρίζεις, συμπεθέρα, νὰ ζεῖς, μὴ μὲ πάρει
καὶ μένανε ὁ θυμὸς» τῆς ἀπάντησε ἀνάβοντας ἕνα τσιγά-
ρο· «αὐτὸ δὲν τὸ κάνει· μούτε δὲν τὸν ἀφήνουμε. Ἡ ἀφεν-
τιά σου βρίζεις, κι ἀντὶς ἐγὼ ἤρθα γιὰ καλὸ. Θέλω νὰ
προλάβεις. Κ' ἤρθα νὰ στὰ πῶ αὐτὰ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρει,

πίστεψε, χωρίς να ξέρει τίποτα. Τὸ σπίτι του εἶναι βαρεμένο με ἐξακόσια τάλαρα, σοῦ τό 'χε μιλήσει. "Αν τοῦ τά 'χες δώσει, ὅλα θά 'τανε καλά. Καὶ γιὰ τὴν ἀφεντιά σου, δὲν εἶτανε καὶ πολλά. Τώρα ἡ Ρήνη θά 'τανε στεφανωμένη, νοικοκυρά μέσα στὸ ἀρχαῖο νοικοκυρεμένο σπίτι τοῦ Ξῆ, κι ἀπόφτου ἡσυχη. Δὲν τοῦ 'πρεπε τοῦ 'Αντρέα καὶ κάτι περσότερο; Τί εἶναι ἐξακόσια βρωμοτάλαρα; "Ἐνα τίποτα! Τσῆ Σάββαινας ἔχει ἀπάνου ἀπὸ χιγιάδα.»

«Καὶ τὴ στεφανώνει τὴ Ρήνη» ἐρώτησε ἡ νοικοκυρά ἀναποφάσιστη καὶ ἀναστενάζοντας.

«Μὴ βιάσαι, ἔτσι με μιὰς» τῆς ἀπάντησε βάζοντας ἓνα δάχτυλο στὸ μέτωπό του. «ἂν τά 'χε τὰ ἐξακόσια, ἐλευτέρωνε τὸ σπίτι του. Μὰ νὰ τότε ρωτήσω. Σοῦ 'πα δὲν ξέρει ἀκόμα τίποτα πὺ ἦρθα νὰ σ' ἔβρω. "Ἐνα κεραμίδι σίγουρο, γιὰ νὰ ἀποσκεπάζει κανεὶς τὸ κεφάλι του, καλὸ εἶναι, δὲ σοῦ λέω, μὰ δὲ φτάνει. "Ο ἄθρωπος θέλει καὶ νὰ τρώει. Θὰ μισέψει, λέει. "Ἐδῶ δὲ μπορεῖ νὰ ξενοδουλεύει. Καῖκι δὲν ἔχει· κ' ἓνα καῖκι σὰν αὐτὸ πῶχασε στοιχίζει τετρακόσια τάλαρα.»

«Θέλει λοιπὸν χίλια!» εἶπε με θυμὸ ἡ γυναίκα. «Κόπιασε στὸ καλὸ, καὶ κάμετε ὅ,τι θέλετε. "Ἡρθες ἐδῶ νὰ παζαρέψεις. Δὲ ντρεπόσουνε!»

«Καλὰ, καλὰ» τῆς ἀποκρίθηκε σὰ φοβερίζοντας κ' ἐσηκώθηκε γιὰ νὰ φύγει.

«Κόπιασε στὸ καλὸ καὶ μὴ σοῦ πῶ ποῦ ἄλλοῦ! Τρεῖς ἑκατοστὲς εἶναι ἡ μερίδα της, ἂ θέλει ἄς τσί πάρει, εἰδὲ μὴ πνίχτε τήνε κιόλας. "Ἐγὼ δὲ με γνοιάζει. Οὔτε λεφτὸ περσότερο.»

Κ' ἐκείνην τὴ στιγμὴ ἐξαναρχοῦν στὸ σπίτι ὁ Τρίν-κουλος, κρασιμένος, γερασμένος, ἀδύνατος, σκυφτὸς καὶ

καλανταρίζοντας. Τὰ θολωμένα του τὰ μάτια εἶταν βασιλεμένα ἀπὸ τὴ μέθη καὶ τὸ χρῶμα τοῦ λιγνοῦ προσώπου του κόκκινο. Εἶχε ἀκούσει κ' ἐκεῖνος τὰ τελευταῖα τὰ λόγια· καὶ τώρα τῆς εἶπε:

«Δὸς τα τὰ ἐξακόσια, καημένη, ἐγὼ σοῦ τό 'πα ἀπὸ τὴν ἀρχή· εἶδες πὺ ἑκατάρθαμε;»

«Θέλουνε χίλια, μεθύστακα» τοῦ 'πε ἄγρια ἡ γυναίκα του· «ἐσὺ τά 'φταιξες· τί νὰ δώσω; τὰ μάτια μου;»

«Τὰ 'χεις» τῆς ξανάπε κουνώντας κουτὰ τὸ κεφάλι του ὁ μεθυσιμένος· «τά 'χεις· δὸς του τα.»

«Χίλια εἶναι ὅλα ὅλα! θέλεις νὰ μᾶς πάρει καὶ τὸ ποκάμισο καὶ νὰ διακονήσουμε;»

«Θὰ δουλέψουμε» τῆς ἀποκρίθηκε, «δὸς τα.»

Κ' ἔτσι λέγοντας ἐπήγαινε καλανταρίζοντας στὴν κρεβατοκάμαρα γιὰ νὰ κοιμηθεῖ, ἐνῶ, τὴν ἴδια στιγμὴ, ὁ μπάρμπας τοῦ 'Αντρέα ἔβγαινε στὸ δρόμο.

Κ' εΐτανε ή πιερή αλήθεια πώς ό 'Αντρέας εΐχε αλλάξει. 'Ο άγώνας για την ύπαρξη, ή προσπάθειά του για να μην ξεπέσει από την κοινωνική του τή θέση, τον εΐχαν καταβάλει. Εΐχαν νικήσει έκεινο τον καιρό την αγάπη. Καί τώρα ή άπόκριση τής κυρᾶς 'Επιστήμης τον έπεισμωνε.

Τό ίδιο βράδι πού ό μπάρμπας τοῦ τήν έφερε σ' ένα μικρό καφενειό τοῦ προάστιου, έπῆγε στοῦ σπίτι του με βαριά καρδιά, μурμουρίζοντας, κι όλα τὰ κατάβαρα τά 'ριχνε τώρα στη γυναίκα του, στην κακή της τήν τύχη, στοῦ φτωχό της τό μυαλό πού δέν ήξερε ν' αναγκάσει τή μάνα της να τους βοηθήσει.

«'Εβαλθήκανε» έλεγε με τό νού του ανεβαίνοντας τή σκάλα του, «μάνα και θυγατέρα, να με κάμουνε δοῦλο' όμοιονέ τους. 'Ισως ή κυρά 'Επιστήμη θα χαιρεται κιόλας τό χαλασμό μου.»

'Απάνου έβρῆκε τή Ρήνη καθισμένη στην κρεβατοκάμαρα, μπρός σ' ένα μικρό τραπέζι, όπου εκαιε ένα λυχνάρι, με τό βελόνι στα χέρια, πού έδιόρθωνε τοῦ σπιτιοῦ τ' άσπρόρουχα, και σοβαρός τήν έκαλησπέρισε.

'Η Ρήνη τον έκατάλαβε και άναστενάζοντας τοῦ 'πε άμέσως πιερά: «Τί τρέχει πάλε; Δέν τὰ δίνει, ε;»

«Δέν τὰ δίνει» τής άποκρίθηκε ξερά.

'Επάσκισε να χαμογελάσει και σε μία στιγμή τοῦ 'πε: «Μη λές πού δε θα στα δώσει ή μάνα όσα σου 'ταξε' μα

ΐσως τή στιγμή πού ή άνάγκη θα 'ναι πλιό μεγάλη.»

«Τί λές;» τής άποκρίθηκε συγχυσμένος: «και πότε ή άνάγκη θα 'ναι πλιό μεγάλη; Τούτη τή βδομάδα μου πουλουνε τό σπίτι μου και τό ξέρεις, άλλα όβολα δέν έχουμε· αύριο πρέπει να πιάσω δουλειά.»

«Τό 'χε αληθινά άποφασίσει;» έσκέφτηκε χαρούμενη: «ώ αν εΐταν ετσι, όλη ή δυστυχία της θα έτέλειωνε· θα 'ρχιζε από τὰ τώρα καινούρια ζωή, και κάθε βῆμα πού θα 'καναν θα 'ταν για κείνους κέρδος.» 'Επῆγε σιμά του· τό χείλι της έχαμογέλασε, στ' άχνό πρόσωπό της άνέβαινε μία άνάλαφρη κοκκινάδα· εκείνην τή στιγμή ήθελε να ριχτεί στην άγκαλιά του, νομίζοντας πώς πάλι θα τον εκέρδιζε: «Εΐμαστε νέοι και οι δύο» τοῦ 'πε τρυφερά: «κι αν πουληθει τό σπίτι θα κάμουμε ένα άλλο καλύτερο. Θα δουλεύω και γώ στοῦ πλευρό σου, ξερω τήν τέχνη τής μάνας μου, κ' ενωμένοι και οι δύο θα άγωνιστοῦμε. Μη χάνεσαι· ό θεός θα βοηθήσει· μπροστά στην ευτυχία, άνάθεμά τα τὰ τάλαρα.»

Δέν εΐταν ή πρώτη φορά πού τοῦ μιλοῦσε ετσι. Μα ό 'Αντρέας τέτοιαν ευτυχία δέν ήθελε να τήν ξέρει. 'Ως κι αυτός τὰ 'χε άναθεματίσει τὰ πλούτη και καθόλου δέν τὰ 'χε ζηλέψει, αλλιώς δε θα τήν έπαιρνε βέβαια, μα δέν έπιθυμοῦσε για τοῦτο και τον ξεπεσμό. 'Αν ή κυρά 'Επιστήμη τοῦ τὰ 'δινε όσα τής εΐχε ζητήσει τό καλοκαίρι, όλα τώρα θα 'ταν αλλιώτικα. Θα 'χε έλευτερώσει τό σπίτι, θα 'χε τό καΐκι του, καλά κακά θα δούλευε· γιατί δε θα 'ταν αναγκασμένος να κιντυνεύει όταν οι περιστάσεις εΐταν ενάντιες, δε θα τον έσφιγγαν τὰ χρέγια, και θα μπόρειε κ' εκείνος να προσμένει, κάνοντας μίαν άλλη δουλειά λιγότερο ώφέλιμη, μα ασφαλισμένην. Και τώρα άντις ή κακοτυχία της τὰ 'χε φέρει όλα άνάποδα·

και τα εξακόσια θα 'ταν μία στάλα νερό μέσα σε μία θάλασσα· πού να αφοπλέξει πάλε μέσα σ' όλην αυτή την καταστροφή; Κ' έτσι τα λόγια τής Ρήνης τον έρέθισαν εκείνην τή στιγμή άντις να τον πραινουν.

Τής ειπε με βραχνή φωνή και με κατεβασμένο βλέφαρο: «'Εγώ τὸ πρωτόπα: ανάθεμά τα· μὰ πού να βρω να λευτερώσω τὸ σπίτι, να κάμω καινούριο καίτι, για να 'μαι ὅτι, εἴμουνα πριν έρθεις ἐδῶ μέσα; 'Εσύ φταῖς.»

«'Εγώ φταίω;» τοῦ 'πε κοιτάζοντάς τον πικρά· «τί λές; ἐγώ σᾶς ἔστερνα στή Στεριά; ἐγώ σου 'λεγα λόγο; ὅ,τι ἔκαμες τό 'καμες με τὸ κεφάλι σου, και ἀκόμα οὔτε τώρα δὲν ὑποτάζεσαι στήν ἀνάγκη και δὲ θέλεις να δουλέψεις με πίστη και μ' ὀλπίδα στο Θεό, μόνη κάθεσαι για να σε καταπιεῖ πρώτα ἡ συφορά. Τί μᾶς λείπεται, καημένε, ὡς κ' έτσι καθῶς εἴμαστε; δύναμη, υγεία, νιότη; "Όλα δὲν τά 'χουμε; Και δὲν ἔχουμε... και τὴν ἀγάπη;»

«'Η ἀγάπη δὲν τρώεται» τής ἀπάντησε σκληρά.

«'Αφησε» τοῦ 'πε αναστενάζοντας και κοιτάζοντάς τον δακρυσμένη, «να τής μηνύσω αὔριο και γώ. "Ω τὰ τρακόσια θα τὰ δώσει, εἴμαι βέβαιη. "Α θέλεις πάω και ἡ ἴδια να τήνε βρω κι ἄς με σκοτώσει. Μπορεῖς έτσι ν' ἀρχίσεις ἕνα ἔργο.»

«Τὰ τρακόσια;» τής ειπε ἀψυώνοντας περισσότερο, «και τί να τὰ κάμω, μωρή! "Ισως θα 'δινε και τὰ εξακόσια πού ἐχάλεψα· μὰ θέλει πρώτα να ιδεῖ τὸ στεφάνωμα. Πρόσμενε στεφάνι! Μὰ τοῦτον τὸ σταυρό, ποτέ. Δὲ σε στεφανώνω, ἂ δὲ δώσει τὰ χίλια πού χρειάζονται.» Καὶ με τὸ δάχτυλο ἔκαμε ἀπάνου στο τραπέζι τὸ σημάδι.

«Χίλια!» τοῦ 'πε ἀχνίζοντας πάλι· «πού να τὰ βρει

ἡ δυστυχισμένη; θέλεις να λιμοχτονήσουνε ὅλοι οἱ ἄλλοι;»

«Τὰ 'χει· τὸ 'πε κι ὁ πατέρας σου· κι ἂ δὲν τὰ κομίσει, σου 'πα. 'Εξακόσια για τὸ σπίτι, τετρακόσια για τὸ καίτι. Τότες βρίσκω δουλειά.»

«'Ετσι κάνουνε οἱ τίμιοι ἄθρῶποι; "Ω συφορά μου, πῶς ἀπατήθηκα!»

«'Νὰ σου πῶ τί λέει ὁ μπάρμπας;» τής ἀποκρίθηκε πειραγμένος σὰ να ἔχαιρότου πού τὴν ἔκανε να ὑποφέρνει· «ἀφοῦ ἐσύ τὰ φταῖς, να σε διώξω.»

«'Νὰ με διώξεις, σου λέει» τοῦ φώναξε. Και σε μία στιγμή ἀγριεύοντας κ' ἐκείνη και βρίσκοντας ἕνα θάρρος πού δὲν ἐπίστευε ἀληθινὰ να τὸ 'χει, ξακολούθησε: «Τὸ λές γιατί ἡβρηκες ἀδυναμία, γιατί δὲν ἔχω ἀδέρφια, γιατί ὁ πατέρας μου εἶναι ἄρρωστος και γέρος, γιατί τὸ σπίτι μου τὸ 'χει μοναχὰ ἡ μάνα μου στήν πλάτη τής! Τὸ λές γιατί μ' ἔχεις καταστημένηνε ὅπως μ' ἔχεις, και δὲ θα γυρίζει ἄθρῶπος να με κοιτάζει, ἀφοῦ ἀπέρασα ἀπὸ τὰ χέρια σου. "Εφταιζα ἐγώ πού σ' ἐμπιστεύτηκα· σ' ἔλεγα τίμιον ἄθρῶπο· κι άντις ἐγελάστηκα. "Ας χαθῶ! Τί ἄλλο να σου κάμει ἡ δύστυχη ἡ μάνα μου; ὅσα ἐχάλεψες σου τὰ δίνει, ἀκούω. Λευτερώνεις τὸ σπίτι σου· δούλεψε· γιατί ζητᾶς τὸ περισσότερο;»

«Μοῦ λέει» τὴν ἀντίσκοψε μ' ἀδιαφορία, «να σε διώξω και να πάρω τὴν ἄλληνη τσῆ Σάββαινας, πόχει χίλια πεντακόσια. Και μοῦ λέει καλά. "Αν τὸν ἄκουα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ 'χα σήμερα, και θὰ 'χα και τὸ καίτι. Μὰ κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ. "Α δὲν τὸ κάμω πρέπει να ξενοδουλέψω.»

«Τὴν ἄλληνη θα πάρεις» τοῦ 'πε ἡσυχάζοντας ξάφνου και ἀποφασισμένη τώρα να διαφεντέψει τὴ θέση τής· «μὰ

ἐγὼ δὲ φεύγω ἀπὸ δῶ, οὔτε ἄ με σκοτώσεις. Μαζί θὰ περάσουμε καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ.»

Κ' ἐκείνην τὴ στιγμὴ ἡ ζήλεια σὰ φίδι φαρμακωμένο τῆς ἐδάγκανε τὴν ἄκρη τῆς καρδιᾶς της. Τώρα ἀνέβαινε κι ὁ μπάρμπας ἀπάνου καὶ χωρὶς νὰ τόνε χαιρετήσῃ τοῦ 'πε μὲ σοβαρὸ ὕφος:

«Τίμιες ὀρμήνεις δίνεις τοῦ ἀνιψιοῦ σου, σὰν προσεστός πού 'σαι! Σπολάητης σου πού θέλεις νὰ μὲ χάσεις.» Καὶ μέσα της ἔβραζε τὸ αἷμα, καὶ ἡ χολή της ἦταν ἔτοιμη νὰ ξεσπάσει. «Τί τοῦ 'χε κάμει ἡ δύστυχη ἐκείνου τοῦ ἀθρώπου γιὰ νὰ τὴνε μισεῖ τόσο;»

«Ἐγὼ, μωρὴ κοπέλα» εἶπε ὁ μπάρμπας κἀνοντας τὸ σταυρό του, «ἐγὼ, μωρὲ ἀνιψιέ, σοῦ 'πα ποτὲ κακὸ λόγο; Δὲ σ' ὀρμήνεψα πάντα στὸ καλὸ; Μὰ πρώιμα ἀρχίσατε τὴ διχόνοια καὶ τὴ γκρίνια. Δὲ σοῦ τό 'λεα πάντα, μωρέ, πῶχεις ἀνάγκες, πῶχεις χρέγια; δὲ σοῦ 'λεα νὰ τὴν ἀφήνεις ἡσυχὴ τὴν ξένη κοπέλα, κι ὄχι νὰ τὴνε σηκώσεις ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς μάνας τση, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖς τώρα νὰ τῆς φέρνεις μία λίτρα ψωμί καὶ νὰ ὑποχρεωθεῖς νὰ τὴ στείλεις πάλε σπίτι τση!»

«Πιλάτε!» τοῦ 'πε ἀγριοκοιτάζοντάς τον ἡ Ρήνη· «σὲ ξέρω πῶς μιλεῖς, σὲ καταλαβαίνω· ἔτσι τοῦ βάνεις ιδέες. Τί μπορεῖ καὶ ξεμπορεῖ; Ἄ θέλει μπορεῖ, καὶ μποροῦνε καὶ τὰ χέρια μου νὰ μὲ ζήσουνε· ἄς πιάκει δουλειὰ κι αὐτός· τί τὰ θέλουμε τὰ χρεωμένα τὰ παλάτια;»

«Τὰ χρεωμένα τὰ παλάτια!» ἐφώναζε ὁ Ἄντρεας πού ὁ λόγος τὸν εἶχε ἀγγίξει κατάκαρδα, κἀνοντας ἕνα βῆμα πρὸς ἀπάνου της.

«Ἦσυχάστε» εἶπε ὁ ἄλλος κἀνοντας πῶς δὲν εἶχε καταλάβει τὴ βρισιὰ καὶ μπαίνοντας στὴ μέση. «Δὲ στό 'πα, μωρέ, νὰ σοῦ βρῶ ἐγὼ δουλειὰ στὰ ψάρια; Δὲ

στό 'πα πού σοῦ τὴν ἔβρηκα; Εἶναι περιττὰ τὰ μαλώματα. Θέλεις δὲ θέλεις, γιὰ τὴν ὥρα ἢ γιὰ πάντα, θὰ ξενοδουλέψεις, ἀφοῦ ἡ Τρινκούλαινα δὲ σοῦ δίνει τὰ τάλαρα πού θέλεις.»

«Ἄπὸ τ' ἀπόψε!» ἐφώναζε ὁ Ἄντρεας μὲ πείσμα· «πᾶμε νὰ βροῦμε τσοῦ ψαράδες. Ἄς κουρευέται ἐδῶ μοναχὴ της.»

«Μὰ πὲς το, μωρέ, μπρίχου φύγεις, γιὰ νὰ μὴν ἔχει κατὰβαρος σὲ μένανε καὶ γιὰ νὰ μὴν ἔχω κ' ἐγὼ ἀπὸ αὔριο, πού δὲ θὰ 'σαι ἐδῶ, τὰ βάσανα: σοῦ 'πα ποτὲ λόγο γιὰ τὴ θυατέρα τῆς Σάββαινας, ἀπόντις ἐπῆρες αὐτὴν τὴν κακομοίρα; Μοῦ 'πες δουγιὰ νὰ σοῦ βρῶ· σοῦ τὴν ἔβρηκα· θὰ φταίω κιόλας ἐγὼ, γιὰτὶ θὰ 'σαι μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι σου;»

«Ἐέρω πῶς μιλεῖς» τοῦ 'πε ἡ Ρήνη ἀναστενάζοντας πικρά: «ἐσὺ μᾶς ξεχωρίζεις γιὰτὶ δὲν ἔχεις τώρα νὰ τρῶς ἀπὸ τὸν Ἄντρεα σὰν πρῶτα, ἀφοῦ τοῦ 'χασες τὸ καῖκι. Ἄς πάει σσι βάρκες, μὰ ἐγὼ ἀπὸ δῶ δὲ φεύγω· τὴ χάρη δὲ σοῦ τὴνε κἀνω.»

«Ἐμένανε;» εἶπε ζαβώνοντας περγελαστικὰ τὸ χεῖλι του· «κοπέλα μου, δὲν εἶσαι καλά!» Καὶ γέροντας πρὸς τὸν ἀνιψιό του: «Ἄς χρωστάει χάρη τῆς μάνας τση! Γιὰ τὴ γρουσουζιά τση, μωρές, αὔριο, τὴν ἄλληνε, πουλιέται, τζά! τὸ σπίτι· κ' ἔτσι ἄς κάτσει μέσα, σὰ μπορεῖ. Πᾶμε μωρέ!»

«Ἄ τέτοιοι εἶσαστε!» τοὺς εἶπε ξεσπώντας ἀπελπισμένη σὲ δάκρυα ἐνῶ οἱ δύο ἄντρες ἔφευγαν.

Κι ὁ Ἄντρεας σταματαίνοντας μία στιγμὴ τῆς ἀποκρίθηκε: «Κάμε, ἄ θέλεις, τὴ μάνα σου νὰ τὰ δώσει.»

στιγμή ὁ θυμός του ἐξέσπασε ἀπάνου της. Δὲν ἔφταιγε. Μὰ δὲ θὰ μετάνιωνε; Ποιός ξέρει; Καὶ αὐτιάστηκε πάλι μὲ μίαν ἀλαργινὴ ἐλπίδα πὼς θ' ἄκουε τὰ ποθητὰ πατήματα του, κ' ἐπρόσμενε ἀκίνητη. Κι ὅταν εἶδε πὼς ὅλα εἶταν τοῦ κάκου, καὶ πάλι τότες μέσα στὴ νέα της καρδιά καινούρια ἀπαντοχὴ ἐφώτισε. 'Ἐξσκεπάστηκε' καὶ στὴ μικρὴ τρεμάμενη λάμψη τοῦ καντηλιοῦ ἐκοίταζε ἢ ἴδια τὸ κορμί της, τὰ μαρμαρένια της τὰ πλούσια τὰ στήθη, τὰ ξανθὰ μαλλιά της ποὺ ἐχυνόνταν στοὺς νώμους της σὰν ποταμὸς χρυσός, καὶ ἀπὸ τὴν κορφή ὡς τὰ πόδια ὅλα τὰ ἀρμονικά της σ ο υ σ ο ὄ μ ι α, ὅλο τὸ μέστωμα τῆς νιότης.

Κ' ἐσκέφτηκε: «Δὲν εἶναι ἄξιο τῆς ἀγάπης του αὐτὸ τὸ κορμί μου; καὶ μπορεῖ νὰ λησμονήσει τέλεια τὴν τόση μου ἀγάπη; Μπορεῖ ἀλήθεια νὰ μὴ γνοιαστεῖ γιὰ τὴ ζωὴ μου, καὶ νὰ 'μαι γιὰ πάντα ὀλότελα ξένη γιὰ κεῖνον;» Καὶ πάλι ὅμως μαῦρες ἰδέες ἐσκοτείνιασαν τὸ νοῦ της: "Ὡ κι ἂν ἐξαναρχότουν, κι ἂν τὴν ἀγκάλιαζε, κι ἂν τὴν περισφιγγε μὲ τὰ δυνατὰ του τὰ μπράτσα, μὲ τὴν ἀγάπη τὴν πρώτη, ποῦ θὰ βρισκότουν πλιά καὶ ἡ χαμένη ἢ ἀρμονία, ἀφοῦ ἐμπόρεσε μία στιγμή νὰ τὴν ἀρνηθεῖ, σὲ μία δύσκολη στιγμή τῆς ζωῆς, ἀδιάφορο ἂν ἀπὸ φταίξιμό του ἢ ὄχι, ἐνῶ τότες εἶχε μάλιστα τὸ χρέος νὰ ἀγωνιστεῖ καὶ νὰ νικήσει κάθε ἐνάντιο; Μὰ εἶταν δεμένη γιὰ πάντα μ' ἐκεῖνον. «Ὡ τὸ ψωμί, τὸ ψωμί!» εἶπε φοβισμένη. Καὶ ἀπάντησε τοῦ ἑαυτοῦ της: «Ὁχι δὲ θὰ τῆς ἔλειπε μῆτε ἐκεῖνο. Παληκαρίσια τὸ πρῶι θὰ ἐπήγαινε νὰ γυρέψει ἐργασία· θὰ τὰ ἐπατοῦσε τὰ παλιὰ τὰ συνήθια· περήφανη θὰ ἐφανερωνότουν μπροστὰ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, γιὰτὶ τὰ χέρια της ἐμποροῦσαν νὰ τὴ ζήσουν. Καὶ θὰ τὸν ἐπρόσμενε. Κι ἄς μὴν ἐρχότουν ἄ

'Ἐξσκεπάστηκε... (σελ. 84)

δὲν ἤθελε, ἢ καὶ στὸ ὕστερο ἄς τὴν ἀπαρατοῦσε γιὰ πάντα. Γιὰ πάντα;» Καὶ ἡ μεγάλη τῆς ἡ ἀγάπη ξάφνου ἐξύπνησε τρομερή, τρυφερή, ἀπέραντη, μέσα στὴν καρδιά τῆς, μέσα στὴν καρδιά τῆς γυναικὸς πού 'χε δοκιμάσει τὰ φλογερά ἀγκαλιάσματα, καὶ ἐθυμήθηκε τὰ πλατιά του τὰ στήθη, ὅπου κάθε νύχτα ἀκουμποῦσε τὸ ξανθὸ τῆς κεφάλι! Τὸν ἤθελε· τὸν ἤθελε δικό τῆς, μόνο δικό τῆς, καὶ εἶταν τρομερὸ τυράγνιο γιὰ κείνην ἡ ἰδέα πὼς μία ἄλλη ἤμποροῦσε νὰ τῆς τὸν πάρει γιὰ τὸ χρῆμα. "Ὅχι, τὰ χέρια του δὲν τὰ 'χε ἀνάγκη γιὰ νὰ τὴ ζήσουν· τὴν ἐζούσαν τὰ δικά τῆς. Μὰ ἡ ἀγάπη του τῆς εἶταν τώρα τόσο χρειαστή, ὅσο καὶ τὸ ἴδιο τῆς τὸ αἷμα πού τ' ἄκουε μέσα τῆς νὰ βράζει. "Ὅχι, δὲ θὰ τῆς τὸν ἐπαιρνε καμιά· δὲ θ' ἄφηνε. Τί ἐπείραζε ἂν ἐπουλιότου τὸ χρεωμένο παλάτι, πού κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη του τώρα ὅλη νύχτα ἐδερνότου; Ἡ καλοτυχία δὲ διαλέει μοναχὰ τὰ ψηλά τὰ σπίτια, δὲν περπατεῖ μόνο ἀνάμεσα σ' ἀρχόντους καὶ σὲ πλούσιους. "Ἄς ἐχανότου τὸ σπίτι. "Ὅ, τι θὰ ἐκέρδιζαν καὶ οἱ δύο τους θὰ 'ταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ ζήσουν, ἀφοῦ, ὅπως τοῦ 'χε πεῖ, εἶχαν νιότη, δύναμη, ὑγεία, καὶ ἄχ! τὴν ἀγάπη. "Ἄς ξαναρχότου μονάχα.

Καὶ αὐτιάστηκε πάλι τὰ πατήματα ἐνοῦ διαβάτη στὸ δρόμο. Καὶ ἀπὸ τὴ βιάση τοῦ βηματισμοῦ ἐκατάλαβε πὼς εἶταν ὁ φαναρὰς πού ἐσβηνοῦσε τοῦ καντουνοῦ τὸ φανάρι. «Θὰ φέξει σὲ λίγο» εἶπε παρηγορημένη. Κ' ἐκοίταξε τ' ἄλλο τὸ μισὸ τοῦ κρεβατιοῦ πού εἶταν ἄδειο καὶ ἐδάκρυσε. Μὰ τώρα ἡ καρδιά τῆς εἶχε ἡσυχάσει. Μέσα σ' ὅλην τὴν ταραχὴ τῆς νυχτὸς εἶχε ἀποφασίσει· καὶ μὲ καινούρια δύναμη ἀντιμετώπιζε πάλι τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ μὲ καινούριες ἐλπίδες ἐτοιμαζότου νὰ ζήσει. «Ὡ!» εἶπε, ἐνῶ ἐσηκωνότου, ὁ ἄντρας τῆς ἔπειτα ἀπὸ τὲς

πρῶτες μέρες θὰ συνήθιζε τὴ θέση του, θὰ συνήθιζε νὰ μὴν ντρέπεται τὴν ξένη δουλειά, καὶ θὰ τῆς ἐξαναρχό-
τουν τέτοιος ὅπως τὸν εἶχε πρωτογνωρίσει τὸ βράδι ποὺ ἀναθεμάτιζε τὰ πλούτη.

Καὶ τότε ἴκαμε. Ἀρματώθηκε μὲ ὑπομονή, μὲ καρτε-
ρία, μὲ ἐλπίδα, καὶ τὸ ἴδιο τὸ πρωὶ ἐζήτησε δουλειὰ στὸ
ἐργοστάσιο ποὺ ἐγνώριζε, ὅπου ἐδούλευε πάντα ἡ μάνα
της. Κι αὐτὸ τὸ τόλμημά της ποὺ ἐκαταφρονοῦσε τοὺς
πατροπαράδοτους καὶ παράλογους θεσμούς, τῆς ἐφάνηκε
πολὺ εὐκολότερο ἀπ' ὅ,τι τὸ φανταζόταν, κι οὔτε ἓνα
χείλι δὲ βρέθηκε νὰ τὴν κατακρίνει γιὰ τοῦτο. Εἶταν
φτωχιά κ' ἔπρεπε νὰ δουλέψει. Καὶ τώρα ἐπερνοῦσαν οἱ
μέρες της ἡσυχᾶ· μὰ ὁ Ἀντρέας δὲν ἐρχόταν.

Μόνο ἀπὸ τὸ μπάρμπα ποὺ τὸν ἔβλεπε κάπου κάπου,
γιατὶ τώρα κι αὐτὸς ἔλειπε ὅλη μέρα, ἐμάθαινε πὼς ὁ
ἄντρας της ἐδούλευε γιορτὴ καματερὴ στὴ θάλασσα καὶ
πὼς μόνο ἐρχόταν στὴ χώρα κάθε αὐγὴ μὲ τὴ βάρκα
γιὰ νὰ φέρνει στὴν ἀγορὰ τὰ ψάρια. Μὰ ὁ Σπύρος πο-
νηρὰ ἐφυλατόταν νὰ τῆς εἰπεῖ κ' ἓνα λόγο γιὰ τοὺς σκο-
ποὺς τους.

Εἶχαν λέω περνᾶσει μέρες κι αὐτὴ ὀλομόναχη ἐργα-
ζόταν· μὰ ἡ δοκιμασία τὴν εἶχε σκληρύνει καὶ ἡ καρ-
διά της εἶχε μεγαλώσει. Τώρα ἐγνώριζε καλύτερα τὸν
κόσμο. Καὶ τώρα ἤξερε ὅλο τὸ προάστιο πὼς οἱ Ξῆδες
εἶχαν φτωχύνει πλιά, πὼς ἄντρες καὶ γυναῖκες σπίτι τους
ἔπρεπε νὰ ξενοδουλεύουν γιὰ νὰ ζήσουν, κ' ἤξερε κιόλας
πὼς τὴν Κυριακὴ θὰ τοὺς ἔβαζαν τὸ πατρικὸ τους παλα-
τάκι στὴ δημοπρασία. Κι αὐτὸ τότε ἔχει ἀκούσει κ' ἡ Ρήνη,
μὰ τώρα δὲν ἀπελπιζόταν. Ἐπρεπε νὰ ὑποταχτεῖ στὴ

μοίρα κ' εΐταν παρέτοιμη νά νοικιάσει ένα χαμώγι και νά περιμένει ἀμόλευτη και τίμια τὸν ἄντρα της, ἂν ἀλλοῦθε δὲν ἐρχότου βοήθεια καμία. Εἶχε πάντα μίαν ἐλπίδα. Ἡ καρδιά της τῆς τό 'λεγε πὼς ἡ μάνα δὲ θὰ τὴν ἄφηνε στὸ ὕστερο νά χαθεῖ.

Κι ἀληθινὰ τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδι, ὅταν εἶχε σχολάσει ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιο ἢ κυρὰ Ἐπιστήμη ἦρθε και τὴ βρῆκε στὴν κρεβατοκάμαρά της, ὅπου ἐσυνήθιζε νά κάθεται ὅλο τὸ βράδι. Εἶχε κατεβασμένο χαμηλὰ τὸ μαντήλι της και τὰ μάτια της δὲν ἐφαινότου καθόλου, γιατί δὲν τὰ φώτιζε ἢ τρεμάμενη φλόγα τοῦ λυχναριοῦ ποὺ ἐπαίξε ἀπάνου στ' ἄλλα της τὰ πιθέματα.

Ἡ Ρήνη εἶχε σηκωθεῖ ἀκούοντας τὸ βῆμα της και μία στιγμή οἱ δύο γυναῖκες εἶχαν σταθεῖ σιωπηλές, σὰ νά ἐφοβούταν ἢ μία τὴν ἄλλη, σὰ νά ἐφοβούταν τὰ πικρὰ τὰ λόγια ποὺ εἶχαν νά ποῦν ἢ μία τῆς ἄλλης, κι ἀπέκει ὀλομιεμιὰς ἢ ἀγάπη ἐνίκησε. Ἡ κόρη ἐρίχτηκε στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας και τὰ δάκρυα ἔτρεξαν ποτάμι ἀπὸ τὰ μάτια τους και τὲς ἡσύχασαν και τότες ἐφιληθήκαν.

«Δυστυχισμένη!» τῆς εἶπε ἡ μάνα κλαίοντας.

Τῆς ἀπάντησε μ' ἓνα ἀναφιλητὸ ποὺ τῆς ἐτίναξε τὸ στήθι κ' ἔπειτα τῆς εἶπε: «Τί νά κάμω, μάνα;»

«Ὅ,τι ἔκαμες, ἔκαμες» τῆς ἀποκρίθηκε ἀφήνοντάς την και ξεσκεπάζοντας τὸ κεφάλι της, «ἄλλο ἀπ' ὅ,τι ἔκαμες δὲν εἶχες νά κάμεις, ἀλλὰ ἄς ἰδοῦμε ἂ μπορεῖ νά βρεθεῖ διόρθωση.»

Τὴν ἄκουε μὲ προσοχὴ κ' ἐσφούγγισε τὰ μάτια της. Θὰ ἐτελειώναν τάχα τώρα τὰ δεινὰ και θὰ ἐρχότου τέλος ἢ δίκαιη ἀνταμοιβὴ τῆς ἀρετῆς της;

«Τὸ ξέρεις» ξανάπε ἡ μάνα καθίζοντας μπρὸς στὸ

τραπέζι και ἡσυχασμένη τώρα· «τὸ ξέρεις πὼς τὴν Κυριακὴ σὰς πουλοῦνε τὸ σπίτι;»

«Τὸ ξέρω· μὰ ἄς πάει τὸ ἔρημο· τί τὰ θέλω τὰ χρειωμένα παλάτια; Αὐτὸ τοὺς ἐκατάστρεψε.»

«Μὴ βιάζεσαι» τῆς εἶπε ἡ μάνα ποὺ ὀλοένα τὸ βλέμμα της ἐζωντάνευε. «Αὐτὸ ποὺ λὲς δὲν εἶνε τὸ σωστό. Τ' ἀγαπάει και κεῖνος τὸ πατρικὸ του τὸ σπίτι.» Και σὲ μία στιγμή ἐπρόστεσε πικρά: «Σ' ἀπαράτησε, ἔ;»

«Δουλεύει στὰ ψάρια» ἀποκρίθηκε ντροπιασμένη, λέγοντας ναί, μὲ τὸ κεφάλι μονάχα.

«Και δὲ θὰ ῥθει;»

«Δὲν ξέρω, δὲ μοῦ 'πε.»

«Ἄκουσε» τῆς εἶπε σκεπτικὴ· «θὰ πάω αὔριο νά τὸν ἔβρω στὴ χώρα, τὴν ὥρα ποὺ φέρνει τὰ ψάρια, και θὰ τοῦ μιλήσω. Δὲ θέλω νά τὸ χάσετε τὸ σπίτι· ἄς τὰ πάρει τὰ ἐξακόσια ποὺ ἐγύρεψε· μὰ ἄς σὲ στεφανώσει.»

«Ὁ μάνα» εἶπε ξαναδακρῦζοντας ἀπὸ εὐγνωμοσύνη· «εἶσαι καλὴ! Μὰ κ' ἐγὼ δὲν ἐφταιξα. Τὰ πράματα δὲν ἦρθαν ἔτσι ἀπὸ χεριοῦ μου.»

«Ὅ,τι ἔκαμες, ἔκαμες» τῆς ἀπάντησε κλειώνοντας ἀγάλλι ἀγάλλι τὰ μάτια, σὰ νά 'θελε νά ξεφύγει μίαν ἄσχημη εἰκόνα ποὺ ἐκείνην τὴ στιγμή τῆς περνοῦσε μπροστά της.

Μὰ τώρα πάλι ἡ κόρη τῆς ἔλεγε: «Μόνον, ποιὸς ξέρει ἂ φχαριστηθεῖ μ' αὐτά. Ἐδῶ τὸ ὕστερο βράδι ἐμιλοῦσανε γιὰ χίλια, γιὰ χιλιάδες, ξέρω και γὼ γιὰ πόσα· και ποῦ νά βρεθοῦν αὐτὰ ποὺ θέλει, καημένη μάνα· τοῦ δοκῆθηκε νά σὰς γδάρει.»

«Τέτοιος δὲν εἶναι» τῆς εἶπε μὲ σοβαρὸ ὕφος· «ὄλα τὰ κάνει γιὰ νά μοῦ ἀνοίξει τὸ πουγγί μου και νά πάρει ὅσα ἐγύρεψε. Θὰ ῥθει πάλε στὴν ἀγκαλιὰ σου, καλὸς ὅπως εἶτανε και πρῶτα. Μὴν ἀπολπίζεσαι. Θὰ κερδίσει

τὸ σπίτι του. Γιὰ τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ τὰ καημένα θὰ δουλέψω ὅσο κι ἂν ἤμπορῶ· κι ἄς τοὺς ἀφήσω καθενοῦ λιγότερα, θὰ τοὺς γλυτώσω τουλάχιστο τὴν τιμὴ τοῦ σπιτιοῦ τους.»

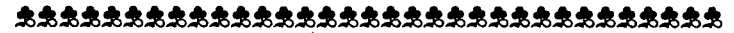
«ὦ μάνα» τῆς ἐφώναξε φχαριστώντας με σιγαλὴ φωνή. «Πόσο σ' ἐπίκρανα, καὶ τὸν καλὸ μου τὸν πατέρα!»

«Ὁ καημένος ὁ μεθύστακας! δὲν πίνει τώρα σταξιά· ἡ λύπη του εἶναι μεγάλη· τότε παρηγοράω ὅπως μπορῶ καὶ κείνον· θὰ σοῦ ἴδινε καὶ τὴν ψυχὴ του.»

«Ἄχ» εἶπε πάλι ἡ Ρήνη «νὰ μὴν εἴμουνα τουλάχιστον ἔγκυα!»

«ὦς κι αὐτό!» εἶπε ἡ μάνα· «εἶναι καβαλάρης αὐτός καὶ μεῖς πεζοί· ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὸ εἶτανε τὸ σκέδιο του· φοβερὰ μᾶς τὴν ἔπαιξε!» Καὶ σὰ μετανοιωμένη ξακολούθησε ἔπειτα ἀπὸ μία στιγμή: «Μὰ κάνω πολὺ κακὰ νὰ σοῦ τονέ κακολογᾶω. Ἡ τύχη τὰ ἴφηρε ἔτσι. Ὅπως κι ἂν εἶναι, αὐτὸς εἶναι ὁ δικός σου· μαζί του θὰ ζήσεις· ἔχε τότε μετὰ καλὰ καὶ φχαρίστα τον, ὅσο μπορεῖς. —Ἐχε τὴν εὐκὴ μου.»

Καὶ οἱ δύο γυναῖκες ἐσηκωθῆκαν καὶ ἀγκαλιαστήκαν πάλι. Ἡ κυρὰ Ἐπιστήμη ἐκουκούλωσε ἔπειτα τὸ πρόσωπό της καὶ μ' ἀλαφρωμένη καρδιά ἐκατέβηκε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἄντρεα μετὰ τὴν ἀπόφαση νὰ διορθώσει τὰ πάντα.

Εἶτανε ὀχτῶ ἡ ὥρα τῆς αὐγῆς. Ἡ χαρακτηριστικὴ κι ὁμορφὴ πλατεία τῆς Σπηλιᾶς εἶταν γιομάτη κόσμος: ἐμπόρους ποὺ ἐκάναν τὲς δουλειές τους, βαστάζους ποὺ ἐκουβαλοῦσαν τσουβάλια καὶ βαρέλια, κάρρα, ποὺ ἄλλα τὰ σέρναν ἄλογα, ἄλλα ἀνθρώποι, φορτωμένα δέρματα, σακιά, σανίδες, βαρέλια, κάσες ἢ καὶ ἄδεια ἐπηγαινοερχόνταν κάνοντας μεγάλον πάταγο, ποὺ ἐνωνότουν μετὰ τὴν βαβούρα τῶν ἀνθρώπων. Στὰ μαρμαρένια σκαλοπάτια τῆς ἀγορᾶς, ἢ τοῦ Μαρκᾶ ὅπως τὴν λέν οἱ Κορφιᾶτες, ἐκείνην τὴν ὥρα ἀνεβοκατέβαιναν καλοντυμένος κόσμος: παλαιοὶ ἀρχόντοι, νιόπλουτοι, ἐμπόροι, γιατροί, δικηγόροι· εἶταν ἡ ὥρα ποὺ οἱ καλοστεκάμενοι ἐψώνιζαν. Μέσα, κάτου ἀπὸ ἓνα πλατὺ πλακόστρωτο περιστύλιο ἐπουλοῦσαν κρέατα καὶ ψάρια, καὶ κάτου ἀπὸ τὴ γυαλοσκέπαστη αὐλὴ λάχανα, ὀπωρικά καὶ σπάνια λουλούδια. Οἱ φωνὲς τῶν πουλητάδων ἀντηχοῦσαν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη. Οἱ ψαράδες πίσω ἀπὸ τὸ πέτρινο πλακόστρωτο πεζούλι, ποὺ ἐτρογύριζε γύρω γύρω τὸ περιστύλιο, ψηλότερο καὶ σκεπασμένο μετὰ ξύλο ἐκεῖ ποὺ εἶταν τὰ κρέατα, ποὺ ἐκρεμόνταν κόκκινα καὶ κίτρινα κομμάτια μικρὰ καὶ μεγάλα, ἀπὸ σιδερένια ἀγκίστρια, ἐπαινοῦσαν φωνάζοντας τὰ ψάρια τους, ποὺ κάποια, κόκκινα, μαυριδερνά, ἢ ἀσημένια, ἐλαχταροῦσαν ἀκόμα ψοφώντας ἀπάνου στὲς πλάκες, ἄλλα εἶχαν τ σ ι ρ ὼ σ ε ι κ' εἶταν γυρτὰ σὰ δοξάρια, κι ἄλλα τέλος εἶταν μαλακά, χτυπημένα στὰ δίχτυα καὶ ψόφια ἀπὸ πολλὰς ὥρες.

«Πενήντα λεφτά τὰ ψάρια! πενήντα ἢ ἀνεμότρατα! πέντε δεκάρες!» ἔλεγε μία ὁμορφη μεταλλικὴ φωνή· καὶ στὸν ἴδιο καιρὸ ὁ λαχανὰς τραγουδιστὰ ἐπρόσφερε τὸ εἶδος του, ραντίζοντας τὰ πράσινα χόρτα ποὺ εἶταν ἀπλωμένα στὴν αὐλή, πάνου σὲ ξύλινα κατηφορητὰ κρεβάτια: «Σέσκλα, σέλινα, πετροσέλινα, σινάπια, σπανάκια, πάρτε, πάρτε!» Καὶ παρέκει ἓνας ἄλλος ἐπουλοῦσε τὰ ὀπωρικά του ποὺ εἶταν ἀπλωμένα καὶ κεῖνα στὰ ἴδια ξύλινα κρεβάτια, μέσα σὲ κανίστρια καὶ κοφίνια: χρυσὰ πορτοκάλια καὶ κινέτα, κίτρινα λεμόνια, φρούτα ξερά, κ' ἐφώναζε ὡς κ' ἐκεῖνος μὲ βραχνιασμένη φωνή: «Πάρτε, πάρτε! γλυκὰ νεράντζια, λεμόνια, κινέτα!» Κι ὅλες αὐτὲς οἱ φωνὲς ἀνακατεύονταν μὲ τοὺς μονότονους χτύπους τῆς μαχαίρας τῶν χασάπηδων, ποὺ στὲς ψηλὲς τους τὲς ἐξέδρες, σιωπηλοὶ ἐκεῖνοι, ἐλιάνιζαν τὰ κρέατα χαμογελώντας στοὺς μουστερῆδες τους, καὶ μὲ τὴ βοή τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐμιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους καὶ ποὺ ἐπαζάριζαν ὅ,τι ἐψώνιζαν.

Οἱ ψαράδες ἐγνώριζαν ὅλον τὸν κόσμον.

«Κόντε μου!» ἐκράζαν ἓναν ψηλό, λιγνό, μισόκοπον ἄντρα, ποὺ βιαστικὸς ἐπερνοῦσε, «κόπιασε· σοῦ 'χω ψάρι γιὰ τὸ τραπέζι σου.»

«Γιατρέ, κόπιασε!» «Ψυχάρι μου, σοῦ 'χω ὅ,τι θέλεις.»

Μία βαριά μυρωδιὰ ἀπὸ ψαρίλα, ἀπὸ νωπὰ κρέατα, ἀπὸ σάπια λαχανικὰ ἐφούντωνε ὅλον τὸν ἀέρα, μὰ κανένας δὲν τὴν ἐπρόσεχε. «Ὅλοι ὅσοι ἐψώνιζαν ἐγγνωρίζονταν συνατοὶ τους, γιὰτὶ κάθε μέρα ἐβλεπόνταν, κ' ἐχαιρετιόνταν μ' εὐγένεια· οἱ σπάνιοι, ἀπὸ τοὺς λίγους παλαιούς ἀρχόντους ποὺ ἀπόμνησκαν ἀκόμα, μὲ ἀδερφικὰ χαιρέτια συνατοὶ τους σὲ ἰταλικὴ γλώσσα, οἱ νιόπλουτοι

καὶ οἱ ἔμποροι περήφανοι καὶ καλοντυμένοι ἐκοίταζαν πρῶτα κατὰματα καὶ ἐπρόσμεναν τὸ χαιρετισμό, οἱ γιατροὶ κ' οἱ δικηγόροι καθέννας μὲ ξεχωριστὸ τρόπο, σύμφωνα μὲ τὸ χαρακτήρα τους, μὲ τὰ συμφέροντά τους καὶ μὲ τὲς ἰδέες τους. Κι ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον τὸν ἀκολουθοῦσε, κάθε ἄνθρωπο, κ' ἓνα παιδί δώδεκα ὡς δεκατεσσάρω χρονῶ, ξυπόλητο, κακοντυμένο, μὲ σκουφο ἢ μὲ ψάθα στὸ κεφάλι, μ' ἓνα κοφίνι κρεμασμένο στὸ χέρι ὅταν ἐψώνιζαν, περνασμένο ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ πισώπλατα ὅταν ἐμπαίναν στὴν ἀγορά, ψηλὰ ἀπάνου στὸ κεφάλι ὅταν ἐφεύγαν.

Ἐνας παλαιὸς ἄρχοντας, ἓνας γέρος, ψηλός, ὠραῖος, ἀσπρογένης καὶ μέτρια ντυμένος, ἐσεργιάνιζε, ὅπως τὸ 'κανε κάθε μέρα, στὸ περιστύλιο, ἀνάμεσα στὸν κόσμον ποὺ τὸν ἔξερε, μὲ τὸν ὑπασπιστὴ του, ἓναν ἄλλον ἡλικιωμένον ἄνθρωπο, πλιὸ παχὺ, πλιὸ μικρό, μὲ πλιὸ μεγάλη καὶ πλιὸ ἄσπρα γένια, πλιὸ προστυχότερα ντυμένον, καὶ ποὺ ἐπερπατοῦσε στὸ πλάι του μὲ τὰ χέρια στὲς τσέπες, κρατώντας ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴ μία τσέπη του ὀρθὸ τὸ χοντρό του μπαστούνι, σὰν οἱ ἀξιωματικοὶ τὸ σπαθί τους. Ἀπὸ χρόνια καὶ οἱ δύο τους ἐρχόνταν αὐτὴν τὴν ὥρα στὴν ἀγορά γιὰ νὰ βλέπουν τί ἐψώνιζε ὁ κάθε νοικοκύρης γιὰ τὸ σπίτι του.

Ἐμιλοῦσαν ἰταλικὰ μεταξύ τους καὶ καθὼς ἐδιάβαιναν ἄκουσαν ἓναν ἔμπορο νὰ παζαρεῦει περήφανα ἓνα ἀκριβὸ ψάρι.

«Magna ben questo qua!» (Τρώει καλὰ αὐτός!) εἶπε ὁ ἄρχοντας στὸ σύντροφό του.

«Xe in tochi falio» (Εἶναι καταχρεωκοπημένος) τοῦ ἀπάντησε ὁ ὑπασπιστής, κ' ἐσηκώθηκε στὲς μύτες τῶν ποδιῶν γιὰ νὰ ἰδεῖ τί εἶχε ψωνίσει κάποιος ποῦ

έπερνούσε σιμά τους και πού τους είχε χαιρετήσει.

“Adaseno?” (‘Αλήθεια;) έκαμε ό άρχοντας, ένώ έκαλημέριζε χαμογελώντας έναν πλούσιο πού, ώς έλεγαν, είχε πέντε έκατομμύρια, και πού έδιάλεγε πάντα τά φτηνότερα πράματα για τó σπίτι του, κλαίοντας τή φτώχεια του, τήν πολυτεκνία του και ζητώντας χάρισμα ένα ψαρούλι από τόν πουλητή του.

“No el se vergogna; e el gha tanti tesori!” (Δέ ντρέπεται· κ’ έχει τόσο βιός!) είπε ό άρχοντας.

“No la ghe pensa” είπε ό άλλος, “el sona ogni giorno tante strapazae dai pescaori!” (‘Εγνοια σου και μαζεύει κάθε μέρα βρισιές από τούς ψαράδες!)

Αυτήν τή στιγμή ήρθε στην άγορά κι ό ‘Αντρέας. Τόν ακολουθούσαν δύο βαστάζοι πού βιαστικοί έρχόνταν κατόπι του, φέρνοντας στο κεφάλι μεγάλα στρογγυλά κοφίνια παρόμοια σέ δίσκους πλεχτούς, γιομάτα ψάρια, βαστώντας στα δόντια τó καπέλο τους και κρατώντας σέ ισορροπία τó φόρτωμά τους με τά δυό τους χέρια. ‘Εβημάτιζαν με λυγισμένα γόνατα σά νά έχόρευαν, ξυπόλητοι και ξεμανίκωτοι. Μπροστά στους ψαρολόγους έ ξ ε β ο ή θ η σ α ν· και τώρα οί τρεις τους τά άράδιαζαν είδος είδος, σ ε λ ί δ ε ς σελίδες, άπάνου στές πλάκες, ένώ οί πουλητάδες άρχίζαν νά φωνάζουν τά παζάρια τους.

«Τά μπαρμπούνια, οί μπακαλάροι τής άνεμότρατας τέσσερις δεκάρες!»

Εΐταν ψάρι πολύ στην άγορά και έπηγαινοερχόνταν ό κόσμος, κι όλο έσεργιάνιζε ανάμεσα στους ανθρώπους ό παλαιός ό άρχοντας κουβεντιάζοντας ίταλικά με τόν ύπασπιστή του.

Και νά σου τώρα ήρθε στην άγορά και ή κυρά ‘Επιστήμη. Εΐταν ή πρώτη φορά στη ζωή της, πού έμπαινε

έκει μέσα. Ψηλή, λιγνή, λυγερή, με ζαρωμένο πρόσωπο, άχνή λίγο, μ’ ένα μαύρο μαντήλι στο κεφάλι. Τά ζωερά της τά μάτια, πού είταν άκόμα νέα, έπρόδιναν τήν άνησυχία τους και έκοίταζαν τριγύρου άναζητώντας τόν ‘Αντρέα, πού άνυπόψιαστος άκολουθούσε τó έργο του. “Όταν τόν είδε τέλος, έπροχώρησε πρós άπάνου του, έκαλημέρισε χαμηλόφωνα ύλους και του ‘πε: «Θά σου μιλήσω.»

«Δέν άδειάζω τώρα» τής άποκρίθηκε μεπερδεμένος και με άνυπομονησία: «τό βλέπεις!» Και με μία χειρονομία τής έδειξε τόν έαυτό του, σά νά ‘θελε νά τής είπει, πώς άν είτουν εκεί αυτήν τήν ώρα, ξυπόλητος, με άνασκουμπωμένα ως τó γόνα τά βρακιά, χωρίς γιακέτα, ξεμανίκωτος, τής τó χρωστούσε εκείνης μονάχα.

«Για τó καλό σου, για τó καλό σου ήρθα» του άπάντησε πειραγμένη και δαγκάνοντας τó ξεθωριασμένο της χείλι. «Για τó καλό σας!»

Τώρα τής άποκρενότουν ό μπάρμπας πού είταν ένας από κείνους πού είχαν φέρει τά ψάρια: «Σου μίλησε, συμπεθέρα, πώς δέν άδειάζουμε τώρα. Κόπιασε στην εύκη του Θεού και μιλεΐς μίαν άλλη βολά. Εΐναι τόπος έδω για κουβέντες;»

Τόν άγριοκοίταξε με θυμό και του ‘πε: «‘Α πό φ τ ο υ του δίνεις πάντα τσι καλές όρμήνειες.»

Μερικοί άνθρωποι διαβαίνοντας τούς έκοίταζαν περιέργοι, μα οί ψαράδες άκολουθούσαν τó θέλημά τους.

«Πάμε νά σου πώ!» ξανάπε ή κυρά ‘Επιστήμη στενοχωρημένη.

«Νά πουλήσω τó ψάρι. ‘Ετσι μ’ έκαταντήσατε!»

«Κάμε, μωρέ ‘Αντρέα» είπε ό μπάρμπας, «τή δουγείά σου — στο Θεό σου. Κι άφησέ τηνε νά λείει. Δέ

θά 'ναι καλά αὐτὴ ἢ καημένη ἢ γυναίκα. Μωρὲ μπελιάς ἐσήμερα!»

«Καλὰ» εἶπε ἡ γυναίκα κουνώντας τὸ κεφάλι, σὰ νὰ φοβέριζε. «Θὰ μιλήσω ἐδῶ κι ἄς μᾶς ἀκούνε.»

Κάποιοι ἐπρόσεξαν· ὁ ἄρχοντας μὲ τὸ σύντροφό του ἀπὸ μακριὰ ἐσταθήκαν ν' ἀκούσουν.

«Αὔριο πουλιέται τὸ σπίτι σου» τοῦ ξανάπε στενοχωρημένη.

«Καλύτερα» ἀποκρίθηκε πεισμωμένος καὶ σταυρώνοντας τὰ χέρια του· «ἔτσι θὰ πάρεις τὴ θυγατέρα σου ὀπίσω, κ' ἐγὼ θὰ 'μαι ἐλεύτερος.»

«'Αφόντις τὴν ἀπάτησες» τοῦ ἀπολογήθηκε, ἐνῶ τὸ αἷμα ἀνέβαινε στὰ μάγουλά της ἀπὸ θυμὸ καὶ ντροπὴ, «ἔχεις καρδιὰ νὰ τὸ λές! 'Ακου· σοῦ 'φερα τὰ ἐξακόσια γιὰ νὰ τὸ ξαγοράσεις, ὅσα μοῦ ζήτησες σοῦ τὰ δίνω.»

«Τίμια μιλεῖ ἡ γυναίκα» εἶπαν μὲ συμπάθεια καμπόσα στόματα τριγύρου της.

Μὰ τώρα ὁ μπάρμπας ἀποκρενότουν: «Σοῦ μίλησε πῶς ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ὥρα γιὰ κουβέντες· ὄλ' αὐτὰ ποὺ λές εἶναι ἄγια καὶ καλά, μὰ δὲν εἶναι γιὰ ἐδῶ, νοικοκυρὰ μου. Κόπιασε στὸ καλὸ καὶ τὰ ματαλέμε.»

Μὰ ἡ κυρὰ 'Επιστήμη δὲν ἐσάλευε. «Στὰ 'φερα» τοῦ ξανάπε.

«Τὰ ὀβολὰ σου δὲν τὰ θέλουμε» εἶπε ὁ μπάρμπας· «ἄς τὰ 'δινες ἐτότες· βιάσταξέ τα ἢ ἴδια ποὺ σοῦ χρειάζονται, καὶ βιάσταξε καὶ τὴ θυατέρα σου· ἐβρήκαμε ἄλλοῦ καλύτερα. Τὸ σπίτι ἄς πᾶει στὸ διάλογο· κάνουμε ἄλλο!»

«Ναὶ» εἶπε ὁ 'Αντρέας· «τί νὰ πρωτοκάμω μὲ τὰ ἐξακόσια; δὲ βλέπεις τὰ κατάντια μου;»

«Δὲν ἔχω ἄλλα» τοῦ ἀποκρίθηκε μὲ μουγκὴ φωνὴ γρικώντας νὰ βράζει τὸ αἷμα στὴν καρδιά της.

«Δὲν τὴν παίρνω! 'Εβρήκα ἄλλοῦ τὰ τρίδιπλα!»

«'Ω ἂν μ' εἶχε θελήσει ἐμένα!» εἶπε ὁ 'Αντώνης, ποὺ εἶταν ὁ ἄλλος βαστάζος, «ἐγὼ αὐτὴν ἤθελα, ὄχι τὰ χρήματά της. Μὰ ποῦ νὰ τολμήσω νὰ τσῆ τὸ πῶ!»

Τώρα ἡ κυρὰ 'Επιστήμη ἔτρεμε, τὰ μάτια της ἐλαμπύρισαν, τὸ μαντήλι τοῦ κεφαλιοῦ της ἐγλίστρησε στὲς πλάτες. «Οἱ ἄτιμοι!» ἐσυλλογίστηκε· «θέλουνε νὰ μᾶς γδάρουνε· ἀλλιῶς τὴν παρατάει γιὰ νὰ πάρει τὰ περισσότερα! Οἱ ἄτιμοι!» Καὶ κάτι τὴν ἔσπρωχνε νὰ ριχτεῖ ἀπάνου τους νὰ τοὺς βγάλει τὰ μάτια μὲ τὸ δάχτυλο, νὰ τοὺς ξεσκίσει μὲ τὰ νύχια καὶ μὲ τὸ στόμα, κ' ἐπιθυμοῦσε τώρα νὰ 'χει χέρια διπλά, δύο στόματα, νὰ 'ναι αὐτὴ ἢ ἴδια δύο ἀνθρώποι, γιὰ νὰ τοὺς ἀδράξει καὶ τοὺς δύο τὴν ἴδια στιγμή καὶ νὰ τοὺς κακοποιήσει, ὅπως τοὺς ἔπρεπε: τὸ δολερὸ πὸ μάρμπα καὶ τὸν ἄτιμον ἄνθρωπο ποὺ τῆς εἶχε καταστρέψει τὴ θυγατέρα.

«Μοῦ τὴ στέρνεις» τοῦ 'πε βραχνὰ («νὰ γεννήσει σπίτι μου!»)

«Δὲν τὴ θέλουμε! 'Εσωσε!» τὴν ἀντίσκοψε ὁ μπάρμπας.

«'Αδικο, ἄδικο!» εἶπαν κάποιοι ποὺ τώρα ἀκολουθούσαν περιέργοι τὴ συνομιλία.

«Νὰ γεννήσει σπίτι μου τοῦ μούλους σου!» τοῦ φώναξε ἡ γυναίκα παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ κόσμου, ποὺ ὀλοένα περισσότερος τοὺς τρογύριζε. «'Ετσι τό 'καμε κι ὁ ψόφιος ὁ πατέρας σου. Γι' αὐτὸ ἐπήγατε καὶ καλά».

Ὁ 'Αντρέας ἐθύμωσε καὶ ἠθέλησε νὰ τὴ σπρώξει. «Κόπιασε στὸν γέρον τὸ διάλογο!» τῆς εἶπε.

«Τί ἔχει αὐτὴ ἢ λάμια;» ἐρώτησε ἰταλικά τὸ σύντροφό του ὁ ἄρχοντας ποὺ σταματημένος ἀπὸ μακριὰ ἐκοίταζε.

«Μὰ δὲν ξέρω» ἀποκρίθηκε ὁ ἄλλος σὰ νὰ τοῦ ἴλεγε:
"Ἀφησέ με ν' ἀκούσω.

«Δῶσε τόπο τσ' ὀργῆς» εἶπε ὁ μπάρμπας· «ἄμε νὰ φύγεις κι ἄφησέ με νὰ κάμω ἐγώ, μωρέ, γιὰ νὰ γλυτώσουμε σήμερα.»

Ἄντρέας εἶταν ἔτοιμος ν' ἀκολουθήσει τὴν ὀρμήνια του, μὰ, πεισμωμένος καθὼς εἶταν, ἠθέλησε ἀκόμη νὰ τὴν πειράξει: «Οὔτε ὄλο τὸ βιὸς τῶν Κορφῶνε νὰ τσῆ δώκεις δὲν τήνε παίρνω.»

Καὶ ἡ γυναῖκα τώρα ἐκατάλαβε πὼς ἀληθινὰ τῆς ἔφευγε· κ' ἐσυλλογίστηκε πὼς ἡ θυγατέρα της εἶτανε χαμένη, καὶ πὼς ἀπόμνησκε στὴ ντροπὴ τὸ σπίτι της. Οἱ δοκιμασίες, ὁ ξεπεσμός εἶχαν σκληρύνει τὴν καρδιά τοῦ Ἄντρέα, τὸν εἶχαν σπρώξει στὴν ἀτιμία· καὶ τὸ ἔβλεπε: τὸ ἔχε ἀποφασίσει τώρα, γιὰ νὰ διορθώσει τὴ θέση του, νὰ πάρει τὴν ἄλλη τὴν πλούσια καὶ νὰ παρατήσει γιὰ πάντα τὴ Ρῆνη. Ἐπρεπε νὰ τὸν ἀφήσει ἀτιμώρητος νὰ φύγει ἀπὸ μπρὸς της; Τὰ μάτια τῆς μάνας ἄστραψαν. Ἐρίχτηκε πρὸς τὸν Ἄντρέα καὶ τὸν ἄδραξε ἀπὸ τὸν ὄμο καὶ τὸν ἐκρατοῦσε δυνατὰ, σφίγγοντας ὅσο ἐμπόρειε τὸ χέρι της.

«Ἐλα στὸ νου σου» τοῦ ἴπε ἀπελπισμένα «ὡς τὸ ὕστερο θὰ ἐπιμείνεις στὴν ἀτιμία; Δὲ μπορῶ νὰ σοῦ δώκω περσότερα.»

Ἄντρέας τὴν ἐσκούντησε πασιζοντας νὰ ἐλευτερωθεῖ· κ' ἐκείνη τότες ἐκατάλαβε ποῦ ἡ δύναμή της εἶχε μεγαλώσει· ἡ καρδιά της τῆς ἔλεγε πὼς ἐμποροῦσε νὰ τὰ βάλει καὶ μὲ δέκα σὰν τὸν Ἄντρέα, κι ἄς εἶταν ἄντρες καὶ δυνατοί, κι αὐτὴ γυναῖκα. Ἐκοίταξε ὀλόγυρά της τὸν κόσμο, κ' ἐκατάλαβε πὼς ὄλοι τὴ θεωροῦσαν μὲ συμπάθεια. Καὶ καθὼς ἐκοίταζε γύρω της, τὸ βλέμμα

Τοῦ κατάφερε μία μαχαιριά... (σελ. 99)

της έπεσε άπάνου σ' ένα μικρό μαχαίρι πού τό 'χαν έκεί οί ψαράδες για νά ξελεπίζουν τά άγκαθερά τά ψάρια. Κ' ένώ ό 'Αντρέας, πού όλο έτιναζότου για νά τ'ης φύγει, τ'ης ξανάλεγε, θυμωμένος τώρα κ' έκείνος: «Σου 'πα πού δέν τηνε παίρνω· τί άλλο θέλεις;» ή γυναίκα, χωρίς νά ξέρει καθαυτό τί κάνει, άδραξε ξάφνου τό μαχαίρι πάνουθε άπό τές όγρές τές πλάκες και κλειώντας τά μάτια της για νά μή βλέπει τό έγκλημα, του κατάφερε μία μαχαίριά πού τόν έπίτυχε στο μπράτσο. 'Ο κόσμος έμπηκε στη μέση και τούς ξεχώρισαν. Αίμα έτρεξε άπό τήν πληγή. 'Η κυρά 'Επιστήμη έκοίταζε περίτρομη σάν κουτή τό ματωμένο λεπίδι και μέ φρίκη τό πέταξε κατά γης. 'Ο θυμός της είχε πέσει όλομεμιάς, και στην καρδιά της εύκιότου νά 'ναι άλαφριά ή πληγή πού του 'χε κάμει, κ' εύχαριστήθηκε όταν άκουσε νά λέν οί άνθρῶποι πού 'χαν περιτρογυρίσει τόν 'Αντρέα και πού του έκοίταζαν τό μπράτσο: «Δέν είναι τίποτα· τό μαχαίρι δέν έμπηκε βαθιά.» Είταν κίτρινη άπό τή σύγχυσή της. Δύο άστυνομικοί τ'ης είχαν πιάσει τά χέρια. «Καλά του 'καμε» έφώναζε ό κόσμος.

«Τρομερό πράμα!» έφώναζε ό άρχοντας ιταλικά στον ύπασπιστή του.

«Πώς έκαταντηθήκαμε, άφέντη!» του άποκρίθηκε ιταλικά πάλι ό πλούσιος πού άγόραζε τά φτηνότερα ψάρια και πού 'χε βρεθεί σιμά του κ' έβιαζότου τώρα νά φύγει γιατί έφοβότου· «άχ καημένη 'Αγγλία!»

«Τότες δέν είχαμε τέτοια πανηγύρια» είπε έλληνικά ό άόλουθος του άρχόντου.

Τώρα ή δυστυχιμένη ή νοικοκυρά έδάκρυζε. 'Αναμετρούτου μέ θλίψη τά άποτελέσματα: 'Η κοπέλα της παρατημένη για πάντα· αύτή ή ίδια στη φυλακή για

μήνες, ίσως για χρόνια τὸ σπίτι της ἔρημο· τὰ παιδιά της σὰν ὄρφανὰ στὰ χέρια τοῦ ἀδύνατου τ' ἀντρός της· κ' οἱ κοπέλες της, μάλιστα τὰ δύο θεριά πού ἄξαιναν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, καὶ πρῶτα πρῶτα ἢ δεύτερη πού εἶταν μεγάλη ἀρκετὰ καὶ πού μποροῦσε νὰ κάμει τὰ ἴδια.

Οἱ ἀστυνομικοὶ τὴν ἐτραβούσαν ὥστόσο γιὰ νὰ τὴν πάρουν. Κ' ἡ δυστυχισμένη ἐκοίταξε μία στιγμή τὸν Ἀντρέα πού ἐχαιρότου τῶρα τὸ γλυτωμό του, καὶ τοῦ 'πε παρακαλεστικά: «Μὴ μοῦ χάσεις τὸ σπίτι μου. Πάρ' τὸ κλειδὶ τοῦ κομοῦ καὶ σύρε νὰ σοῦ τὰ δώκει ὅλα ὅσα ἔχω ὁ ἀντρας μου· στὴν τράπεζα εἶναι βαλμένα στ' ὄνομά του. "Ὅλα, ὅλα· μόνο διαφέντεψέ με στὸ δικαστήριο. Ἀνάθεμά τα τὰ τάλαρα!»

«Ἔτσι ναι!» εἶπε ὁ μπάρμπας μ' ἕνα χαμόγελο· «τουλάχιστο τὴ μαχαιριὰ τὴν πλερώνει.»

«Δὲν ἔχω τίποτα» εἶπε ὁ λαβωμένος καὶ τὰ μάτια του ἄστραψαν.

«Δὲ θά 'μαι ἄλλο φτωχός. Ἀφῆστε με. Θὰ πάω νὰ τήνε στεφανώσω.»

Κ' ἕνας ψαρὰς πού ἐστεκότου πίσω ἀπὸ τὰ ψάρια του, ἕνας γέρος δυνατός, μεγάλος καὶ κόκκινος, ὁ μοναχός πού ἐφοροῦσε ἀκόμα ἄσπρη βράκα καὶ φέσι, ἐφώναξε μὲ περηφάνεια:

«Μωρὲ χαλάλι σας, μωρὲ Μαουκιῶτες! κάθε μέρα καὶ παληκαριὲς ἐδῶ κάτου στὸ Μαρκᾶ. Τσι προάλλες ὁ ἕνας ἐσκότωσε τὸν κριτὴ — μωρὲ πασαλειψιά! Κ' ἡ Τρινκούλαινα ἐσήμερα· τό 'δειξε!»

«Cosa ha dito?» (Τί εἶπε;) ἐρώτησε ὁ ἄρχοντας τὸν ὑπασπιστὴ του.

«Ha parlà de la onfeganda del giudice».

Ἡ πληγὴ τοῦ Ἀντρέα εἶτανε τιποτένια. Ἀφοῦ τοῦ τὴν ἔπλυναν καὶ τοῦ τὴν ἔδεσαν σ' ἕνα φαρμακεῖο, ἐξέκίνησε τῶρα γιὰ τὸ προάστιο. Ἐπήγαινε νὰ ξαναβρεῖ τὴ Ρήνη, νὰ πάρει τὰ χρήματα, νὰ πλερώσει τὰ χρέη του, κ' εἶχε σκοπὸ νὰ ἐτοιμάσει τὴ χαρὰ του γιὰ τὴν ἄλλη Κυριακὴ. Ἐλευτερωμένος ἀπὸ τὴ φτώχεια, ξανάβρισκε τῶρα τὸν ἑαυτό του, ἐγενότου πάλι ἄνθρωπος καλός, κ' ἐξυπνοῦσε ξανὰ ἡ ἀγάπη στὴν καρδιά του.

Στὸ δρόμο τὸν ἐσυχαιρόνταν ὅλοι γιὰ τὸ γλύτωμα, καὶ στὸ προάστιο, ὅπου ἀμέσως εἶχαν κοινολογηθεῖ τὰ πάντα, τὸν ἐπεριτρογύριζε ὁ κόσμος κ' ἤθελε ν' ἀκούσει ἀπὸ τὸ στόμα του ὅ,τι εἶχε συνέβει. Εὐχαριστιόνταν ὅλοι γιὰ τὴν ἐβγαση, καὶ τοῦ εὐκίονταν εὐτυχία.

Ἐπῆγε στὸ σπίτι του· καὶ μὴ βρίσκοντας ἐκεῖ τὴ Ρήνη, ἐπῆγε, χωρὶς νὰ χάσει στιγμή, στὸ σπίτι τῆς πεθερᾶς του.

Ἐκεῖ ἐκλαίγαν ὅλοι, ἡ Ρήνη, οἱ δύο ἀδερφάδες της καὶ τὸ ἀγόρι.

Τὴν ἐσίμωσε γιὰ νὰ τὴ φιλήσει.

Ἐκείνη τὸν ἐκοίταξε μὲ παράπονο, σὰν νὰ τὸν ὄνειδιζε γιὰ ὅλο τὸ φέρσιμό του, μὰ δὲν ἀντιστάθηκε στὸ ἀγκάλιασμα. Θὰ βρισκε στὸ τέλος κάποια γενναιότητα στὴν καρδιά του;

Τῆς εἶπε χαρούμενος, σὰ νὰ 'χε λησμονήσει στὴ σι-

γμή ὅ,τι εἶχε κάμει τόσες ἡμέρες: «Τὴν Κυριακὴ στεφανωνόμαστε!»

Αὐτὴ τοῦ χαμογέλασε.

«Καὶ πάει ἡ φτώχεια» ζακολούθησε· «τῆς ἀφήκαμε γειά! ἡ μάνα σου ἐθύμωσε, μ' ἐβάρωσε, μὰ δὲν πειράζει. Τὰ δίνει ὅλα ὅσα ἔχει· δὲ θὰ πάρω παρὰ τὰ χίλια πού χρειάζονται.»

Ἐκείνη ἐκοίταξε πονεμένη τὰ ἀδέρφια τῆς, ἐκατέβασε τὸ βλέφαρο καὶ δὲν τοῦ ἀποκρίθηκε.

«Γιατί δὲ χαίρεσαι;» τὴν ἐρώτησε.

Κι αὐτὴν τῆ στιγμῇ ἐμπῆκε στὸ σπῆτι ὁ γέροντας ὁ Τρίγκουλος. Ἐτρεμε ὄλος, ἀχνός, λιγνός, φοβισμένος, μὲ μάτια πού τὸ κρασι ἀπὸ τόσα χρόνια τοῦ τὰ ἔχε θολώσει. Μὰ τώρα εἶταν ξενέρωτος κ' ἐδάκρυζε. Εἶχε ἀκούσει τὰ τελευταῖα τὰ λόγια τοῦ Ἀντρέα κι ἀγκάλιασε μ' ἀγάπη τὴ θυγατέρα του. Κ' ἐκεῖ δὲν ἐμπόρεσε πλιὰ νὰ βαστάξει. Ἐνα ἀναφιλητὸ βαρὺ βαρὺ τοῦ ἐτίναξε τὰ στήθη, κ' ἐμούγκρισε γιὰ νὰ μὴν ξεφωνίσει τὸ κλάμα.

Κι ὁ Ἀντρέας στενοχωρημένος ἐκοίταζε τὰ δύο πλάσματα, πού ἀγαπιόνταν, πού ὑπόφερναν ἐξαιτίας του καὶ πού τώρα δὲν ἐμιλούσαν.

Τέλος ὁ πατέρας τῆς εἶπε, σφίγγοντάς τὴν στὴν ἀγκαλιά του: «Σ' ἐδυστύχεψε!»

Δὲν εἶπε ποιός. Ὁ νοὺς του εἶταν ἴσως γιὰ τὴ γυναῖκα του, μὰ ὁ Ἀντρέας ἐνόμισε πὼς τὰ λόγια τὸν ἐχτυπούσαν ἐκεῖνον, κ' εἶπε: «Ἐφταιζα· μὰ τώρα ἐδιορθώθηκε ὅλα. Τὴν Κυριακὴ βάζω στεφάνι. Ἐδῶ τὰ κλειδιά τοῦ κομοῦ· εἶπε νὰ μοῦ τὰ δώκεις τὰ χίλια.»

«Καὶ ξαναγοράζεις» τοῦ ἔπε ἡ Ρήνη πικρὰ «καὶ τὴν ἀγάπη; ὦ τί ἔκαμες!» Κ' ἐβάλθηκε νὰ κλαίει.

«Τὴν ἀγάπη;» ἐρώτησε ἀχνίζοντας· «καὶ δὲν τὴν ἔχω;»

Καὶ ξαναγοράζεις, τοῦ ἔπε πικρὰ, καὶ τὴν ἀγάπη; (σελ. 102)

«Όχι!» τοῦ ἀποκρίθηκε «ὄχι! γιά λίγα χρήματα εἶσουνε ἔτοιμος νά μέ πουλήσεις καί χωρίς αὐτά δέ μ' ἔπαιρνες· πάει τώρα ἡ ἀγάπη. Ἐπέταξε τὸ πουλί!»

«Θά ξανάρθει» τῆς ἀπολογήθηκε λυπημένος, «στή ζεστή τῆ φωλιά του. Ἡ ζωή μας θά ἔναι παράδεισος!»

«Όχι!» τοῦ ἔπε: «ἔπειτα ἀπ' ὅ,τι ἔκαμες ὄχι! κι ἂ σ' ἀγαποῦσα δέ θά ἐρχόμουνα μαζί σου. Εἶμαι δουλεύτρα· ποιόνη ἔχω ἀνάγκη;» Καί σέ μία στιγμή ξακολούθησε: «Γιατί ν' ἀδικηθοῦν τὰ ἀδέρφια μου;»

«Σ' ἐδυστύχεψε!» εἶπε πάλι πικρὰ ὁ πατέρας, πού τώρα εἶταν ξενέρωτος. «Γιατί νά μὴν τὰ δώσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅπως τσῆ τό ἔπα; Ἀνάθεμά τα τὰ τάλαρα!»

«Πᾶμε!» εἶπε ὁ Ἀντρέας.

«Όχι!» τοῦ ἔπε μ' ἀπόφαση· «ἐδῶ εἶναι ὁ χωρισμός μας. Θά πάω σέ ξένα μέρη, σέ ξένον κόσμον, σ' ἄλλους τόπους· θά δουλέψω γιά μέ καί γιά νά κουνάρησω τὸ παιδί πού θά γεννηθεῖ. Θά μοῦ δώσει ἡ μάνα γράμματα γιά νά ἔβρω ἄλλοῦ ἐργασία· θά τὰ πάρει ἀπὸ τὲς κυράδες της. Ὁχι, δὲν ἐρχομαι! Εἶμαι δουλεύτρα· ποιόνη ἔχω ἀνάγκη;» Κ' ἔπειτα ἀπὸ μία στιγμή σὰ ν' ἀπαντοῦσε σέ κάποια της σκέψη ἐξαναφώνησε: «Δὲν ἐρχομαι, δὲν ἐρχομαι!»

Ὁ Ἀντρέας τὴν ἐκοίταξε ζεταστικά κ' ἐκατάλαβε πὼς ὅλα τὰ λόγια θά ἔταν χαμένα.

«Ἀνάθεμά τα τὰ τάλαρα!» ἐφώνησε πάλι ἀπελπισμένος. «Πάει ἡ εὐτυχία μου!»

Κ' ἐβγήκε στὸ δρόμον.

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι

ἀβγατίζω, περισεύω

ἀντισκόφτω, κόβω απότομα, μποδάω, μπαίνω στη μέση.

ἀξιώνω και **ἀξάλνω**, μεγαλώνω

ἀπόφτου, έσύ, από μεριά σου

ἀπηχάω, ἀρχινάω

βέντουλο, βεντάλια

βουρδούλιο, ντρόπιασμα, ρεζίλεμα

γιάδεμα μπόλια ή μαντήλι (γενικά τὸ σκέπασμα τοῦ κεφαλιοῦ)

διάφορο κέρδος, τόκος

ἐρτζι, φήμη, δνομα

κάζεται (μοῦ, σοῦ, τοῦ) μοῦ φαίνεται, νομίζω

καλανταρίζω, γέρνω από τή μιὰ και τήν ἄλλη μεριά, τρικλίζω

κανίστρι, μικρὸ καλάθι

καντούνι, σοκάκι

καριουτσο, τὸ ἓνα ὄγδοο τοῦ γαλονιοῦ

καταλαλιά, κατάκριση, κουτσομπολιὸ

κολώβι, δεμάτι

κούκουμα, μεγάλο μπρίκι για καφέ ή τσάι

κουναρῶ, μεγαλώνω, ἀναθρέφω

λατίνι, τριγωνικὸ πανι καϊκιοῦ

λεχομανάω και **λέχομαι**, λαχνιάζω, βαρινασάινω

λογιάζω, ὑποθέτω, φαντάζομαι, ὑπολογίζω, μοῦ φαίνεται

μαόνα, μεγάλη ξύλινη βάρκα για τὸ ξεφόρτωμα τῶν караβιῶν ποῦ

τὴ ρυμουλκούσαν

μπαντίδος, ἱταλ. bandito, λαθρέμπορος, ληστής

μπάχι, ποδαρικό, τύχη, καλοτυχιά

μπόργγο, προάστιο

μπότα, τρύπα
μποτήρι, μικρό σταμνί
νοδαρικό συμβόλαιο, συμβόλαιο σέ συμβολαιογράφο, νοδάρο,
ιταλ. notario
ντριμώνω, στριμώνω

ξαφόρμιση, δικαιολογία
ξεσπουρδίξω, μεγαλώνω γρήγορα
ξοπίσω, δίνω ξοπίσω: πάω με τὸ μέρος κάποιου, τὸν βοηθάω,
συμφωνῶ με τὴ γνώμη του.
ξυλαγγερνή, ψηλὴ καὶ κοκαλιάρα

περίληψη, κατάσταση, ἀνάγκη, κατάντημα

σάικος -η -ο, σίγουρος
σουρούπι, χαρακτηριστικὸ τοῦ προσώπου ἢ τοῦ κορμοῦ
σουσούμι, ὑπνάκος
στατικός -ῆ -ό, ἀλαλος, ἄφωνος, ἐκστατικὸς
στήμα, εἰκοσιτέσσερις σφυρίδες
σφυρίδα, λιόπανο καμωμένο ἀπὸ βοῦρλα ἢ κναάβι

ταβερναριά, ὁ κόσμος τῆς ταβέρνας
τραμποῦκο, πληρωμὴ γιὰ νὰ βουλώσει κάποιος τὸ στόμα του, νὰ
κάνει στραβὰ μάτια

φλίβερος -η -ο, δύστυχος, κακομοίρης

χαζίρι, ἔτοιμος, τελειωμένος
χαλεύω, γυρεύω, ψάχνω
χαντακωμένος -η -ο, κακοπαθημένος, καταστρεμένος

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ *

τοῦ ΑΡΙΣΤ. Δ. ΣΙΑΕΡΙ

Ὁ Θεοτόκης κατάγονταν ἀπ' ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Κερκύρας, ἐκ τῶν κομήτων Θεοτοκῶν ποὺ ἤρθαν στὴν Κέρκυρα ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ποὺ ἔδωσαν στὰ γράμματα καὶ στὸν νεότερο πολιτισμὸ τῆς Ἑλλάδος ἀνθρώπους μεγάλης ἀξίας, ὡς ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Σπυρίδων Θεοτόκης, ὁ Ἐμμανουὴλ Πρίγκηψ Θεοτόκης (τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς Ἰονίου Πολιτείας) καὶ ὁ πατέρας του Μᾶρκος Θεοτόκης. Ἐσπούδασε στὴν Κέρκυρα καὶ νέος ἀκόμα ἐμίσηψε στὴν Εὐρώπη. Πρωτοσπούδαξε μαθηματικὰ καὶ φυσικὲς ἐπιστῆμες στὸ Παρίσι. Ἄλλ' ἢ λογοτεχνικὴ τοῦ ψυχῆ τὸν ἐτράβηξε γρήγορα πρὸς τὴν τέχνη. Νέος ἔγραψε στὸ Παρίσι (στὰ 1895) τὸ πρῶτον του ρομάντσο γαλλικὰ: *La Vie des Montagnes*, βιβλίον ποὺ ἐκτιμήθηκε στοὺς τότε φιλολογικοὺς κύκλους τοῦ Παρισιοῦ, σὰν ἡ εὐκρινέστερη ἐκδήλωση τῆς ζωῆς τῶν Ἑλληνικῶν βουνῶν, μετὰ τὴν δροσιὰ καὶ τὴν ποίηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, καὶ τὴν ρομαντικὴν χάρη τοῦ εἰδυλλιακοῦ των βίου. Ἀπὸ τὸ Παρίσι ἐπῆγε στὴν Γερμανικὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀγγλία καὶ Ἰταλία καὶ στὸ Γκράτς κυρίως καὶ στὸ Βερολίνο καὶ Μόναχο, ἐσπούδασε φιλοσοφία καὶ τίς ἀρχαῖες φιλολογίας. Μεστωμένος μετὰ τὴ σπουδὴ τῶν κλασσικῶν καὶ ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν ἐγύρισε στὴν Ἑλλάδα, μιλώντας καὶ γνωρίζοντας φιλολογικὰ 5 ζωντανὲς γλώσσες (γαλλικὰ, ἰταλικὰ, γερμανικὰ, ἀγγλικὰ, ἰσπανικὰ) καὶ 5 νεκρὲς (ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, λατινικὰ, σανσκριτικὰ, ἐβραϊκὰ καὶ παλαιοπερσικὰ). Πρωτοφάνηκε πρῶτα στὴν «*Τέχνη*» στὰ 1898 μετὰ διηγήματα *Πίστομα* καὶ τὸ *Βιὸς τῆς κυρῆ-Κερκύρας* καὶ μετὰ τὸ ρομάντζο *Πάθος*, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴ ποίηση. Στὸ «*Διόνυσον*» καὶ στὸ «*Νουμᾶ*» ἀργότερα ἐδημοσίευσε τὸν Ἀπελλή, τὰ διηγήματα Ἀκόμα;, *Κασσιόπη*, Ἰπὸληψη, *Κάιν* καὶ ἄλλα. Σ' εὐρωπαϊκὰ φύλλα ἔγραψε διάφορες μελέτες.

Τὸν περισσότερο καιρὸ τῆς ζωῆς του ἐπέρασε στὸ κτήμα του σ' ἓνα χωριὸ τῆς Κερκύρας, τοὺς Κρασάδες. Στὴν πόλιν τῆς Κερκύρας πρωτομπῆκε μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κέντρου Κερκύρας (1911) ὅπου τὸν ἐκάλεσε ἀπὸ τὸ χωριὸ μεγάλη ἐπιτροπὴ τῶν Ἐργατικῶν Σωματείων τῆς Κερκύρας. Ὁ Θεοτόκης, ἂν καὶ ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς, γρήγορα ἀποτίναξε τὸν ἀριστοκρατισμὸ καὶ βάζοντας τὸ αὐτί του στὸ μεγάλο παλμὸ τῆς ζωῆς τοῦ προλεταριάτου, ἔγινε κήρυκας καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ πόνου τῆς παθιασμένης αὐτῆς τάξης καὶ παρασκευαστὴς τοῦ αὐριανοῦ θριάμβου τῆς. Στὸ Γκράτς

* «*Φιλότεχνος*» Βόλου τ. Δ' — Ε' (1926).

ἀκόμη εἶταν ἀριστοκράτης. Ἐκεῖ ἐνυμφεύθηκε τὴν κυρίαν Ἐρνεστίναν φὸν Μάλοβιτς, ἀπὸ μεγάλη ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Βιέννης. Ἀλλὰ γυρίζοντας στὴν Κέρκυρα στὸ 1896 καὶ ἀνακατωμένος λίγο στὴν πολιτικὴ μὲ τὸν Πολυλά καὶ τὸν Μαβίλη, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἠθικότητος στὴν πολιτικὴ καὶ πατριώτης ἐπολέμησε στὴν Κρήτη στὸ 1897.

Ὅλη τὴ ζωὴ του καὶ ὥσπου ἔγινε σοσιαλιστὴς ἐπολέμησε συστηματικὰ μὲ ἄρθρα του τὴ φαυλοκρατία ποὺ ἔμπασε στὴν Ἑπτανησιακὴ πολιτικὴ ὁ Γεώργιος Θεοτόκης καὶ ὑπῆρξε πάντοτε ἀντιπολιτευόμενός του. Στὸ «*Νουμᾶ*» ἐδημοσίεψε καὶ κάποιον πολιτικὸν ἄρθρον κατὰ τοῦ Θεοτόκη. Ἀλλὰ σιγά-σιγά εἶδε πὼς ἡ ἠθικότης εἶναι ἀδύνατον πράγμα στὴν ἀστικὴ πολιτικὴ καὶ αἰσθανόμενος τὰ βάσανα τοῦ λαοῦ ἔστρεψε πρὸς τὸν Σοσιαλισμὸν. Στὸ τελευταῖο του ταξίδι, στὸ Μόναχο (1908) εἶδε τὴν μεγάλη τότε σοσιαλδημοκρατικὴ κίνηση τῆς Γερμανίας καὶ ἐγύρισε ἀποφασισμένος σοσιαλιστὴς παραϊτώντας τὸ φίλον του Μαβίλη καὶ τὴν πατριωτικὴν του οὐτοπία τῆς ἠθικοποιήσεως τοῦ ἔθνους μέσα στὸ ἀστικὸν καθεστῶς. Στὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ζωῆς του ἔγραψε τὰ καλύτερά του ἔργα, τὸ ρομάντζο *Τιμὴ καὶ χοῆμα*, *Ὁ Κατάδικος*, *Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Καραβέλλα* καὶ ἀργότερα *Οἱ σκλάβοι στὰ δεσμά τους* ποὺ εἶναι δυνατὲς κοινωνικὲς σάτιρες τῶν κειμένων κοινωνικῶν ἀξιών.

Στὰ 1911, στὴν τελευταία του ἐπίσκεψιν στὴν Κέρκυρα, ὁ Κάιζερ τῆς Γερμανίας ἐζήτησε νὰ τὸν γνωρίσει καὶ τοῦ ἐζήτησε μερικά ἔργα ἀνέκδοτα κερκυραϊκῆς υποθέσεως τῶν νεότερων χρόνων γιὰ νὰ φτιάξει ἕνα θεατρικὸν ἔργον *Κέρκυρα* ποὺ θὰ ἐμουσογραφοῦσε κάποιος μεγάλος τεχνίτης Γερμανός. Στὸ ὑποχρεωτικὸτάτον γράμμα τοῦ ὑπασιπιστῆ τοῦ Κάιζερ ποὺ κάθε ἄλλος λόγιος θὰ ἔσπαζε τὴν ράχην του σὲ ὑποκλίσεις, ὁ Θεοτόκης ἀπάντησε μὲ τὸ ἐξῆς γράμμα, γραμμένο Γαλλικά.

«Κύριε, ἔλαβα τὸ εὐγενικὸν σὰς γράμμα καὶ σὰς εὐχαριστῶ. Σὰς δηλῶ
» ὅμως ὅτι πιστὸς στὶς σοσιαλιστικὰς μου ἀρχὰς δὲν ἐσκέφθηκα ποτὲ νὰ
» βάλω τὴν τέχνην μου στὴν ὑπηρεσίαν καμιανῆς ἐστεμμένης κεφαλῆς
» καὶ πρὸ πάντων τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας».

Ἀρχίζοντας νὰ μισεῖ βαθιὰ τὸ ἀστικὸν καθεστῶς καὶ συνεργαζόμενος μὲ τοὺς νέους τῆς «Σοσιαλιστικῆς ὀμάδας Κερκύρας» ἀπέκρουσε τὸ παράσημον τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτήρος ποὺ ἡ Κυβέρνηση τοῦ πρόσφερε στὰ 1912 - 1913.

Μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ἐκηρύχθηκε πολέμιος τῆς Γερμανίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ, ποὺ τὸν ἀγῶνα τῆς θεωροῦσε ἀναγκαῖον βῆμα προόδου τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τοῦ Πρωσικοῦ μιλιταρισμοῦ. Τότε ἔγραψε τὸ σονέτον *1915* στὴν «*Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία*» ποὺ ἐξέδιδε στὴν Κέρκυρα ἡ «Συντροφία τῶν Ἑννιά», ὅπου παραπονούμενος γιὰ τὴν φυγοπόλεμον οὐδετερότητα τοῦ Κωνσταντινισμοῦ τελειώνει:

.....
Κι ἄχ! τὸ λαὸν μου ξετελίζει ὁ τρόμος
Κ' εἶναι τόσο βαρὺς γιὰ αὐτὸ ὁ καημὸς μου
Ποῦ πλιά τραγοῦδι δὲν μπορῶ νὰ ψάλλω!

Καὶ πιστὸς στὶς δημοκρατικὰς καὶ ἀντικωνσταντινικὰς τοῦ ἀντιλήψεις, ἅμα ἐκηρύχθηκε τὸ Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης ἐφυγε ἀμέσως καὶ πῆγε νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίας του. Τότες ἐσυγκρούσθη μὲ τὸ Σοσιαλιστικὸ Ἐργατικὸν (Κομμουνιστικὸν) Κόμμα ποὺ στὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον τίποτε ἄλλο δὲν ἔβλεπε παρὰ, ὅς ἀπόδειξαν καὶ τὰ πράγματα, πάλη δύο ἀντιθέτων ἱεραρχικῶν, καὶ ἀποτραβήχθηκε ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν σοσιαλιστικὴν δράσιν, γράφοντας καὶ μεταφράζοντας ξένα μεγάλα ἔργα.

Ἀπὸ τὰ 1918 διετέλεσεν, ὡς τὰ τελευταῖα τοῦ ὑποδιευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. Ἀπέθανε σὲ ἡλικίαν 52 χρόνων.

Τὸ ἔργον τοῦ Θεοτόκη εἶναι μεγάλο. Ἡ μεταφραστικὴ του ἐργασία, ἐκδομένη καὶ ἀνέκδοτη, εἶναι πολὺ μεγάλη. Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες γλώσσας ἐξέδωκε μετὰφραση τοῦ ἐπεισοδίου *Νάλας* καὶ *Νταμαγιάντη* ἀπ' τὴ *Μαχαβαράτα* καὶ μετέφρασε τὴν *Σακούντα* τοῦ Ἰνδοῦ Καλιδάσα, ἔργον, ποὺ ἐκίνησε τὸ θαυμασμὸν τῶν αἰώνων. Ἐχει ἀνέκδοτη ἐργασία καὶ ἄλλων Ἰνδικῶν ἔργων. Ἀπὸ τὸ λατινικὸν ἐξέδωκε τὰ *Γεωργικὰ* Βιργιλίου καὶ ἔχει ἀνέκδοτη πολλὴ ἐργασία καὶ μετὰξὺ τῶν ἄλλων ὅλον τὸ φιλοσοφικὸν ποίημα τοῦ Λουκρητίου *De rerum natura*. Ἐπίσης ἔχει ἀνέκδοτες μετὰφράσεις τοῦ *Φαίδωνα*, τοῦ Πλάτωνα καὶ ἄλλων διαλόγων, σὲ θαυμάσια δημοτικὴν γλῶσσαν, καὶ κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἀπὸ τὶς νεότερες γλῶσσας ἐδημοσίεψε μετὰφράσεις τῶν καλύτερων λογοτεχνικῶν ἔργων, τοῦ *Ερμάνου* καὶ *Δωροθέας* τοῦ Γκαίτε, ποιημάτων τοῦ Σίλλερ καὶ Χάινε, καὶ πολλῶν τραγωδιῶν τοῦ Σαίξπηρ (*Ὁθέλλος*, *Ἐμπορος τῆς Βενετίας*, *Βασιλεὺς Λίγηρ*, *Μάκβεθ*, *Τριγυμιά*). Θὰ ὑπάρχουν δὲ καὶ ἀνέκδοτα φιλοσοφικὰ τοῦ βιβλίου καὶ μίαν πρακτικὴν Χημείαν γραμμένην γιὰ τὸ λαὸν στὴ δημοτικὴν.

Τελευταῖα ἐσχεδιάζετο νὰ ἐπιτελέσῃ ἕνα ρομάντζο καὶ ἀφθονὴ πρωτότυπη καὶ μετὰφραστικὴ ἐργασία.

Δυστυχῶς ὁ θάνατος ἀφήνει μισοτελειωμένον τὸ ἔργον του, τῶρα τελευταῖα μάλιστα, ποὺ ἡ δημιουργικὴ του δράσις ἦταν σὲ ὄργασμον. Ὁ Θεοτόκης εἶναι, πιστεῦτε, ὁ εἰσηγητὴς τοῦ κοινωνικοῦ ρομάντζου στὴν Ἑλλάδα. Δυστυχῶς οἱ λόγοί μας δὲν τὸν ἐπρόσεξαν ἢ δὲν τὸν κατάλαβαν πολὺ. Αὐτὸς ὁ φίλος μου καὶ δυνατὸς συγγραφεὺς κοινωνικῶν ἔργων Κ. Παρορίτης τὸν παρεξήγησε πολλὰς φορὰς κρίνοντάς τον στὸ «*Νουμᾶ*». Ἴσως δὲν εἶχεν ἀκόμη γνωριστῆναι τὸ δημιουργικὸν του ἔργον, γιὰ τὸ Θεοτόκης, καθὼς ἔγραψε ἐπιγραμματικὰ ὁ Σ. Μελάς, «καμωμένος γιὰ νὰ μεταφράζεται, ἔφαγε τὴ ζωὴν του μετὰφράζων».

Μετὰ τὰ παραπάνω κρίνω περιττὸν νὰ πῶ περισσότερα γιὰ τὴν βαθιὰ καὶ πλατιά του μόρφωσιν σὲ φυσικὰς ἐπιστῆμας καὶ γιαντρικὴν ἀκόμα, σὲ φιλοσοφίαν, σὲ κοινωνιολογίαν, σὲ Ἀνατολικὰς σπουδὰς, σὲ Ἀρχαιολογίαν. Μεγάλῃ καλλιτεχνικῇ ψυχῇ καὶ μὲ μεγάλῃ μόρφωσιν, εἶταν ὁ σοφότερος τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Ἡ κουβέντα του εἶταν ἀληθινὴ ψυχαγωγία καὶ διαρκὲς, βαθὺ καὶ μεγάλο μάθημα. Ἡ κρίσις του στὴν πολιτικὴν βαθιά, στέρεη καὶ πάντα ἀντικειμενικὴ, κατρεπτίζοντας τὸν ἀνώτερον χαρακτῆρα του καὶ τὴν μεγάλῃ του ψυχῇ. Στούς φίλους του ἀληθινὸς διδάσκαλος καὶ πατέρας.

Πόσα δὲ χρωστᾶμε ἑμεῖς οἱ νεότεροι σ' αὐτόν. Σὲ πόσους ἀπὸ μᾶς αὐτὸς ἀνοιξε τοὺς δρόμους τῆς μορφώσεως καὶ ἐσφυρηλάτησε σιδερένιο χαρακτῆρα.

Τί χαμὸς ὁ θάνατός του!

Τὸ ἔργο του γιὰ ν' ἀναλυθεῖ καὶ ὁ βίος γιὰ νὰ γραφεῖ χρειάζονται τόμοι. Καὶ πιστεύω θὰ γραφοῦν.

Κλείνω τὸ μικρὸ αὐτὸ σημεῖωμα μὲ τὸ πικρὸ παράπονο ἀνθρώπου ποὺ τὸν ἐγνώρισε ἀδελφικά, πὼς στὴν Ἑλλάδα δύσκολα ὑπῆρξε καὶ θὰ ὑπάρξει ἄλλος ἄνθρωπος μὲ τέτοια αἰσθήματα, μὲ τόση σοφία καὶ τόση ἐργασία ὡς τὸν Κωνσταντῖνο Θεοτόκη. Μ' αὐτὸν κλείνει κι ἡ δόλια Ἑπτανησιακὴ σχολὴ ποὺ διακρίνεται στὴν ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ὄχι μονάχα γιὰ τὸ ἔργο της, ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ μέχρι τοῦ Θεοτόκη, ὄχι μόνο γιὰ τὴ γλωσσοπλαστικὴ συμβολὴ της στὴν ὀμιλουμένη γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ξεχωριστὸ χαρακτηριστικὸ της, ὅτι ὅλοι οἱ μαθητὲς της εἶταν ἄνθρωποι μεγάλης καὶ εὐσυνειδήτης μορφώσεως, βαθιᾶς σκέψεως καὶ μεγάλου χαρακτῆρα, μὲ πίστη στὶς ἰδέες τους, ἀνώτεροι παθῶν καὶ ξένοι πρὸς τὴν ἡμιμάθεια, ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς περισσότερους τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ἀπὸ τοὺς λόγιους τῆς Ἑπτανησιακῆς σχολῆς λείπει ἡ ἡμιμάθεια. Ἄνθρωποι ὡς τὸν Πολυλά, τὸν Μαβίλη καὶ τὸν Θεοτόκη μποροῦν νὰ σταθοῦν γιὰ τὴν ἐrudition των δίπλα στοὺς λόγιους τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐξαφάνιση τῆς σειρᾶς τῶν λογίων τῆς σχολῆς αὐτῆς, ποὺ ἡ ἐρευνα τῶν ἱστορικῶν λόγων τῆς ἐμφανισεως της ξεφεύγει τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ἀρθροῦ, πρέπει νὰ εἶναι ἄλλο βαρὺ παράπονο κάθε διανοουμένου ἀνθρώπου.

Στὴν ἐπιτύμβια πέτρα τοῦ Θεοτόκη, ποὺ εἶναι καὶ ἐπιτύμβια πέτρα τῆς Ἑπτανησιακῆς σχολῆς, ἂς σκαλιστοῦν οἱ στίχοι ποὺ ὁ Μαβίλης ἔγραψε γιὰ τὸν Πολυλά καὶ ποὺ στέκουν γιὰ ὅλους ἀνεξαίρετα τοὺς ἀνθρώπους τῆς σχολῆς αὐτῆς, μάθημα καὶ διδάγμα τῶν νεοτέρων:

*Ποτὲ στὸ ἀραχιασμένον βάραθρον ὅπου
Ὀχιᾶς κλωσσοῦν οἱ κάκητες τ' ἀνθρώπων
Ποτὲ δὲν ἐκατέβηκες! Κ' ἐκύλα
Ἡ φωνὴ σου βροντῆ κ' ἔκαιε σὰ φλόγα
Τοὺς ποτηροὺς, μὰ τοὺς καλοὺς εὐλόγα.*

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΣΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ, ΣΑΝ ΑΝΘΡΩΠΟΣ *

τῆς ΕΙΡΗΝΗΣ Α. ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ

Δὲν εἶναι μικρὴ ἡ συγκίνηση ποὺ δοκιμάζω αὐτὴ τὴ στιγμή μπρὸς στὸ μορφωμένο ἀθηναϊκὸ κοινόν, ποὺ μὲ τόση προθυμία δέχτηκε νὰ τιμήσει τὴ σημερινὴ μου ὀμιλία γιὰ τὸ διαλεχτὸ κερκυραῖο συγγραφέα Κωνσταντῖνο Θεοτόκη. Αἰσθάνομαι, ποὺ θέλοντας νὰ ἀναλύσω τὴν πλατιὰ φιλολογικὴ ἐργασία τοῦ ἀλησμόνητου νεκροῦ, καταπιάστηκα ἔργο ἀνώτερο τῶν δυνάμεών μου. Ἀλλὰ στὸ δύσκολο δρόμο μου ἔχω βοηθὸ καὶ συνοδοιπόρο μου τὴν ἀγνή προσπάθεια, ποὺ τὴ δυναμώνει ἡ ἀγάπη πρὸς τὴ μνήμη ἀναπλήρωτου φίλου καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ Δάσκαλό μου καὶ Ὀδηγητή.

Δὲ θὰ μιμηθῶ τοὺς σημερινούς Ἕλληνας κριτικούς. Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει καὶ ξεχωρίζει τὸν αἰσθητικὰ διανοουμένον ἄνθρωπο μὲ τὴν ἔγκυρη γνώμη, εἶναι ἡ ἰκανότητά καὶ ἡ δύναμη στὸ νὰ προσδιορίζει καὶ νὰ ἔχτιμά τις διάφορες λογοτεχνικὲς καὶ ποιητικὲς ἀξίες στὸν ἰδιαιτερό τόνο, στὴν ὀρισμένη ψυχικότητα καὶ στὴν ὀρισμένη ἐποχὴ, ποὺ αὐτὲς κατὰ γενικὸ νόμο ἐκπροσωποῦν ἢ συμβολίζουν. Στὴν Ἑλλάδα παρατηρεῖται τὸ ἀντίθετο. Οἱ κριτικοὶ στὸν τόπο μας καὶ στὰ χρόνια μας—ἂν ἐξαιρέσουμε ἐλάχιστους, ποὺ μὲ δυσκολία θὰ μετρίωντανε στὰ δάχτυλα τοῦ ἑνὸς χεριοῦ—εἶναι ἀφηρημένοι καὶ ἀρνητικοί. Προσπαθοῦν νὰ φαίνονται σοφοὶ καὶ μεγαλόστομοι καὶ βρίσκονται σχεδὸν πάντα ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμον ποὺ καταπιάστηκαν νὰ μᾶς ἐξηγήσουν. Παραγνωρίζουν τὶς λίγες ἀληθινὲς ἀξίες καὶ δὲν καταφέρνουν νὰ ζήσουν μέσα στὸ περιεχόμενό τους. Ἡ Κριτικὴ, γιὰ νὰ ἔχει θέση καὶ νόημα, πρέπει πρῶτα νὰ ὑποτάσσεται συνειδητὰ σὲ κάποιους νόμους ἱστορικούς, φυσικούς καὶ ψυχολογικούς καί, μακριὰ ἀπὸ κάθε συμφεροντολογικὸν ὑπολογισμό, νὰ ζεῖ καὶ νὰ συναίσθάνεται τεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ, μὲ τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τὸ νου, αὐτὸ ποὺ θὰ ἐκφράσει καὶ κατόπι νὰ δογματίσει.

Μόνο μιὰ τέτοια καλοσυνειδήτη καὶ φειτισμένη κριτικὴ γίνεται πραγματικὸς ὁδηγὸς ὄχι μόνο στοὺς σημερινούς λογοτέχνες ἀλλὰ καὶ στοὺς αἰριανούς, καὶ τέτοιος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς της. Μολοντί ὁ γνωστὸς πολωνὸς συγγραφέας Ἐρρίκος Σιέγκεβιτς εἶπε πολὺ σοφὰ πὼς ὅσο ἀξίζει ἓνα δράμι ταλέντο, δὲν ἀξίζουν ἓνα καντάρι θεωρίες.

* Ὀμιλία στὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων, 29 Ἀπριλίου 1927. Δημοσιεύτηκε στὴ «Νέα Ἑστία» Α' (1927) τεύχη 7 καὶ 8.

Τὸ ἔργο τοῦ Κ. Θεοτόκη εἶναι τόσο πλατὺ καὶ τόσο πολύμορφο πού σέ μίαν ἀπλὴν ὀμιλία δὲν μπορεῖ ν' ἀναλυθεῖ ὅπως θὰ ἔπρεπε. Θὰ προσπαθήσουμε μολοντοῦτο, μὴ χωρίζοντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ ἔργο του, ἀφοῦ τὸ ἔργο πηγάζει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος, ἴσως, στὴν ὑπαρξή του, νὰ τὸ ἀναλύσουμε μὲ κάθε συνείδηση καὶ μὲ τὸ σεβασμὸ πού ἀναντίρρητα τοῦ ἀξίζει.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, γεννημένος στὴν Κέρκυρα τὸ Μάη τοῦ 1872 ἀπὸ τὸν Μάρκο Θεοτόκη, ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς πρῶτους μορφωμένους τοῦ καιροῦ του, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγγελική Πολυλά—ξαδέρφη τοῦ Ἰάκωβου Πολυλά—ἐφοίτησε τὰ πρῶτα του χρόνια στὸ Ἐκπαιδευτήριον Καποδίστριας, κατόπι στὸ Κερκυραϊκὸ Γυμνάσιον καὶ ἀφοῦ ἐπῆρε ἀπὸ κεῖ τὸ ἀπολυτήριόν του, ἔφυγε γιὰ τὸ Παρίσι μὲ τὴ δίψα μιᾶς ἀνώτερης σπουδῆς.

Στὸ Παρίσι ἔμεινε τρία χρόνια σπουδάζοντας φιλολογία, μαθηματικὰ καὶ φιλοσοφία. Δὲν ἠθέλησε νὰ δώσει ἐξετάσεις καὶ δὲν ἐπῆρε κανένα διδακτορικὸ δίπλωμα. Ἡ δημιουργικὴ του τάση ὅμως πρωτοφανερῶνεται στὴ Γαλλία καὶ τὸ πρῶτο του βιβλίον *La vie des montagnes*, ἔκδοσις Mercure de France, γραμμένον ὅταν ὁ Θεοτόκης εἶτανε μόνον δεκαεπταετηρίων, μ' ἔλα τὰ ἐλαττώματα καὶ ὅλες του τίς ἀτέλειες δέχνηται τὸ συγγραφέα τοῦ μέλλοντος. Ὁ Θεοτόκης πειράζονταν ὅταν κανεὶς τοῦ ἀνέφερε τὴν πρώτη του αὐτὴ φιλολογικὴ ἁμαρτία, ὅπως τὴν ἔλεγε. Προσπαθοῦσε νὰ τὴν ξεχάσει καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ ξεχαστεῖ καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἔλεγε ὅμως κάποτες γελώντας, πὼς αὐτὸ στάθηκε τὸ μόνον του βιβλίον πού τοῦ ἔδωσε κάποιαν πραγματικὴν ὕλικὴν ὠφέλεια. Τὸ εἶχε ἀναλάβει, βλέπετε, γαλλικὴ ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία.

Γυρισμένος στὴν Ἑλλάδα καὶ παντρεμένος μὲ τὴν Αὐστριακὴν Βαρώνη Ἑρνεστίνα de Mallowitz, τραβήχθηκε στὸν ἐξοχικὸν τοῦ παλαιῦ πύργου, στοὺς Καρουσάδες. Ἐκεῖ ἔζησε εἴκοσι ὀκτώχρονα χρόνια μὲ μικρὰς μόνον ἀπουσίες τὸ καλοκαίρι στὴν Εὐρώπη καὶ δυὸ χρόνων ἀπὸ τὸ 1907 ὡς τὸ 1909 διαμονὴν στὴ Γερμανία.

Ἡ ἀπομόνωση στοὺς Καρουσάδες βοήθησε σημαντικὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωση τοῦ συγγραφέα. Τίς περισσότερες ὥρες τῆς ζωῆς του περνοῦσε σπουδάζοντας, κλεισμένος μέσα στὸ γραφεῖον του, ἀνάμεσα σὲ φιλολογικὰ, φιλοσοφικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα. Ἦξερε στὴν ἐντέλεια τὰ γαλλικά, τὰ λατινικά, τὰ γερμανικά, τὰ ἰταλικά, τὰ ἀγγλικά, τὰ σανσκριτικά, τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά. Γι' αὐτὸ ἡ μελέτη τῆς ξένης λογοτεχνίας δὲν παρουσίαζε καμιά δυσκολία στὸ νεαρὸ τότες μελετητῆ. Στὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν του διάπλαση ἐπῆρσε σημαντικὰ κ' ἡ στενὴ φιλία πού ἀμέσως μὲ τὸ γυρισμὸν του στὴν Ἑλλάδα, τὸν εἶχε συνδέσει μὲ τὸν ἀσύγκριτον ποιητὴ τῆς Ἀθήνης καὶ τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἡρωικὸν καὶ μεγαλόψυχον νεκρὸν τοῦ Δρισκου, Λορέντζου Μαβίλη.

Στὸν ἴδιον καιρὸν στὴν Ἑλλάδα, ὁ πόλεμος τοῦ λογιωτατισμοῦ καὶ δημοτικισμοῦ μὲ κέντρο τὴν γλωσσικὴν ἰδέαν, εἶχε γιγαντωθεῖ. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τὸ Πανεπιστήμιον μὲ τὸν Μιστριώτη, τὸν Κόντον, τὸ Κατζιδάκη, πού ἡ

προγονολατρεία καὶ ἡ πρόβληψη δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἀναπνεύσουν τὸν καθαρὸτερον ἀέρα τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ ξεσκαλωμοῦ, μὲ δόγμα πὼς οἱ Ἕλληνες θὰ ἔπρεπε νὰ καθαρῶσιν τὴν γλῶσσαν τους τὴν τωρινὴν—τὴ νόμιζαν χυδαία καὶ ἀνάρμοστη—κρατώντας ἀπὸ αὐτὴν μόνον τὰ φθογγολογικά, τὰ τυπικά καὶ τὰ λεκτικά στοιχεῖα, ὅσα προσαρμόζονται μὲ τὴν ἀρχαία βῆση, πού αὐτὴ πάντα θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελεῖ τὸ πρωτότυπον. Ἀπὸ τὴν ἄλλην τὴν μεριά ὁ Δημοτικισμὸς : Οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ μιλοῦν καὶ νὰ γράφουν καὶ νὰ ὑψώσουν σὲ γλῶσσαν λογοτεχνικὴν καὶ σὲ ὄργανον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆ νεότερη κοινὴ ὀμιλούμενη, τὴ γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, πού δημιουργήθηκε φυσιολογικὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν.

Ὁ δημοτικισμὸς ἀρχίζει μὲ τὰ τραγοῦδιον τοῦ Χριστόπουλου καὶ Βηλαρά, τὸ φωτεινὸν διάβητον τοῦ Σολωμοῦ μὲ διάδοχόν του τὴν Κερκυραϊκὴν λογοτεχνικὴν σχολήν, πού κράτησε ψηλὰ τὴν Σολωμικὴν παράδοσιν, καὶ μὲ τὴν Ἐπιστημονικὴν Γλωσσολογίαν, πού ἀρκοῦν τρία ὀνόματα καὶ τρία ἔργα γιὰ νὰ τὴν καθρεφτίσουν. Ὁ Ψυχάρης μὲ τὸ Ταξίδιον τοῦ, ὁ Ροιδῆς μὲ τὰ Εἰδωλά του καὶ ὁ Πολυλάς μὲ τὴν μελέτην του, ἡ *Φιλολογικὴ μας Γλῶσσα*.

Θὰ μᾶς φαινόταν παράλειψιν, ἀν μὰζι μὲ τοὺς πρωτεργάτας τοῦ Δημοτικισμοῦ δὲν ἀναφέρναμε καὶ κείνους πού ἐργάστηκαν πλατύτερα γιὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ τόπου ἀναγέννησιν, ὑψώνοντας τὴν ἐπαναστατικὴν αὐτὴν ὀρμὴν σὲ κήρυγμα ξαναγεννημοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἔθνικοῦ, σὲ πλείον ἀναπλαστικὸν ἰδανικὸν ὀλάκερον τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς.

Κι αὐτοὶ εἶναι ὁ Ταγκόπουλος μὲ τὴν ἀρθρογραφίαν του στὸ «*Νουμᾶ*, ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος, ὁ Κ. Χατζόπουλος, ὁ Πάλλης, ὁ Ἐφταλιώτης, ὁ Ἑρμονας, ὁ Ἰων Δραγοῦμης καὶ ἄλλοι.

Μὰζι μὲ αὐτοὺς καὶ ὁ Κ. Θεοτόκης.

Δὲν εἶτανε δυνατὸν παρὰ ἡ φωτεινὴ διάνοιαν τοῦ διαλεχτοῦ συγγραφέα νὰ ἰδεῖ πού βρισκόνταν ἡ ἀλήθεια, καὶ πὼς εἶτανε ἀδύνατον νὰ δημιουργηθεῖ ἔργον τέχνης, εἴτε στὸν πεζὸν, εἴτε στὸν ποιητικὸν λόγον, σὲ γλῶσσαν νεκρὴν, πού δὲν ἀνταποκρίνονταν οὔτε στὴν ψυχὴν, οὔτε στὴν αἰσθητικὴν, οὔτε στίς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἔτσι ὁ Θεοτόκης μὲ τὸ ἔργον του συνεχίζει τὴν δράσιν τῆς Κερκυραϊκῆς λογοτεχνικῆς σχολῆς, ἀλλὰ ριζοσπαστικότερα καὶ στὴν γλωσσικὴν μορφήν καὶ στὴν λογοτεχνικὴν του δημιουργίαν. Πιστεύοντας καὶ αὐτὸς, ὅπως τὸ πιστεῦσε καὶ ὀλάκερον ἡ Κερκυραϊκὴ σχολή, πὼς εἶτανε ἀνάγκη νὰ γνωρίσει ὁ Νεοέλληνας τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης λογοτεχνίας σὲ καλοσυνειδητῆ, τεχνικὴν, Ἑλληνικὴν μετάφρασιν, κατατομικὴν δημιουργικὴν του τάσιν δὲν τὸν ἀφήνει καὶ, μελετώντας μὲ βλέμμα σοφοῦ παρατηρητῆ τὸν γύρον του κόσμον καὶ τὴν γύρον του ζωὴν ὅπως τὴ διαμόρφωσαν τὰ ψυχολογικὰ τους καὶ οἱ βιοτικὰς τους ἀνάγκαι, χαρίζει στὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν τίς *Κορφιότικαις ἱστορίαις* του, πού τυπώθηκαν ἄλλες στὴν «*Τέχνην*» καὶ ἄλλες στὸ «*Νουμᾶ*».

Ἀνάμεσα στίς μελέτας καὶ στὰ γραψίματά του, ξεσπάει ὁ ἀτυχὸς πόλεμος τοῦ '97. Πατριώτης τότε φλογερὸς ὁ Θεοτόκης μὰζι μὲ τὸ Μαβίλη

ἄφησαν τὰ γραφεῖα τους κι ὁ Μαβίλης, με σῶμα ἐθελοντικό ἀπὸ τοὺς καλύτερους νέους τοῦ τόπου τράβηξε στὴν Ἠπειρο, ὅπου πολέμησε στὰ Πέντε Πηγάδια καὶ πληγώθηκε, ἐνῶ ὁ Θεοτόκης σχηματίζει σῶμα ἀνταρτικό ἀπὸ τοὺς λεβέντες τοῦ χωριοῦ του καὶ φεύγει γιὰ τὴ Θεσσαλία, δίνοντας ἔτσι τὸ παράδειγμα τοῦ ἀλτρουισμοῦ καὶ τῆς αὐτοθυσίας. Ἀλλὰ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος εἶτανε γραμμμένο μόνο με πίκρια νὰ ποτίσει τοὺς δυὸ ἀχώριστους ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή ἰδεολόγους, καθὼς χάραξε τὴν ἀπαγοήτευση σὲ κάθε ἐλληνική ψυχή.

Γυρίζοντας στὴν Κέρκυρα, ὁ Θεοτόκης ἀρχίζει πάλι τὴν ἴδια ζωὴ στοὺς Καρουσάδες με τὴ μελέτη καὶ τὴν ἐργασία. Διαβάζει τὰ βιβλία τοῦ Karl Marx καὶ πείθεται, πῶς ἡ κοινωνία ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ πλατύτερη δικαιοσύνη, ἀπὸ μιὰ πραγματικότερη ἰσότητα ὕλικη καὶ ἡθική με τὴν ἴδια εὐθὴν στὴν οικονομικὴν ὑπαρξή καὶ με τὰ ἴδια δικαιώματα.

Κι ὅπως πρὶν πατριώτης ἐθνικιστῆς ἔφευγε στὴν Θεσσαλία, ἔτοιμος νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ του γιὰ μιὰν ἰδεολογία, ἔτσι καὶ τώρα γιὰ τὶς καινούριες του τὶς ἰδέες θυσιάζει κάτι ποῦ τοῦ εἶτανε πολὺ ἀκριβὸ καὶ ἄπειρα πολὺτιμο, τὴν φιλία του γιὰ τὸ Λορέντζο Μαβίλη. Ἡ ἀντίθεση τῶν ἰδεῶν τους τοὺς χώρισε, χωρὶς ὅμως ἡ ἀγάπη κι ἡ ἐχτίμηση τους ἐνὸς γιὰ τὸν ἄλλον νὰ λιγοστέψει. Ὁ Μαβίλης, φεύγοντας τὸ 1912 γιὰ τὴν Ἠπειρο, ὅπου τὸν περίμενε τὸ δοξασιμένο του τὸ τέλος, ἄφησε παραγγεῖλια στὴν ἀδερφή του, ἂν σκοτώνονταν, τὸ ἔργο του νὰ τὸ ἐπιμεληθεῖ μόνο ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης. Γιὰ τὴν ἀσβήση ἀγάπη τοῦ Θεοτόκη πρὸς τὸ Μαβίλη, ἀρκεῖ νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα μέρος ἀπὸ ἓνα γράμμα, ποῦ μοῦ ἔγραφε τὸ 1920 ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ φίλου του.

«Σὲ αὐτὴ τὴ θλιβερὴ βραδιὰ θυμοῦμαι ἀνάλογα θλιβερὰ γεγονότα καὶ μοῦ φαίνεται πῶς τὰ ἔζησα σὲ ἄλλη ζωὴ, ἀφοῦ μάλιστα τὰ πρόσωπα ποῦ εἶτανε τότες μαζί μας, ἐμίσησαν γιὰ τοὺς κόσμους τῆς ἀνυπαρξίας. Εἴμαστε τόσο φίλοι ὁ Μαβίλης καὶ γώ! Εἶχα τότες αἰστανθεῖ τὸ λεπτὸ φτερούγισμα τῆς ἀγάπης σιμά μου καὶ εἶχα ἀφοσιωθεῖ σ' ἓναν ἄλλον ἄνθρωπο, ζητώντας λίγον τόπο στὴν ψυχὴ του, γιατί ἀπὸ μικρὸς εἶχα συναιστανθεῖ, πῶς μοναχὸς εἶμαι ἀδύνατος γιὰ τῆς ζωῆς τὸ ταξίδι καὶ ἤθελα νὰ τὴν ἀφιερῶσω γιὰ τὴν εὐτυχία, τὴ χαρὰ καὶ τὴ δόξα ἄλλουνοῦ ἀνθρώπου. Κι ἂς μὴ σᾶς φανεῖ παράξενο, πῶς ἐγὼ τόσο ἀπότομος καὶ δυσκολοσίμωτος καὶ ποῦ ἐμπόρεσα νὰ ζήσω σὰν ἐρημίτης, ὀλομόναχος, ἔχω πραγματικά τέτοιες ψυχικὲς ἀνάγκες. Ἔτσι εἶναι. Ὅ,τι φαίνεται, κρύβει μόνο ἐκεῖνο ποῦ δὲ θέλω ν' ἀφήσω νὰ φανεῖ, τὴν ψυχικὴ ἀδυναμία· ἀλλὰ μπροστά σας θέλω νάμαι διάφανος σὰν τὸ κρυστάλλι. Καὶ μελετούσαμε με τὸν Μαβίλη ἀντάμα σπῆτι του καὶ με ἐδίδαχνε καὶ καταλάβαινα πόσο εἰμωνα κατώτερός του καὶ στὸ αἴσημα καὶ στὴ μάθηση καὶ στὴν ποιητικὴ δύναμη καὶ πόσο δίκιο εἶτανε νά'χει αὐτὸς τὰ πρωτεῖα στὴν φιλία μας καὶ νὰ τοῦ εἶμαι ἀφοσιωμένος σὰ σκλάβος καὶ τὰ μάτια μου ἐδάκρυζαν. Καὶ μοῦ'χε ἄλλοτες διηγηθεῖ ὅλες του τὶς δόξες τῆς φοιτητικῆς του ζωῆς, ποῦ ποιητικὰ τὶς ἐβλεπα στὰ περασμένα, τὴν ἀμέλεια στὰ μαθήματά του καὶ τὶς τρέλες του κ' εἶταν γιὰ

ὅλα αὐτὰ περήφανος πολὺ περισσότερο παρὰ γιὰ τὰ ποιηματικά του χαρίσματα, τὴ γνώση, τὴν ποιητικὴ δύναμη, παρὰ γιὰ τὴ φιλία μας. Κ' ἐβρέθηκε μέσα σ' ἓνα βιβλίο ἓνα παλιὸ γράμμα τῆς μάνας του, ποῦ εἶτανε πεθαμένη καὶ μαζί τὸ διαβάσαμε. Τοῦ παραπονοῖουν γιὰ τὸ ἔξοδο ποῦ ἔκανε στὸ ἐξωτερικό, δυσανάλογα με τὴν οικονομικὴ του θέση κ' ἔκλαινε τὸ σπῆτι τους ποῦ ἔπεφτε, γιατί δὲν ἐπρόφταναν νὰ τὸ φτιάσουν. — «Ἡ καημένη ἡ μάνα!» εἶπα. Με κοιταξε λοξά, ἀγριεμένος κομμάτι καὶ μοῦ'πε: «Δὲν ἀδίκησα παρὰ τὸν ἑαυτὸ μου, καὶ οὔτε τὸν ἑαυτὸ μου». «Ἐπῆκranες», εἶπα «τὸν ἄνθρωπο ποῦ σὲ ἀγαποῦσε, περίμενα ἄλλα ἀπὸ σένα». Καὶ βάλθηκα τότες νὰ περγελάω σαρκαστικά ὅλα του τὰ νεανικά καμώματα. Κ' ἐκεῖνος τότες ἐθύμωσε με τὸ δίκιο του γιὰ τὸν τρόπο μου κι ἀπὸ λόγο σὲ λόγο μ' ἔδωξε ἀπὸ τὸ σπῆτι του κι ἀπὸ σιμά του. Καὶ τότες ἡ καρδιά μου ἔστειλο χωρῶρθηκε, ἀλλὰ ἔφυγα χωρὶς νὰ εἰπῶ λέξη, καὶ εἶτουμε τόση ἡ συντριβὴ μου ἐκεῖνες τὶς στιγμὲς—εἶτανε νύχτα βαθιά—ποῦ ἐκάθισα κλαίωντας στὶς σκάλες του, ἐνῶ τὸν ἄκουα νὰ περπατεῖ μέσα κ' αἰστανόμουνα πὺς μεγάλη τὴν ἀγάπη μου καὶ τὴν ἀφοσίωσή μου. Κ' εἴμωνα ἔτσι ὥρα πολλή. Κ' ἐνωθα αὐτὴ τὴ στιγμή, ποῦ ἐμεῖλα νὰ χάσω τὸν καλύτερο ἄνθρωπο ἀπ' ὅσους—δὲ σᾶς γνώριζα τότες—εἶχα γνωρίσει στὴ ζωὴ μου, ἔναν ποῦ ἔμπορούσα νὰ τοῦ λέω ὅ,τι κι ἂν μοῦ συνέβαινε στὴ ζωὴ καὶ μέσα στὴν ψυχὴ μου. Καὶ τὸν ἄκουα νὰ ἐτοιμάζεται, γιὰ νὰ πάει νὰ κοιμηθεῖ. Καὶ τότες δειλὰ τοῦ χτύπησα τὴ θύρα καὶ ὅταν μοῦ ἀνοιξε, βρεθήκαμε κ' οἱ δυὸ ἀγκαλιασμένοι. Καὶ τότες μοῦ'πε: «Ὅσο ἀγαπᾶς ἐσὺ, δὲν μπορῶ ν' ἀγαπήσω. Μοῦ θυσιάζεις τὴ φιλοτιμία σου. Ἡ καρδιά σου εἶναι μεγάλη». Καὶ χωριστήκαμε χωρὶς ἄλλα λόγια καὶ ἐξανανιώθηκε ζωηρὴ ἡ φιλία μας ὡς τὴν ἡμέρα, ποῦ ἐσβησε ἄχ' ἡ δική του. Ἡ δική μου ὅμως με ὅλες τὶς διαφορὲς ποῦ ἔφερε κατόπι ὁ καιρὸς, ἐβᾶσταξε παρέκει ἀπὸ τὸν τάφο».

Καθὼς εἶδαμε, δὲν περίμενε ὁ Θεοτόκης τὴν παγκόσμια πάλη, ποῦ συντάραξε ὀλάκερη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ σάλεψε τὰ θεμέλια τοῦ καθιερωμένου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, γιὰ νὰ νιώσει τὸν ἐσωτερικὸ ψυχικὸ κλονισμό ποῦ τὸν ἐσπρωξε στὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά. Ὅπως με θάρρος καὶ εὐλικρίνεια εἶχε ἀπαρνηθεῖ τὶς οἰκογενειακὲς του παραδόσεις, τὴν ἀρχοντικὴ τοῦ σπιτιοῦ του νοοτροπία, τὴν προσήλωσή του στὴν Δυναστεία καὶ εἶχεν ἀγκαλιάσει νεότατος τὶς δημοκρατικὲς ἀρχές, ἔτσι καὶ τώρα με τὴν δίψα μιᾶς ἀπόλυτης δικαιοσύνης σ' ἓναν ἰδανικὰ ὀργανωμένο κόσμο, θέλει νὰ ἐνισχύσει τὸ ἄπλωμα τῶν καινούριων του ἰδεῶν. Ζητᾶει τὸ τέλειο, τὸ ἄπιαστο. Φτάνει στὸ σημεῖο νὰ πιστέψει τὴν ἀνθρώπινη ἀγνότητα, ποῦ τὴν παραδέχεται μόνο στὶς λαϊκὲς μάζες. Καὶ θέλει νὰ βρεῖ ἀνθρώπους γιὰ νὰ συνεργαστεῖ. Μὰ τοὺς ἀπαιτεῖ λευκοὺς, δίχως μικροπρέπειες, δίχως συμβιβασμούς, δίχως ἀρριβισμό, δίχως κανένα συμφεροντολογικὸ ὑπολογισμό, καὶ πιστεύει πῶς θὰ τοὺς βρεῖ καὶ χαϊδεύει τὴν ὁμορφὴ αὐτὴ χιμίτρα, ποθώντας βαθιὰ τὴν πραγμάτωσή της, με πίστη στὸν κινούμενο τοῦ ἰδεολογικὸν ἀγώνα. Δὲν ἄργησε νὰ νιώσει πῶς ἡ ἀμείλιχτη πραγματικότητα ὀρθώνονταν

μπρός στο όνειρο, όπως δεν άργησε να νιώσει πως και ο ίδιος δεν έβγαν άγωνιστής, αλλά μόνο όνειροπόλος, θεωρητικός ιδανιστής. Άποκαρδιωμένος τραβήχτηκε τέλος από τον άγώνα και άπόφυγε κάθε άνάμιξη στη σοσιαλιστική κίνηση, μην παύοντας να πιστεύει άπόλυτα στο Δίκιο και στην μελλοντική επικράτηση του Σοσιαλισμού. Τό κομμουνιστικό κόμμα στην 'Ελλάδα τον άποκήρυξε. Έφτασε μάλιστα στο σημείο να γράφει την εδηση του θανάτου του στο «Ριζοσπάστη», τονίζοντας, πως ο κομμουνισμός δεν χάνει τίποτα, γιατί ο Θεοτόκης δέ στάθηκε ποτέ του κομμουνιστής και πως μόνο τά ελληνικά γράμματα πρέπει να θρηνοϋν για τó θάνατο ενός διαλεχτού συγγραφέα. Κατηγόρησαν τó Θεοτόκη, γιατί έλαβε μέρος στο κίνημα τής Θεσσαλονίκης τó 1916. Άλλά ο Θεοτόκης έπίστευε τότες, πως με τή νίκη τής Άνταντ θά επνίγονταν ο γερμανικός ιμπεριαλισμός, θά βασιλευαν στον κόσμο τά πιο φιλελεύθερα πολιτεύματα και θά άνοιγονταν για τήν άνθρωπότητα καινούριοι όρίζοντες πραγματικής έλευθερίας και άληθινού πολιτισμού. Βοηθώντας με τις μικρές του δυνάμεις τήν έξοδο τής 'Ελλάδας από τήν ούδετερότητα, ένόμιζε πως βοηθάει τήν άγγλογαλλοιταλική νίκη, που θά χάριζε τον «χρυσούν αιώνα» στην άνθρωπότητα. 'Η παγκόσμια κατάσταση, όπως σήμερα παρουσιάζεται, τά άκατάστατα πολιτικά χρόνια που άκολούθησαν τον Ευρωπαϊκό πόλεμο, ή καταχτητική πολιτική τών Έθνών τόσο από τή μιά, όσο και από τήν άλλη παράταξη, μās δείχνουν άμειλιχτα και άπαγορευτικά, πόσο άδικο είχε ο Θεοτόκης να πιστέψει όσα πιστεύε. Τόν κατηγόρησαν ακόμα, γιατί τó 1917 στην Άθήνα έπειτα από τήν έξωση του Κωνσταντίνου, έδέχτηκε μιά θέση στην ελληνική λογοκρισία. Καί πραγματικά μιά ύπηρεσία τόσο άνελεύθερη έβγαν τέλεια αντίθετη με τις κοινωνιολογικές άρχές του Θεοτόκη. Άλλά Ισα-Ισα μολονότι τότες σκληρές άνάγκες τής ζωής — είχε χάσει με τον πόλεμο όλη του τήν περιουσία στην Άυστρία — τον άνάγκαζαν για πρώτη φορά στη ζωή του να δουλέψει, για να ζήσει, τή θέση αυτή δεν τήν κράτησε παρά μόνο δυό μέρες και παραιτήθηκε, γιατί ή ψυχή του επαναστατούσε, καθώς και ο τίμιος χαρακτήρας του, που δεν άνέχονταν συμβιβασμούς.

Μās μένει ένα ζήτημα να εξετάσομε. Άν τó λογοτεχνικό έργο του Θεοτόκη βοήθησε τήν πρόοδο τής σοσιαλιστικής του ιδεολογίας, ή άν τó έχει αυτή έπηρεάσει. 'Η γνώμη μου είναι πως όχι. Μόνο ένα του σονέτο είναι σοσιαλιστικό κι αυτό πολύ κατώτερο σε επαναστατική πνοή από τους στίχους του Βάρναλη και τά σονέτα του Σπύρου Νικοκάβουρα. Κανένα του βιβλίο δεν έχει θέση σοσιαλιστική και τούτο γιατί ο Θεοτόκης είναι περισσότερο καλλιτέχνης παρά προπαγανδιστής. Γνωματεύω πως ένα έργο τέχνης δεν μπορεί παρά να ζημιώνεται, όταν όποστηρίζει μιάν όρισμένη θέση ή καθρεφτίζει άποκλειστικά τήν άτομικότητα του συγγραφέα. Γι' αυτό τά έργα του, γραμμένα στο σημερινό άστικό καθεστώς, περιγράφοντας ανθρώπους σημερινούς, κοινωνία σύγχρονη, όρους τής ζωής όπως διαμορφώθηκαν μέσα στη σημερινή κοινωνία, με νομοθεσία έξυπηρετική τής ίδιας, δεν προκαλεί τήν αντίδραση παρά μόνο με τó αίσθημα τής φρίκης και τής άγανά-

χτησης που γεννάει ή άθλιότητα και τó άσφυκτικό τής μικροζωής μαζί με τήν κυριαρχία του χρήματος. Δέ ζητάει στα διηγήματά του ο Θεοτόκης τήν κοινωνική άναμόρφωση, μās δείχνει μόνο τή ρεαλιστική τραγικότητα και τις βαριές άλυσιδες που άλυσοδέδονουν σκλάβια τή σημερινή κοινωνία.

Τό έργο του Θεοτόκη, κατά τή γνώμη μου, για να αναλυθεί, πρέπει να χωριστεί σε τρία μέρη: τó μεταφραστικό, τó διήγημα, τó σονέτο, γιατί σ' αυτά τά τρία λογοτεχνικά είδη κατάγινε και ο συγγραφέας.

Τό μεταφραστικό του έργο είναι σημαντικότερο όχι μόνο σε ποιότητα, αλλά και σε ποσότητα, και δικαιούμαστε δίχως τó φόβο να μās αντιλέξει κανείς, να πούμε πως κανένας Έλληνας μεταφραστής δεν ξεπερνάει τó Θεοτόκη στη μέθοδο, στην ακρίβεια, στην όρθή μετάδοση του κειμένου, στην τέλεια του στίχου μορφή, στην άπόδοση τής ιδέας του συγγραφέα. Είναι άπαράμιλλος. Μολονότι πολύ σωστά ειπώθηκε από τον Σπύρο Μελά, πιστεύω, πως ο Θεοτόκης μεταφράζοντας άδίκησε τον έαυτό του, γιατί τó έργο του άποδείχνει, πως έπρεπε να μεταφράζεται και όχι να μεταφράζει. Μονάχα ή άριστοτεχνική και όλοζώντανη μετάφραση τής 'Ιλιάδας από τον Άλέξανδρο Πάλλη, ή σφιχτοδεμένη μεταφραστική έργασία του Κ. Κατζόπουλου, οι μεταφράσεις του Αισχύλου από τον Γρυπάρη, τής Κόλασης του Dante από τον Γεώργ. Καλοσγούρο, του Φάουστ από τον Θρ. Σταύρου και τών έργων του Ευριπίδου από τον Δημ. Σάρρο, μπορούν σε ποιότητα, όχι σε όγκο, να παραβληθούν με τις μεταφράσεις του κερκυραίου συγγραφέα.

Ο μεγάλος θαυμασμός του Θεοτόκη για τον Σαίξπηρ, τον βαθύν αυτόν άνατόμο τής άνθρώπινης ψυχής, τó δραματικό συγγραφέα, που κλεί μέσα του κάθε αντίθεση και κάθε άρμονία, που έχει τó υπέρτατο χάρισμα να ζει όχι μιά, αλλά πολλές ζωές στον ίδιο καιρό, άποκρυσταλώθηκε στις τέλει μεταφράσεις του Άμλέτου, του Βασιλέα Άθή, του Μάκβεθ, τής Τρικυμίας, του Όθέλλου.

Να μου επιτρέψετε να σας διαβάσω τó γνωστό μόνολογο του Άμλέτου (Πράξη Γ', σκηνή Α'), για να λάβετε μιάν ιδέα όσοι τυχόν δεν τον έχετε διαβάσει, πόσο τέλεια είναι ή άπόδοση του πνεύματος του μεγάλου άγγλου δραματικού συγγραφέα στα άριστοτεχνικά χέρια του Έλληνα μεταφραστή του.

*“Η νάσαι ή να μὴν είσαι: να τó ζήτημα!
Για τήν ψυχή είναι εὐγένεια πλιό μεγάλη,
Τές σατιές και τές πέτρες που σου ρίχνει
‘Η τύχη ξετυλιχτα, να υποφέρνεις,
“Η ενάντια σ’ ένα πέλαγο άτυχίας,
Άρματωμένος κι αντιστέκοντάς της,
Νά τές τελιώνεις; — Νεκρωμός, κοιμήσι
Και τίποτα άλλο! — Και να λές πως μ’ ένα
“Υπνο τελιώνει τής καρδιάς ο πόνος
Και οι χίλιοι χτύποι οι φυσικοί που ή σάρκα
Κληρονομά! — “Ενα σβήσιμο που πρέπει*

Νὰ τὸ ποθεῖς μ' εὐλάβεια! — Νέκρωμα, ὕπνος
Ἵπνος, θνεῖρα τάχα; ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος!
Γιατὶ σ' αὐτὸν τὸν ὕπνο τοῦ θανάτου
ἽΟ,τι θνεῖρα κι ἂν ἔρθουν, ὅταν θά'ναι
Τοῦ πρόσκαιρου σαλάγου τὸ παιγνίδι
Σωσμένο, πρέπει εἰρήνη νὰ μᾶς δίνουν.
Τούτη ἡ σκέψη εἶναι αὐτὸ πὸν καταναίνει
Συφορὰ μιὰ ζωὴ τόσω χρονῶνε,
Τὶ ἀλλιῶς ποιὸς θὰ βαστοῦσε τὰ βουρδούλια
Καὶ τὰ περγέλια τοῦ καιροῦ του, τὸ ἄχι
Τοῦ ἀδικητῆ, τοῦ φαντασμένου ἀνθρώπου
Τὲς βρῆσιές, τὰ φαρμάκια τῆς ἀγάπης,
Πὸν καταφρόνια ἐγνώρισε, τοῦ νόμου
Τὴν τόση ἀργοπορία, τοῦ γραφειοκράτη
Τὴν προπέτεια καὶ τέλος τὲς σπρωξιές,
Πὸν δοκιμάζει ἡ ἀξία μὲ ὑπομονή
Ἐπὸ τὸν τιποτένιο, ἂν δυνατὸ εἶναι
Κανεῖς νὰ πάρει τὴν ἐξόφλησὶ του
Μ' ἓνα γυμνὸ λεπίδι; ποιὸς θὰ ἐβάστα
Γιὰ νὰ στενάζει καὶ νὰ ἰδρώνει κάτω
Ἐπὸ τὸ βάρος μιᾶς ζωῆς τέτοιο φορτίο,
Ἄν μόνο ὁ τρόμος μήπως κάτι ὑπάρχει
Ἐπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο (τὸ μέρος
Τὸ ἀνέγνωρο πὸν ἀπ' τὰ ὄρια του κανένας
Ταξιδευτῆς ποτὲ δὲ γέρνει) ἐμπόδια
Στὴ θέληση δὲν ἔβαζε, κι ἂν ἴσως
Δὲ μᾶς ἔκανε αὐτὸς νὰ προτιμοῦμε
Τὰ πάθη πὸν ὑποφέρουμε, παρὰ
Φεύγοντας σ' ἄλλα ἀγνώριστα νὰ πᾶμε;
Ἐτσι ὄλους ἡ συνείδηση δειλοῦς
Μᾶς κάνει κ' ἔτσι τῆς ἀπόφασής μας
Τὸ φυσικὸ τὸ χρῶμα τὸ χλωμιάζει
Ἡ ἀχνόθωρη βαφὴ τοῦ στοχασμοῦ
Καὶ μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ δουλειές σπουδαίες
Καὶ σοβαρὰ ἀρχισμένες παίρνουν ὄρομο
Λοξὸ, καὶ χάνουν τ' ὄνομα τῶν ἔργων.

Ἄλλες μεταφράσεις τοῦ Θεοτόκη εἶναι ὁ Ἐρμάνος κ' ἡ Δωροθέα τοῦ Γκαίτε σὲ στίχο δεκαεξήσλλαβο. Τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργίλιου. Τὸ περὶ Φύσεως τοῦ Λουκρητίου. Ὁ Φαίδωνας τοῦ Πλάτωνα. Ἡ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἐπίσης διάφορα ποιήματα τοῦ Schiller καὶ τοῦ Γκαίτε, καθὼς ἡ Περσιπὴ τῆς γυναικός, ἡ Λορελάη, καὶ ἡ Λιτανεῖα τοῦ Χάινε. Ἐπίσης μετάφρασε ἀπὸ τὰ σανσκριτικά τὴν Σακούνταλα τοῦ Καλιδάσα, τὴν Μαλά-

βικα καὶ τὸν Ἀγνημίτρα τοῦ ἴδιου, τοὺς Βαδικούς ὕμνους καὶ τὸ Νάλλα καὶ Νταμαγιάντη τοῦ Μαχαμπχαράτα. Τὴ μετάφραση αὐτὴ εἶχε ἀρχίσει ὁ Μαβίλης καὶ τὴν ἄφηκεν ἀτέλειωτη. Ἀπὸ τὸ στίχο 112 τὴν καταπαύστηκε καὶ τὴν τέλειωσε ὁ Κ. Θεοτόκης.

Αὐτὴ σὲ ὄγκο ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία τοῦ συγγραφέα. Πρωτότυπη εἶναι τὸ διήγημα καὶ τὰ σονέτα του.

Μιὰ οὐσιαστικὴ κρίση γιὰ τὸ διηγηματογραφικὸ ἔργο τοῦ Θεοτόκη θὰ ξεπερνοῦσε τὰ ὄρια τῆς σημερινῆς μας ὀμιλίας, θὰ ἀπαιτοῦσε εἰδικὴ μελέτη, καὶ τοῦτο ἔχι μόνο γιατί τὸ διήγημα τοῦ Θεοτόκη πλάτυνε τὰ σύνορα τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας, ἀλλὰ γιατί καὶ πλούσιο καὶ σημαντικὸ εἶναι ἔχι μόνο σὰν περιεχόμενο, ἀλλὰ καὶ σὰν περιγραφικὴ δύναμη. Στὶς Κορφιάτικες ἱστορίες, μέσα στὴ συγκέντρωση, πὸν ἐπιβάλλει τὸ μικρὸ διήγημα, ἀπλά, λιτὰ μᾶς περιγράφει τὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ του, ἔχι τὴν ἐξωτερικὴ, τὴν κοινότητα, τὴν ὑπερβολικὰ ἀσήμαντη, ἀλλὰ τὴν ἐσώψυχη, μὲ τὶς συνήθειες, τὶς ἰδέες, τὶς ἀγάπες, τὴ νοοτροπία, τὰ βάρβαρα πολλὰς φορὲς ἐνστυχτα, τὶς κακίες, τὴν ἐμφυτὴ καλοσύνη καὶ γενικὰ τὰ ἀνθρώπινα συναίσθηματα πὸν χαρακτηρίζουν μιὰ κοινωνία ἀμόρφωτη ἀκόμα, σκλάβα στὴν πρόληψη, δίχως ἀνώτερους παλμούς, μὲ περιορισμένη τὴν ἀντίληψη, ἀλλὰ ἔχι γι' αὐτὸ καὶ λιγότερο ἀνθρώπινη. Ὁ Θεοτόκης ἔζησε χρόνια ἀνάμεσά τους καὶ γι' αὐτὸ τίποτα δὲν τοῦ ξεφεύγει καὶ ὅπως, βαθὺς ἀνατόμος, ἀναλύει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ στὶς μικρότερες διπλές τῆς, ἔτσι κ' ἡ κερκυραϊκὴ φύση γιὰ τὸν παρατηρητὴ καλλιτέχνη δὲν ἔχει κανένα μυστικὸ. Ἐχει τὴ δύναμη τῆ φύσης νὰ τὴν βλέπει, νὰ τὴν αἰσθάνεται, νὰ τὴν περιγράφει μὲ δύναμη, μὲ βάθος, μὲ παρατηρητικότητα, χωρὶς καμιά ἀοριστία, μὲ τέλεια ἔλλειψη ἀτομικοῦ ρομαντισμοῦ. Ὅχι μονάχα στὶς Κορφιάτικες ἱστορίες του, ἀλλὰ καὶ στὰ τρία του μεγάλα διηγήματα καὶ στὸ ρομάντζο του Οἱ σκλάβοι στὰ δεσμά τους ὁ Θεοτόκης ἀποδείχεται ἀπὸ τοὺς ρεαλιστικότερους, ἂν ἔχι ὁ ρεαλιστικότερος, Ἕλληνας διηγηματογράφος. Ὁ ρεαλισμὸς του εἶναι κείνος πὸν τὸν σπρώχνει στὴν ψυχρὴ φιλοσοφικὴ ἐνατένιση τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, πὸν δὲν τὸν ἀφήνει νὰ περιγράψει ἀτομικὰ συναίσθηματα, ἀτομικοὺς πόθους, ἀτομικὰ ὁράματα, ἀλλὰ ἡ ἀτομικότητά του νὰ ξεπροβάλλει κάπου-κάπου σὲ πικρὴν εἰρωνεία ἢ σὲ φιλοσοφικὸ μελαγχολικὸ σαρκασμὸ. Ἐξέρει, πὼς ἡ Τέχνη πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι μορφή καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ὑποδούλωση τῶν ὀφθῶν καὶ τοῦ πάθους στὶς προσταγὰς τοῦ ρυθμοῦ, στὴν ἔκφραση, στὴ φροντίδα γιὰ κάθε λεπτομέρεια. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ καλοδουλεμένα μικρὰ του διηγήματα, πὸν τὰ ὀνόμασε Κορφιάτικες ἱστορίες, δὲν ἔταν δυνατὸ παρὰ νὰ ἐπιβληθοῦν στὸν ἑλληνικὸ διανοούμενο κόσμον μὲ τὴν πρώτη τους ἐμφάνιση στὴν «Τέχνη» καὶ στὸ «Νομᾶ». Τὸ σύντομο Πίστομα, ὁ Τίμιος κόσμος, Ἡ παντρεία τῆς Σταλαχτῆς, τὸ Ἀκόμα; Οἱ δύο ἀγάπες, Τὸ βιὸ τῆς Κυρᾶ Κερκυρας, τὸ Κασσώπι, ὁ Ἀπελλῆς, ἡ Κοσμογονία, δίχως καμιά ρητορικὴ, δίχως κανένα παραγέμισμα, μὲ τίποτα τὸ πρόχειρο καὶ τὸ βιαστικὸ τόσο στὴν οὐσία ὅσο καὶ στὴ μορφή, παραμένουν στὴν ἑλληνικὴ

λογοτεχνία πρώτης γραμμής διηγήματα με όλα τα στοιχεία, τους κανόνες και τις απαιτήσεις της νεότερης τέχνης.

Τα κύρια σημεία που τονίσαμε στις Κορφαίτικες Ιστορίες και που χαρακτηρίζουν, κατά τη γνώμη μας, την τεχνοτροπία του συγγραφέα, τα βρίσκουμε σε πλατύτερη εξέλιξη στα τέσσερα μεγάλα του διηγήματα, την *Τιμή και το Χρήμα*, τη *Ζωή και το θάνατο του Καραβέλα*, τον *Κατάδικο* και τους *Σκλάβους στα δεσμά τους*, που ξεπερνάνε τα όρια της ήθογραφίας και μάς παρουσιάζουν όχι μόνο τύπους ζωντανούς, αλλά και χαρακτήρες. Όσοι, όπως κάποιο πρόσωπο του Shakespeare, αγαπούν τα βιβλία γιατί είναι καλοδεμένα και μιλούν για έρωτα, ως μη διαβάσουν το Θεοτόκη. Δε θα τους ικανοποιήσει. Και στα τέσσερα μεγάλα του αυτά διηγήματα ο Θεοτόκης παρουσιάζεται εκείνος που πραγματικά είναι: ανθρωπιστής. Και τέτοιος συμπάθησε πολύ, συμπάθησε ολόψυχα, συμπάθησε βαθιά τον ανθρώπινο ξεπεσμό που με τόσο αδρές γραμμές μάς τον περιγράφει στη *Ζωή και στο Θάνατο του Καραβέλα*, το δυνατότερο και ανώτερο έργο του, με την εξαιρετικά ώμη, ρεαλιστική, πνοή, αποκρουστική μόνο για τον άνιδο. Ίσα-Ίσα στις σκηνές της φρικιαστικής ασκήμιας και της ανατριχιαστικής χυδαιότητας, έχει επιβλητικότερα, άρτιότερα, συγκλονιστικότερα, μάς ξετυλίγεται δηλαδή η δύναμη του συγγραφέα τεχνίτη, που τίποτα δεν τον αντισκόφτει στο δρόμο του, γιατί παντού και πάντα σε ό,τι χαράζει, σε ό,τι διανοηθεί, θα ξεχωρίζει η υποβλητική σφραγίδα της τέχνης του.

Η νυχτιά του θανάτου της γυναικός του Καραβέλα, ο εκφυλος γεροντικός έρωτάς του για τη Μαρία, η χρηματική απληστία και η πονηριά του Άργύρη, η κακία του κόσμου ενάντια στο θύμα και τέλος ο τραγικός του θάνατος, είναι από τις δυνατότερες σελίδες της ελληνικής διηγηματογραφίας.

Αντίθεση στη *Ζωή και στο Θάνατο του Καραβέλα* παρουσιάζει ο *Κατάδικος*. Το αποκαίδι της Μοίρας, ο Τουρκόγιαννος, αγαπάει την παντρεμένη Μαργαρίτα. Και την αγαπάει βαθιά, δυνατά, απελπισμένα, όχι μόνο με τις αισθήσεις, αλλά με ολόκληρη την ψυχή του. Είναι θετικός πώς δεν έχει να περιμένει τίποτα, γιατί ξέρει, πώς την καρδιά της την έχει δώσει σε άλλον. Τον έχει πάρει ο άντρας της υπέρτατη. Και τους δουλεύει πιστά, άφοσιωμένα, με σώμα και ψυχή, έτοιμος για κάθε θυσία. Έτσι, όταν τον κατηγορούν για το φόνο του άντρός της, ενώ ο Τουρκόγιαννος ξέρει, πώς φονιάς είναι ο έραστής της Μαργαρίτας, δε διστάζει να σιωπήσει και να αφήσει να τον καταδικάσουν μόνο και μόνο γιατί τη στιγμή που θα βροντοφωνούσε την αλήθεια και θα απόδειχνε την αθωότητά του, αντίκρουσε τα δμορφα, φοβισμένα μάτια της αγαπημένης γυναικός καρφωμένα με παράκληση, στα δικά του, που του ζητούσαν την υπέρτατη θυσία. Και σιωπώνει. Τον καταδικάζουν, και στη φυλακή οι σύντροφοί του τον θεωρούν τρελό και τον βασανίζουν. Δέχεται το μαρτύριο αγόγγυστα σε σημείο, που θα πίστευε κανείς, πώς βρίσκει την ήδονή μέσα στον πόνο. Τους ανταποδίνει τις κακίες τους με λόγια ευαγγελικά παρηγοριᾶς και με την έντονη προσπάθεια να τους απαρραίνει τον πόνο τους. Και όταν έπειτα από καιρό του φέρνουν

την χαρμόσυνη ειδηση, πώς του δόθηκε χάρη και πώς η θύρα της φυλακής του είναι ανοιχτή, ο Τουρκόγιαννος αρνείται. Τι θα κάμει τώρα αυτός στον κόσμο; Η Μαργαρίτα έχει παντρευτεί τον έραστή της και γι' αυτόν είναι χαμένη για πάντα. Προτιμάει να μείνει παντοτινά στη φυλακή, βάζοντας σκοπό στη ζωή του να πετύχει με το ευαγγελικό του κήρυγμα και το άσκητικό του παράδειγμα τον εξαγνισμό των φυλακισμένων.

Η ψυχολογία της άναμνης του έραστή της Μαργαρίτας στο καλύβι, η περιγραφή του δρώματος των χωραφιών με ζευγούλα την Τουρκόγιαννο, η πρώτη γεμάτη αγωνία και απόγνωση νυχτιά του στη φυλακή, είναι οι ωραιότερες και δυνατότερες σελίδες του βιβλίου.

Στην *Τιμή και το Χρήμα*—το πρώτο κατά χρονολογική σειρά μεγάλο διήγημα του Θεοτόκη— περιγράφεται ιδιαίτερα το κερκυραϊκό προάστιο, το Μαντούκι, και γενικά η κατάσταση της Κέρκυρας στην εποχή της πρωθυπουργίας του Γ. Θεοτόκη. Αντίθετος του συνονόματου του, ο συγγραφέας καυτηριάζει σατιρίζοντας τα πολιτικά συστήματα της τότε εποχής, το κυρίαρχο ρουσφετολόι, την πρόοδο του συστηματικού λαθρεμπόριου στις κερκυραϊκές ακτές, και την εξαχρείωση του έκλογέα. Ανάμεσα σε όλην αυτήν την κίνηση πλέκεται το τρυφερό και γεμάτο ποιητική αφέλεια ειδύλλιο της Ρήνης και του Άντρεά, που η χρηματική ανάγκη το παραστέκει, για να το χτυπήσει θανάσιμα. Έτσι ο συγγραφέας αφού μάς αποδείξει πόσο κυρίαρχα, πόσο τυραννικά, το χρήμα επιβάλλεται και στα δυνατότερα και αγνώτερα αισθήματά μας, βάζει στο στόμα της Ρήνης τον ύμνο της αγάπης, ανώτερης απ' όλα τ' άλλα τα συναισθήματα, με μιᾶ φράση λιτή, χωρίς καμιά παράφορη, επιδειχτική κραυγή, και που λιτότερη γίνεται στο στόμα της κοπέλας του λαού: «Με τα τάλαρα δεν αγοράζεις την αγάπη», λέει η Ρήνη του Άντρεά. Και αρνείται και το στεφάνι που της τάξει, και αποφασίζει να ξενοδουλέψει και ν' αναστήσει μόνη της, με τα χέρια της, τον καρπό της αγάπης τους, αφού εκείνος κάποτε συλλογίστηκε να τη θυσιάσει για το χρήμα.

Το τελευταίο έργο του Θεοτόκη είναι το ρομάντζο του *Οι σκλάβοι στα δεσμά τους*.

Στο ρομάντζο αυτό περιγράφεται η τραγική τύχη μιᾶς αριστοκρατικής οικογένειας που την πλακώνει ο ξεπεσμός. Κ' ενώ βλέπουν γύρω τους τα συντρίμια, ενώ προαισθάνονται την καταστροφή, ενώ τους σφίγγει η φτώχεια, σε βραχνάς, το λαϊκό, δεν έχουν τη δύναμη ν' αντιδράσουν. Έξακολουθούν μιᾶ ψεύτικη, επιδειχτική ζωή και θαρροῦν πώς βρῆκαν τη σωτηρία παντρεύοντας με πλούσιον άντρα την κόρη και αδερφή τους, ενώ η καρδιά της είναι γεμάτη από άλλον. Και ούτε αυτής η ψυχή δεν επαναστατεί, αλλά με μικρό χαμόγελο δέχεται τη θυσία, γιατί κι αυτή είναι άνιαχη να επαναστατήσει ενάντια σ' έναν άβουλο πατέρα και δυο αδούληδες αδερφούς, γιατί κι αυτή άνήκει στο ίδιο ξεφυλλισμένο δέντρο, που μοιραία θα ξεραθεί. Φυσικά ο γάμος της νέας δε σταματάει την καταστροφή. Και μπροστά στα οικονομικά συντρίμια, που σώρεψαν μπροστά του η άρχοντική ψευτο-

περηφάνεια για τὸ σὸι κ' ἢ ἀνόητη πρόληψη, πού οἱ εὐγενεῖς δὲν πρέπει νὰ δουλεύουν, ὁ γερο-Ὀφιομάχος, ὁ πρῶτος ὑπεύθυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ σπιτιοῦ του, δὲ βρίσκει ἄλλο μέσο ἀντίδρασης παρά καταστρέφοντας, σὲ στιγμή ἀπόγνωσης, τὰ προγονικά πορτραῖτα τοῦ σπιτιοῦ πού στόλιζαν τοὺς τοίχους τοῦ σαλονιοῦ του, «τὸ σιδεροαρματωμένο πολεμιστῆ, πού'χε πολεμήσει με τοὺς Βενετούς στὸ Μωριᾶ καὶ στὴν Κρήτη, τοὺς ἀρχόντους με τίς λευκὲς περούκες τους, τίς ὠραίες ξεστήθωτες κυρίες με τὸ γλυκὸ τους χαμόγελο.»

Καὶ θά'ταν ὑπέροχη σὲ τραγικὴ πραγματικότητα αὐτὴ ἡ σκηνή, ἀν ἡ ἀηδία δὲν κυριεῦε τὴν ψυχὴ μας γιὰ ὅλην αὐτὴν τὴν τεράστια πνευματικὴ χαύνωση καὶ ἡ λύπη γιὰ τὴν περιορισμένη διανοητικότητα τῶν μικρανθρώπων αὐτῶν, πού δέχονται με σταυρωμένα τὰ χέρια ἢ με θεατρεισμούς τὸ θλιβερό μαρμαρὸ τοῦ σπιτιοῦ τους, τίς φτυσιὲς τῆς ἐρωμένης, τὸν ψυχικὸ τους ξεπεσμό καὶ τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ κατώτερου.

Τὸ σύνολο μᾶς συναρπάζει, γιὰτὶ ὁ Θεοτόκης κατόρθωσε νὰ μᾶς μεταδώσει σὲ δυνατὲς σκηνὲς ὅλην αὐτὴν τὴν ὕλικὴ καὶ ψυχικὴ ἀθλιότητα. Ἡ διήγησή συχνὰ μακραίνει, μᾶς κουράζουν κάποτες μερικὲς συγνὲς ἐπαναλήψεις, τὸ πρόσωπο τοῦ Ἄλκη, τύπου ἀντιπροσωπευτικοῦ τοῦ καινούριου ἀνθρώπου, δὲν περιγράφεται, ὅπως θά'πρεπε, με ἀδρὲς γραμμὲς· ἀλλὰ με ὅλα αὐτὰ οἱ Σκλάβοι στὰ δεσμά τους παραμένουν ἕνα δυνατὸ ἔργο με ἀρκετὴν παραστατικότητά καὶ τεχνικὰ τέλειο.

Κανένα σύγχρονο ἔργο δὲν ἔγινε δεχτὸ με τὴν ἀγανάχτησή πού γέννησε στὴν ψυχὴ τῶν Κερκυραίων ἢ ἐμφάνισή τῶν Σκλάβων. Τὰ πρόσωπα τὰ δευτερεύοντα πού κουνιοῦνται γύρω ἀπὸ τοὺς ἥρωες τοῦ βιβλίου καὶ πού δὲν εἶναι παρά πρόσωπα γνωστὰ τῆς ἀνώτερης κερκυραϊκῆς κοινωνίας με τὰ ἐξακριβωμένα γεγονότα τῆς ἰδιαίτερης ζωῆς τους, μὴ ἀφήνοντας καμιὰν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ταυτότητά τους, καυτηριάζονται ἀμείλιχτα. Τὸ ἔργο φυσικὰ κατακρίθηκε, ἀλλὰ καὶ κανένα βιβλίον τοῦ Θεοτόκη δὲ διαβάστηκε πὺ λαιμάργα ἀπὸ τὸ κερκυραϊκὸ κοινόν.

Τὸν κατηγορήσαν ὡς μικρολόγο καὶ μοχθηρό. Καὶ ὅμως τὸ ἔργο γράφτηκε με ἀπειρὴ θλίψη γιὰ τὸ κατάντημα μιᾶς μερίδας τῆς σημερινῆς ἀνώτερης κοινωνίας καὶ με τὴν ἀγανάχτησή πού γεννάει στὴν ψυχὴ τοῦ ἐλευθεροῦ καὶ ἀνώτερου ἀνθρώπου ἢ θεᾶ τῆς κουφότητας, τῆς ἀγραμματοσύνης, τῆς ἐπιδέξιας κακοήθειας καὶ συχνὰ τῆς ἀσημότητος, πού ἀνεβαίνει στὸν ἀφρὸ με ἀξίωση ἐπιβολῆς καὶ με τὴν ἀνεχτικότητα τῶν ταπεινῶν. Ὁ ἀνιδεὸς οὔτε φαντάζεται πόση πίκρα κλεῖ μέσα του ὁ ἐπιφανειακὸς σαρκασμὸς τοῦ Θεοτόκη στοὺς Σκλάβους.

Ἡ πολὺ ὄνειροπόλα φύση τοῦ Θεοτόκη, ἡ τόσο συμπαθητικὰ μετριόφρονα καὶ δειλὴ, πού ἔκαμε τόπο στὸ ρεαλισμὸ, καθὼς εἶδαμε, στὰ διηγήματά του, μᾶς φανερώνεται στὸ ποιητικὸ του ἔργο, στὰ σονέτα. Τοῦ σονέτου, πού ἡ παράδοσή θέλει πὼς ἔχει ἀκμάσει καὶ κυριαρχήσει στὸ 12ον αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Προβηγκιανούς Τροβαδούρους, ἀναγνωρίζεται σήμερὰ ἢ ἀρχὴ καὶ γέννησή του στὴ Σικελία, στὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνα. Στὸν Petrarca

χρωσάει τὸ ἄπλωμά του, τὴν περιωπὴ καὶ τοὺς φιλολογικὸς του τίτλους. Στὸ 16ον αἰῶνα τὸ σονέτο κυρίαρχο παίρνει τὴν πρώτη θέση ἀνάμεσα στὰ διάφορα εἶδη τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Ὁ Ronsard δὲ μεταχειρίζεται ἄλλη φόρμα γιὰ νὰ ἐκφράσει λυρικὰ τὰ ἐρωτικὰ του αἰσθήματα, καὶ στὴν Ἀγγλία, ἡ μεγαλύτερη καὶ σημαντικότερη φιλολογικὴ μορφή, ὁ Shakespeare, γράφει σονέτα. Ἐξακολουθεῖ τὸ σονέτο νὰ δεσπόζει καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα. Κλονίζεται με τὴν πολεμικὴ τοῦ Malherbe, ἀλλὰ γιὰ μιὰ στιγμή μονάχα. Ὁ Maynard, μαθητὴς τοῦ Malherbe, δημοσιεύει σονέτα, πού ἔλαβαν τὴν τύχη ἀρχότερα νὰ ἐπαινεθοῦν ἀπὸ τὸν Boileau. Στὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα τὸ σονέτο ξεπέφτει. Ὁ δέκατος ὀγδοὺς αἰῶνας τὸ ἀφήνει στὴν ἀφάνεια. Ξαναζεῖ μονάχα με τὸ ρομαντισμὸ. Στὴν Ἰταλία με τὸν Carducci, στὴ Γαλλία με τὸν Sainte-Beuve καὶ κατόπι με τὸν Musset, Baudelaire, Hérédia.

Στὴν Ἑλλάδα, ὁ Σολωμὸς ἔγραψε πρῶτος σονέτα, στὴν Ἰταλικὴ ὁμοίως γλώσσα. Τὴν ἀριστοτεχνικὴ τους μετάφραση τὴ χρωσάμε στὸ μεταφραστὴ τοῦ Dante, τοῦ Προμηθέα Δεσμώτη, τῶν Τάφων τοῦ Φώσκολου, καὶ κερκυραῖο κριτικὸ Γ. Καλοσγοῦρο. Ἐπίσης ὁ Στέφανος Μαρτζώκης κατάγινε σ' αὐτὸ τὸ δύσκολο ποιητικὸ εἶδος. Τὸ ἄπλωμα ὁμοίως τοῦ σονέτου στὴν Ἑλλάδα τὸ χρωσάμε στὸ Λ. Μαβίλη. Μορφολάτρης ὁ Θεοτόκης προτίμησε τὴ δύσκολη, συγκεντρωμένη αὐτὴ σύνθεσι, τὸ σονέτο, γιὰ νὰ ἐκφράσει κάποιους πόθους νοσταλγικοὺς, κάποια ἄπιαστα ψυχικὰ του δράματα, κάποιους ὠραιοποιημένους του ὄρμες, κάποιον ἀόριστη μυστικοπάθεια. Τὰ λίγα σονέτα τοῦ Θεοτόκη, τέλεια στὴ μορφή, τὰ χαρακτηρίζει ἡ μελωδικότητά, ἡ ἀρμονία, ἡ τρυφερὴ μελαγχολία, ἡ γοητευτικὴ ἔκφραση ἐνὸς αἰσθήματος.

Νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀπαγγεῖλω ἕνα μόνο του σονέτο, πού ἀνεκδοτο ἔλαβε τὴν τιμὴ νὰ τὸ πρωτοτυπώσει ἡ «Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία». Τὸ σονέτο ἐκεῖνο, κατὰ τὴ γνώμη μου, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, χαρακτηρίζει τὸ Θεοτόκη.

*Στῆς ζωῆς τὸ στενὸ τὸ μονοπάτι,
Ποῦ τὸ φράζουν ἀγκάθια καὶ τριβόλοι,
Ἄφησε μπρὸς σου νὰ περάσουν ὅλοι
Καὶ μοναχός, ὦιμέ! πικρὰ περπάτει.*

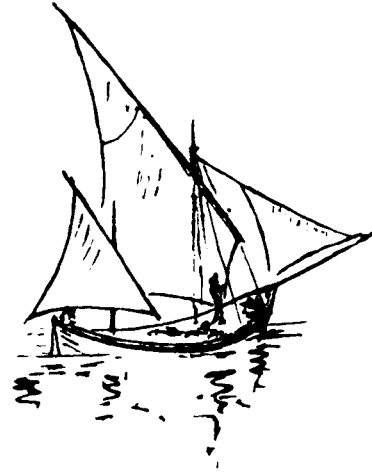
*Καὶ κάμε τόπο ἐσὺ κάθε διαβάτη,
Ποῦ τρέχει βιαστικὸς καὶ δίχως σκόλη,
Στῆς εὐτυχίας τὸ πλάνο περιβόλι
Νὰ φτάσει καὶ στὸ ἀπάτητο παλάτι.*

*Μὴ βαρρομᾶς γι' αὐτὸ καὶ μὴ λυπεῖσαι
Ὅλα χαρὲς καὶ πάθη ὁ χάρος σβήνει·
Κι ὅσο μπορεῖς λησμονημένος ζῆσε.*

*Κι ἄς λαχταρᾶς μονάχα τὴ γαλήνη,
Κατάκοπος ἀπ' τ' ἄγριο τὸ δρολάπι,
Πῶχει σηκώσει στὴν καρδιά σου ἡ ἀγάπη.*

Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεοτόκης κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο του. Ἄπλός, μολονότι κλασικὸς στὴ διατύπωση τῶν διανοημάτων του. Ἰποβλητικὸς καὶ ἐπιβλητικὸς. Ἐχθρὸς σὲ κάθε ἐπίδειξη καὶ κάθε τυμπανοκρουσία. Ἡ σκέψη του δλοκάθαρη. Ὁ χαρακτήρας του ἀλύγιστος. Ὁ λόγος του κοφτερός. Συχνὰ αὐστηρὸς, κάποτε ἀποκαρδιωτικὸς, πολὺ συχνὰ ἀποστολικὸς.

Μακρινὴ ἀρρώστια πού τὸν βασάνισε δεκαοχτῶ δλάκερους μῆνες, σμάτησε τὴν πλούσια παραγωγή τοῦ συγγραφέα. Ἄρρωστος, πονεμένος, ἐνῶ ἡ θέρμη τὸν τυραννοῦσε, εἶχε καταπιαστεῖ ἓνα μεγάλο διήγημα μὲ τίτλον Ὁ παπᾶ Ἰορδάνης ὁ Πασίχαρος¹. Ἀπὸ τὸ διήγημα ἐκεῖνο τριάντα - τριανταπέντε μεγάλες σελίδες κατάφερε νὰ γράψει. Ὁ πόνος πού τοῦ παραλοῦσε τὸ κορμί, τοῦ νέκρωνε σιγά-σιγά τὴν ὀμορφὴ, τὴν πλατιά, τὴ στοχαστικὴ του διάνοια. Τὴν 1η Ἰουλίου τοῦ 1923 πονετικά, μὰ ἤρεμα καὶ ἐγκαρτερικά, μιά μεγάλη κερκυραϊκὴ δόξα, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Θεοτόκης, ἀπέθανε.

1. Τὸ διήγημα αὐτό, πού ὁ σωστός του τίτλος εἶναι Ὁ παπᾶ Ἰορδάνης Παρίχαρος καὶ ἡ ἐνορία του, δημοσιεύτηκε στὸ φυλλάδιο «Συντεχνία», τ. 1-4, 1974-75.

ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΔΟΥΛΕΥΑΝΕ ΟΙ
Α.ο.οι ΠΑΛΗΒΟΓΙΑΝΝΗ ΠΟΥ ΤΟ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΣΑΝ, Ο ΓΙΑΝΝΗΣ
ΖΟΜΠΟΛΑΣ ΠΟΥ ΤΟ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙ-
ΗΣΕ, Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΠΟΥ ΤΟ ΔΙΟΡΘΩΣΕ ΚΑΙ Ο ΜΙΧΑ-
ΛΗΣ ΜΠΟΡΜΠΟΥΔΑΚΗΣ ΠΟΥ ΤΟ
ΤΥΠΩΣΕ ΤΟΝ ΜΑΡΤΗ ΤΟΥ 1978.

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΕΙΝΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ Δ' ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ 1984 ΤΟΥ ΤΥΠΟ
ΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΚΕΙΜΕΝΑ» ★ ΤΑ ΦΙΛΜ ΕΓΙΝΑΝ ΣΤΟΥΣ
ΑΦΟΥΣ ΠΙΝΑ ΚΑΙ Η ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΣΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ
ΕΛΕΥΘΕΡΟ ★ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΕ 2.000 ΑΝΤΙΤΥ-
ΠΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟ & Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΝΕΦΕΛΗ,
ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6-8, ΑΘΗΝΑ 106 80, ΤΗΛ. 3607744